

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ ESNASINDA DOĞU AKDENİZ'İN
DURUMU

HÜSEYİN KAVAK

2501120633

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. BİRSEL KÜÇÜKSİPAHİOĞLU

İSTANBUL 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Hüseyin KAVAK Numarası : 2501120633
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH Danışmanı : Prof.Dr.Birsel KÜÇÜKSİPAHIOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 18.10.2016 Saati : 14:30
Tez Başlığı : "Birinci Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz'in Durumu"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların sorularına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.ABDÜLKERİM ÖZAYDIN		Kabul
2-PROF.DR.BİRSEL KÜÇÜKSİPAHIOĞLU		Kabul
3-DOÇ.DR.CASİM AVCI		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.FEHAMETTİN BAŞAR		
2-PROF.DR.ESİN OZANSOY		

ÖZ

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ ESNASINDA DOĞU AKDENİZ'İN DURUMU

HÜSEYİN KAVAK

Bu çalışmada, Birinci Haçlı Seferi esnasında Doğu Akdeniz'in siyasî durumu, İtalyan denizci devletlerin (Venedik, Cenova ve Pisa) sefere olan katkıları ve Lâtin kolonilerinin bölgede gerçekleştirmiş olduğu sosyal, ekonomik ve ticari faaliyetler incelenmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da yıkılmasının ardından Bizans İmparatorluğu (Doğu Roma) evrensel imparatorluk kurma düşüncesi ile hareket ederek Akdeniz'in kaybolan siyasî birliğini sağlamaya çalıştı. Bu durumun Müslümanların Akdeniz'de hâkimiyet kurmaya başlamasına kadar devam ettiği görülmektedir. Müslümanların, Akdeniz üzerinde güç kazanması Akdeniz'in siyasî olarak doğu-batı şeklinde iki kısma ayrılmasına neden oldu. Birinci Haçlı Seferi'ne kadar Müslümanların kontrolünde olan Akdeniz bundan sonra Hristiyan dünyasının idaresine geçti. Akdeniz'deki güç dengesinin ve siyasî yapının değişmesinde Birinci Haçlı Seferi'ne destek veren Cenova, Pisa ve Venedik'in doğrudan katkısı oldu. İtalyan denizci devletler vermiş oldukları destek sayesinde seferin başarıyla sonuçlanmasını sağlarken aynı zamanda burada kurulan Lâtin toplumunun oluşmasında etkili oldu. Doğu Akdeniz topraklarında kurulan Antakya Haçlı Prinkepsliği, Kudüs Haçlı Krallığı ve Trablus Haçlı Kontluğu'nun siyasî ve ekonomik olarak varlıklarını devam ettirmelerinde en büyük desteği İtalyan denizci devletler verdi. Haçlılara yardımları karşılığında bölgede kendi bağımsız yönetimlerini kuran İtalyanlar, kısa sürede doğu-batı arasında devam eden ticaretin önemli güçlerinden biri olmayı başardı. Cenova, Venedik ve Pisa şehirlerinin Doğu Akdeniz'de başlatmış olduğu girişim Haçlıların uzun yıllar bölgede kalmasını sağlamış ayrıca burada kurulan Lâtin kolonilerinin faaliyetleri Avrupa'da sosyal hayatın değişmesinde etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birinci Haçlı Seferi, Doğu Akdeniz, Venedik, Cenova, Pisa, Latin Kolonileri, Doğu Akdeniz Ticareti.

ABSTRACT

THE SITUATION EASTERN MEDITERRANEAN DURING THE FIRST CRUSADE

HÜSEYİN KAVAK

In this study, the political situation in the Eastern Mediterranean during the First Crusade, Italian Sailors States (Venice, Genoa and Pisa) time that contributions and social which was carried out in the region of Latin colonies, economic and commercial activities were examined. After the fall of the Western Roman Empire in 476 the Byzantine Empire (Eastern Roman) is driven by the idea of establishing universal empire had tried to make political unity lost in the Mediterranean. This situation shows that Muslims in the Mediterranean continued until the start to dominate. Muslims, to gain power over the Mediterranean as political reasons had been divided into two parts to form an east-west. Mediterranean with the First Crusade until control is passed to the Muslims after the administration of the Christian world. The balance of power in the Mediterranean and the change in the political structure supporting the First Crusade Genoa, Pisa and Venice was a direct contribution. Italian sailors thanks to the support they have given state once established here, as well as successfully concluded was instrumental in the formation of the Latin community. Founded in the eastern Mediterranean lands Principality of Antioch, the Crusader Kingdom of Jerusalem and the Crusader County of Tripoli continued presence as the largest support in political and economic state showed Italian sailors. In the region in return for helping the Crusaders Italians established their own independent management, in a short time he has managed to become one of the major forces in the ongoing trade between East and West. Genoa, Venice and Pisa city East of the Crusaders initiative it launched in the Mediterranean has to remain in the region for many years, here also the activities of established Latin colony had been effective in changing the social life in Europe.

Keywords: The First Crusade, Eastern Mediterranean, Venice, Genoa, Pisa, Latin Statement, East Mediterranean Commerce.

ÖNSÖZ

Akdeniz'in siyasî tarihi incelendiğinde birçok güçlü devletin ilk olarak bu coğrafya üzerinde ortaya çıktığı görülür. Siyasî gücün denizle bağlantısını yakından gören büyük medeniyetlerin tarihin her döneminde Akdeniz ile olan bağlantısını sürdürmeye çalışması ve ona hâkim olmak istemesi Akdeniz'i istilaya açık bir alan haline getirdi. Akdeniz'in sahip olduğu stratejik ve jeopolitik konumu göz ardı etmeyen İslam ve Hristiyan âlemi güçlerini koruyabilmek için birbiriyle yüzlerce yıl devam edecek askeri ve siyasî mücadeleye başladı. Bu nedenle Avrupalıların yüzyıllardan beri kullandığı “*Mare Nostrum*” (Bizim Deniz) söylemi ilk defa gerçek manada İslam fetihlerinden hemen sonra anlam kazandı. VII. yüzyıldan itibaren Akdeniz'de yükselen İslam medeniyeti Birinci Haçlı Seferi neticesinde büyük bir darbe alarak Akdeniz'deki eski gücünü yitirmesine neden oldu. Müslümanların Akdeniz üzerindeki geri çekilişinin hızlanmasıyla uzun süredir savunma durumunda olan Avrupa bu fırsattan yararlanarak Doğu Akdeniz'e kadar ilerleme fırsatı buldu. Sicilya'nın batısında devam eden hâkimiyet mücadelesi bu dönemden sonra Doğu Akdeniz topraklarında görülmeye başladı. Böylece İslam ve Hristiyanlık arasında dört yüz yılı aşkın süren mücadelenin kırılma safhası Birinci Haçlı Seferi olmuş, seferin başarıya ulaşmasında büyük destek İtalyan denizci devletlerden gelmişti.

Bu tez çalışmasının giriş kısmında öncelikle Akdeniz'in coğrafi konumu ve sınırları açıklanmaya çalışıldı. Ardından Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu döneminde Akdeniz'de yaşanan siyasal olaylar üzerinde durularak dönemin şartları değerlendirildi. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra uzun süre Akdeniz'de üstünlüğü elinde bulunduran Bizans İmparatorluğu'nun gücü İslam filolarının düzenli seferlere başlamasıyla azaldı. Ayrıca İslam fetihlerinin Bizans sınırlarına ulaşmasıyla birlikte uzun süre devam eden İslam-Bizans mücadelesinin Akdeniz üzerine etkileri hakkında bilgi verildi.

Tezin birinci bölümünde ilk olarak Birinci Haçlı Seferi'nin başladığı sırada Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu'da hüküm süren devletlerin siyasî tarihleri değerlendirilerek bölgenin genel durumu izah edilmeye çalışıldı. Dönemin önemli sosyal, ekonomik ve ticari yaşam merkezleri arasında yer alan Doğu Akdeniz liman

şehirlerinin özellikleri kaynaklardaki bilgiler ışığında incelenerek bölgedeki değişen sosyal yapı ve Lâtinlerin bölgedeki faaliyetleri anlatıldı.

Tezin ikinci bölümünde; Birinci Haçlı Seferi'nin başarıya ulaşmasını sağlayan İtalyan şehir devletlerinin tarihi gelişim süreçleri ele alınarak Birinci Haçlı Seferi'ne kadar olan faaliyetleri üzerinde duruldu. Bundan sonra Cenova, Venedik ve Pisa'nın sefer hazırlıkları, donanmaları ve Doğu Akdeniz'deki mücadeleleri anlatıldı. Ayrıca İtalyan denizcilerin seferde üstlendikleri roller ve sefere olan katkıları ön plâna çıkarılmaya çalışıldı. Üçüncü bölümde, Kudüs Haçlı Krallığı'nın kurulmasının ardından devlet kurumlarının oluşturulması, bu kurumların yapıları ve özellikleri değerlendirilerek krallığın ilk yıllarındaki devlet sistemi hakkında bilgi verilmeye çalışıldı. Ayrıca Haçlılardan elde ettiği imtiyazlar ile Kudüs Krallığı için önem arz eden Cenova, Pisa ve Venedik'in başlatmış olduğu koloni faaliyetleri incelenerek bunların Lâtin toplum yapısına olan etkileri üzerinde duruldu ve aynı zamanda liman şehirlerindeki İtalyan kolonilerinin Kudüs Krallığı ile olan münasebetleri değerlendirildi.

Bu konu üzerinde çalışmam hususunda desteğini ve yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Abdülkerim ÖZAYDIN'a ve tez danışmanım Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamda görüş ve düşüncelerinden istifade ettiğim Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nın değerli öğretim üyelerine ayrıca teşekkür ederim. Lisans döneminden itibaren her türlü desteği ve yardımı sağlayan değerli ve çok kıymetli hocam İstanbul Üniversitesi Rektörü ve Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Mahmut AK'a teşekkür ederim. Hayatımın her döneminde örnek aldığım her an yanımda olan ve bugünlere ulaşmamda en büyük paya sahip olan Annem Zehra KAVAK ve Babam Atila KAVAK'a sonsuz saygı ve şükranlarımı sunarım. Diğer taraftan değerli arkadaşım Muharrem DOĞANCI' ya yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Çalışmanın oluşturulması safhasında kütüphane hizmetlerinden yararlandığım İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütüphanesine ve Birim Sorumlusu Tugay GÜN' e, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi yetkililerine, tez konumun tamamlanmasında yardımlarını esirgemeyen

Türkp rol Vakfı'nın değerli idarecilerine, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi¹ yöneticilerine ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Hüseyin KAVAK

İstanbul 2016

¹Bu  alışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir. Proje no: 44775.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA ESERLERİ.....	xiv
I.Kaynak Eserler.....	xiv
A.İslâm Kaynakları.....	xiv
B.Lâtin Kaynakları.....	xvii
C.Bizans Kaynakları.....	xx
D.İbranice Kaynaklar.....	xx
II.Araştırma Eserleri.....	xxi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ SIRASINDA STRATEJİK ÖNEME SAHİP AKDENİZ ADALARI VE DOĞU AKDENİZ LİMAN ŞEHİRLERİNİN SİYASÎ DURUMU

1.1. Birinci Haçlı Seferi Sırasında Hâkimiyet Mücadelesi Verilen Önemli Akdeniz Adaları.....	6
1.1.1. Sicilya Adası.....	6
1.1.2. Kıbrıs Adası.....	9
1.1.3. Girit Adası.....	12
1.1.4. Rodos Adası.....	13
1.1.5. Sardinya Adası.....	15
1.1.6. Korfu Adası.....	17
1.2 Birinci Haçlı Seferi Sırasında Suriye ve Filistin Topraklarında Siyasî Durum	18
1.2.1. Büyük Selçuklu Devleti'nin Siyasî Durumu (1040-1158).....	18

1.2.2. Bizans İmparatorluğu'nun Siyasî Durumu (395-1543)	24
1.2.3. Abbâsî Halifeliği'nin Siyasî Durumu(750-1258)	27
1.2.4. Fâtımî Halifeliği'nin Siyasî Durumu (909-1171)	28
1.3. Birinci Haçlı Seferi Sırasında Doğu Akdeniz Liman Şehirlerinde Siyasî Durum	33
1.3.1. Antakya	33
1.3.2. Ayas (Lagozzo-Yumurtalık).....	42
1.3.3. Süveydiye (San Symeon, Samandağı).....	43
1.3.4. Antartus (Tartûs-Tortosa).....	44
1.3.5. Lâzkiye (Latakiâ veya Laodicea).....	46
1.3.6. Cebele (Cübeyl).....	49
1.3.7. Trablus	52
1.3.8. Beyrut	54
1.3.9. Sayda (Sidon).....	56
1.3.10. Sûr (Tyre).....	57
1.3.11. Hayfa.....	58
1.3.12. Kaysâriye (Caesarea).....	59
1.3.13. Yafa (Jaffa)	61
1.3.14. Banyas.....	62
1.3.15. Askalan	63
1.3.16. Arsuf	65
1.3.17. Akkâ.....	66

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ'NDE İTALYAN DENİZCİ DEVLETLERİN ROLÜ VE SEFERE KATKILARI	69
2.1. Venedik	69
2.2. Birinci Haçlı Seferi Sırasında Venedik Filolarının Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri ve Seferine Katkısı	78
2.3. Cenova.....	84
2.4. Birinci Haçlı Seferi Sırasında Cenova Filolarının Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri ve Seferine Katkısı	88
2.5. Pisa	105
2.6. Birinci Haçlı Seferi Esnasında Pisa Filolarının Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri ve Seferine Katkısı	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUDÜS HAÇLI KRALLIĞI'NDA DEVLET YÖNETİMİ VE DOĞU AKDENİZ'DE KURULAN LÂTİN KOLONİLERİNİN SİYASÎ FAALİYETLERİ	128
3.1. I. Baudouin Hükümdarlığı Döneminde (1100-1118) Kudüs Latin Krallığı'nın Genişleme Politikası	121
3.2. Kudüs Krallığı'nda Devlet İdaresinin Oluşumu ve Yönetim Sistemi.....	122
3.2.1. Kral	123
3.2.2. Asiller	124
3.2.3. Ordu	125
3.2.4. Yüce Divan	126
3.2.5. Mahkemeler	127
3.2.6. Memurlar	128
3.2.7. Kilise	129
3.3. Doğu Akdeniz'de İtalyan Kolonilerinin Kurulması ve Faaliyetleri	129
3.3.1. İtalyan Kolonilerinin Teşekkülü ve Yönetimi.....	129

3.3.2. İtalyan Kolonilerinin Doğu Akdeniz Liman Şehirlerindeki Ticari Faaliyetleri	132
3.3.2.1. Dokumacılık	133
3.3.2.2. Boyama ve Cam Sanayi	134
3.3.2.3. Tarım Ürünleri	134
SONUÇ	137
BİBLİYOGRAFYA	139
EKLER	170

KISALTMALAR LİSTESİ

a. g. e.	adı geçen eser
a. g. m.	adı geçen makale
a. mlf.	aynı müellif
bkz.	bakınız
ed.	editör
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EP	Encyclopaedia of Islam, Second Edition
haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
İng.	İngilizce
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Krş.	Karşılaştırmamız
M.E.B	Milli Eğitim Bakanlığı
NCHM	New Cambridge Medieval History
No	numara
nşr.	neşreden
RHC. occ.	Recueil des Historiens des Croisades. Historiens occidentaux
s.	sayfa
Sy.	Sayı
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi

TED	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
trc.	Tercüme
TTK.	Türk Tarih Kurumu
t.y.	tarih yok
vd.	ve devamı
vdd.	ve devamının devamı
Vol.	Volume
Yay.	Yayınları

KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMA ESERLER

Avrupalıların, 1096-1099 yılları arasında Türk-İslam dünyası üzerine düzenlediği ve Kudüs'ün zaptı ile neticelenen Birinci Haçlı Seferi, Doğu Akdeniz bölgesi başta olmak üzere Ortadoğu topraklarında etkileri yüzlerce yıl devam edecek olayların başlamasına neden oldu. Hristiyan batı ve Müslüman doğu dünyasını yakından ilgilendiren bu seferin etkilerini tespit edebilmek için dönemin iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu da ancak döneme tanıklık eden kaynakların doğru bir şekilde incelenmesi ile mümkün olabilir. Bu nedenle Birinci Haçlı Seferi'ne kaynaklık eden ve tez çalışmamızda incelediğimiz kaynakları İslâm, Lâtin, Bizans ve İbranice kaynaklar olarak sınıflandırarak değerlendirmeye çalıştık. Ayrıca Birinci Haçlı Seferi üzerine yapılan önemli araştırma eserleri de değerlendirerek araştırmacıların konu hakkındaki görüşlerine yer verdik.

I- KAYNAK ESERLER

A. İSLÂM KAYNAKLARI

İbn Havkal [Ebü'l- Kasım Muhammed b. Alî en Nasîbî el- Bağdâdî] (ö.IV./X.) doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmeyen müellifin 331-367 (943-977) yılları arasında İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde seyahatler gerçekleştirdiği ve bu seyahatler neticesinde *Sûretü'l- arz* adlı eseri meydana getirdiği bilinmektedir. Tezimizde eseri, müellifin yaşadığı dönemde Doğu Akdeniz şehirlerinin ticari, siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri üzerine yapmış olduğu gözlemlerini tetkik ederken kullandık².

²İbn Havkal, *Sûretü'l- arz*, trc. Ramazan Şeşen, **10. Asırda İslâm Coğrafyası**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, s.1-15. Ayrıca müellifin hayatı için bkz; Ramazan Şeşen, "İbn Havkal" **DİA**, c.XX, s.34-35.

İbnü'l- Kalânisi [Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed et- Temîmî] (ö. 555/1160): 465 (1073) yılında Dımaşk'ta doğan İbnü'l- Kalânisi, ilmi tahsilini tamamladıktan sonra Dımaşk'ta devlet idaresinde Dîvanü'r - Resâil'de kâtip olarak çalışmaya başladı. Hilâl b. Muhassin es- Sâbi'nin, *Târîhu Hilâl b. Muhassin es-Sâbi* adlı eserine zeyl olarak kaleme aldığı *Zeylü Târîhi Dımaşk* adlı eserinde 360-555 (971-1160) yılları arasında Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde meydana gelen olayları ayrıntılı olarak ele aldığı görülmektedir. Ayrıca Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren İtalyan denizci devletler hakkında bilgiler vermektedir³.

İbnü'l- Esîr, [Ebü'l- Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş- Şeybânî el- Cezerî] (ö. 630/ 1233): İslam tarihinin önemli müelliflerinden biri kabul edilen İbnü'l-Esîr 1160 yılında Cizre'de doğmuştur. Dil, edebiyat, hadis ve tarih alanlarında eğitim alan müellif, 1182 yılından itibaren tarih çalışmalarına başlamıştır. *el- Kâmil fi't- Târîh* adını verdiği eseri hilkatten başlayarak 628 (1231) yılının sonuna kadar olan olayları kapsar. *el- Kâmil fi't Târîh* Ortadoğu'nun siyasî durumu hakkında tafsilatlı bilgi vermekte, Haçlı ordularının Suriye ve Filistin liman şehirlerini ele geçirme çabaları ve İtalyan denizci devletlerin Haçlılarla olan ilişkileri hakkında bilgi vermektedir⁴.

İbn-i Cübeyr, [Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr el-Kinânî el-Belensî] (ö.614/1217): İslam tarihinin önemli seyyahlarından biri olarak kabul edilen İbn-i Cübeyr, 10 Rebülevvel 540'ta (31 Ağustos 1145) Belensiye (Valencia) veya Şâtibe'de doğdu. Döneminin önemli âlimlerinden dersler aldıktan sonra el-Muvahhidler idaresinde öneli görevler üstlendi. Daha sonra Granada valisinin yanında kâtip olarak çalıştı. Müellifin eseri onun İslam coğrafyasına seyahati

³İbnü'l-Kalânisi, *Zeylü Târîhi Dımaşk*, trc. H. A.R. Gibb, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, London 1932. Ayrıca bkz; Onur Özatağ, *İbn Kalânisi Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 1-10; Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-Kalânisi", *DİA*, c.XXI, s.99-100.

⁴İbnü'l- Esîr, *el- Kâmil fi't- Târîh*, trc. Abdülkerim Özeydin, *İslam Tarihi İbnü'l- Esîr, el- Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, X, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, X. Ayrıca bkz; a.mlf, "İbnü'l- Esîr, *DİA*, c. XXI, s.26-27.

esnasında tutmuş olduğu notlarından oluşmaktadır. Eserin tam künyesi bilinmemesine rağmen “*Rihlet el-Kinani*” olarak kabul edilmektedir⁵.

İbn-i Cübeyr, seyahat notlarının önemli bir kısmında mukaddes topraklar ve Hac ile ilgili anılarını anlatmaktadır. Nitekim müellifin gezdiği yerlerdeki şahıslar hakkında ayrıntılı bilgi vermesi, gördüğü yapıları tafsilatlı olarak kaydetmesi dönemin olaylarının anlaşılması bakımından önem taşır. Ayrıca İbn-i Cübeyr’in, Mekke ve Medine ile ilgili bilgi verirken el-Azrakî, ‘İbn el-Asakir, İbn el-Mualla ve el-Esedî’nin eserlerinden faydalandığı görülür. Müellifin seyahatini gerçekleştirdiği yıllar Abbasi Halifeliği’nin siyasî gücünü kaybettiği dönemler olup müellif halifenin durumunu ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Müellifin eserine konu olarak farklı tarihlerde gerçekleştirmiş olduğu iki Hac yolculuğu kaynaklık eder. Bu seyahatler sırasında İbn-i Cübeyr, Kahire, Cidde, Mekke, Bağdad, Haleb, Musul, Dımaşk, Sûr, Akka, gibi önemli şehirleri ziyaret eder. İbn-i Cübeyr Haçlıların hâkimiyetinde olan şehirlere uğradığı zaman vaktiyle buraların İslam toprağı olmasını hatırlar ve kaybedildiği için üzüntü duyar. Müellif, eserinde şehirlerin coğrafi ve siyasî durumu ile ilgili pek çok bilgi vermekte ayrıca Kudüs Haçlı Krallığı ve Selahâddîn Eyyübî arasında meydana gelen mücadelelere değinmektedir⁶.

Nâsır-ı Hüsrev (ö. 465/1073): Müellif, Belh şehrinde günümüzde Tacikistan sınırları içinde yer alan Kubâdiyan kasabasında doğmuştur. Müellifin varlıklı bir aileye mensup olduğu, genç yaşta dinî ilimlerin yanında felsefe, matematik dersleri aldığı, Arap ve Fars şiiri üzerine çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Müellif eserlerinde Hz. Ali taraftarı olduğunu işaret etmektedir. Nâsır-ı Hüsrev, yirmili yaşlarında Belh’e giderek burada Gazneli Mahmud ve oğlu Mesud’un hizmetinde kâtip olarak çalışmış, 1040 yılından sonra Selçukluların hizmetine girmiştir. Fars dilini iyi derecede kullanan Nâsır-ı Hüsrev, şiirde felsefeyi, ahlâki ve dini konuları işleyerek kendine özgün bir üslûp oluşturmuştur. Nâsır-ı Hüsrev’in, *Sefernâme* adlı eseri dışında divanı dâhil diğer eserlerinde Şiâ düşüncesine yer verdiği görülür. Müellif,

⁵Nasuhi Ünal Karaarslan, “İbn Cübeyr”, **DİA**, c.XIX, s.400-402.

⁶İbn-i Cübeyr, **Rihlet el-Kinani**, trc. İsmail Güler, **Endülüsten Kutsal Topraklara**, 2. Basım, Selenge Yay. İstanbul 2008, s.9-12.

Sefernâme adını verdiği eserinde seyahati esnasında gezip gördüğü yerlerin özelliklerini kayıt altına almıştır. Tezimizde Doğu Akdeniz bölgesinde yer alan liman şehirlerinin siyasî ve sosyo-ekonomik özelliklerini anlatırken müellifin eserinden istifade ettik⁷.

B. LÂTİN KAYNAKLARI

Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum: Müellifi bilinmeyen eser, Clermont Konsili ile başlamakta ve 1099 yılında yapılan Askalan Savaşı ile sona ermektedir. Eserinde akıcı bir üslûp kullanan müellif, Haçlı lideri ve Norman reisi Bohemund'a olan ilgisini ve hayranlığını belli etmektedir. Müellif, eserini 10 kitaptan meydana getirmiş, ilk 9 kitabı 1098 yılında Antakya'da bulunduğu sırada tamamlamıştır. Son kitabı ise 1101 yılında Askalan Savaşı'ndan sonra tamamlamıştır. Zira 1098 yılında Bohemund'un ordusunda yer alan müellif daha sonra Raymond de St. Gilles'in ordusunda vazife almıştır. Eser bu bakımdan incelendiğinde Raymond de St. Gilles dönemi içinde birinci elden kaynaklar arasında gösterilebilir. Tezimizde eseri, Haçlı ordularının Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerini incelemek ve diğer kaynaklarda yer alan bilgileri karşılaştırmak için kullandık⁸.

Raimundus Aguilers: Yaşamı hakkında fazla bilgi bulunmayan Raimundus Aguilers'in Birinci Haçlı Seferi sırasında Raymond de St. Gilles'in ordusunda vaiz olarak görev yaptığı bilinmektedir. Raimundus, *Francorum qui Ceperunt Iherusalem* adını verdiği eserinde kendisini Le Puy Canon'u olarak anlatmış ve eseri şövalye Balazun'lu Pons ile birlikte; Viviers Piskoposuna bilgi vermek, Tanrının azametini göstermek ve Kont Raymond'un faaliyetlerini anlatmak için yazdıklarını ifade etmiştir.

Müellif, eserini Birinci Haçlı Seferi'nden sonra yazmış olmasına rağmen sefer esnasında tuttuğu notlardan ve diğer Haçlı tarihçilerinin yazmış olduğu bilgilerden

⁷Nâsır-ı Hüsrev, **Sefername**, trc. Abdülvehhâb Târzi, İstanbul 1955. Ayrıca bkz. Nihat Azamat, "Nâsır-ı Hüsrev", **DİA**, XXXII, s.395-397; E. Berthels, "Nâsır-ı Husrev", **İA**, c. IX, s.96-97.

⁸Anonim **Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum**, trc. Rosalind Hill, **The Deeds of the Franks and the others Pilgrims to Jerusalem**, London 1962, s. XXVI- XXVII. Müellif hakkında detaylı bilgi için bkz; Birsal Küçükspahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. XIII-XIV.

istifade etmiştir. Raimundus eseri yazarken yaşadığı olayları değiştirmeden anlatmaya özen göstermiş ve olayları anlatırken genellikle tarih kullanmamıştır. Çalışmamızda eseri, Haçlıların Doğu Akdeniz'deki siyasî ve askeri faaliyetlerini incelerken kullandık⁹.

Fulcherius Carnontensis: Müellif, günümüzde Fransa'nın kuzeybatısında yer alan Chartres'de 1059 yılında doğmuştur. Fulcherius, 18-25 Kasım 1095 yılında düzenlenen Clermont Konsili'ne katılmış Papa II. Urbanus'un konuşmalarından etkilenerek haçı kabul etmiş ve 1096 yılında Etienne de Blois'nın yanında dük Robert de la Normandie ve Kont Robert de Flandre ile birlikte Haçlı Seferine katılmıştı. Urfa'nın Haçlılar tarafından zapt edilmesinin ardından Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin'in (1098-1100) hizmetinde bulunmuş daha sonra Kudüs'e gelerek ölümüne kadar *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* adını verdiği eserini 1101, 1106 ve 1124 yılları arasında üç ayrı redaksiyon halinde kaleme almıştır. Eserin genelinde müellifin objektif bilgiler vermeye çalıştığı görülse de yine de Haçlı ruhunu yansıttığı gözlerden kaçmamaktadır. *Gesta Francorum*, anlattığı bilgilerle Kudüs Haçlı Krallığı başta olmak üzere diğer Haçlı Kontlukları'nın idari yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir¹⁰.

Albertus Aquensis: Hayatı hakkında tafsilatlı bilgiye sahip olmadığımız müellifin, Aix la Chapelle'li (Aachen) olduğu kabul edilmektedir. Müellifin çok istediği halde sefere katılmadığı, eserindeki bilgileri sefere katılıp ülkesine dönen Haçlıların vermiş olduğu bilgilerden oluşturduğu anlaşılmaktadır. 1120-1158 yılları arasında oluşturmaya başladığı *Liber Chiristiana Expeditionis pro Ereptione, Emundatione et Restitutione Sactae Hierosolymitanae Ecclesiae* adlı eserin Haçlıların

⁹Raimundus Aguilers, **Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem**, RHC, occ, III, İng. Trc. J.H- L. L. Hill, Raymond d'Aguilers, Philadelphia 1968. Ayrıca bkz.; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.XVI-XV. a.mlf., "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers", **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy. 41, İstanbul 2005, s.17, 18, 20, 22.

¹⁰Fulcherius Carnotensis, **Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium**, RHC, occ, III, trc. R. Ryan, Fulcher of Chartes, **A History of Expediton to Jerusalem 1095-1127**, Knoxville 1969, s. 150- 210. Fulcherius'un hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz.; Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi: Kutsal Toprakları Kurtarmak**, trc. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s.13-45; Ebru Altan, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, sy. 37, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, İstanbul 2002, s.45-49.

Suriye-Filistin liman şehirlerine yaptığı saldırılar ve Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerinin incelenmesi sırasında kullandık¹¹.

Caffaro di Cashifellone (1080-1164): Aslen Cenovalı olan Caffaro, Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasından sonra Doğu Akdeniz'de bulunan Haçlılara yardım götürün Cenovalı filolarının arasında Doğu Akdeniz'e gitmişti. Cenovalılar adına önemli görevler üstlenen Caffaro sekiz dönem Cenovalı Konsili'ne hizmet etmiş, Haçlı orduları ile yapılacak seferlere bizzat iştirak ettiğinden gördüğü ve yaşadığı olayları *Annals* adını verdiği eserinde toplamıştı. Cenovalı filolar ile birlikte hareket eden Caffaro doğrudan Cenovalı denizcilerin Birinci Haçlı Seferine katkısı hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. Ayrıca olayları tafsilatlı olarak anlatarak Doğu Akdeniz'de Haçlıların durumu hakkında önemli bilgiler verir. *Annals*, içinde yer alan bilgiler ile İtalyan şehir devletlerinin tarihini anlatan önemli bir kaynak niteliğindedir. Tezimizde Cenovalıların Birinci Haçlı Seferi'nde yaptığı hazırlıkları, Doğu Akdeniz liman şehirlerindeki faaliyetlerini ve Lâtin idaresinin bölgeye yerleşmesinde Cenovalıların vermiş olduğu desteği anlatmak için bu eserin tercümesini kullandık¹².

Willermus Tyrensis: 1130 yılında Kudüs'te doğan Willermus, 1146 yılında tahsilini tamamlamak üzere Batı'ya gitmiştir. Yirmi yıl boyunca kaldığı Avrupa'da din başta olmak üzere hukuk ve sanat alanında eğitim almıştı. Avrupa'da eğitimini tamamlayan Willermus, 1165 yılında Kudüs'e geri dönmüştür. Willermus, Kral IV. Baudouin (1174-1182) döneminde Sûr şehrinin başpiskoposluk görevine atanmıştır. Müellifin, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* adlı eserinin İngilizce tercümesinden Haçlıların Doğu Akdeniz bölgesinde siyasî faaliyetlerinin aktarılması ve liman şehirlerinin özelliklerinin incelenmesi esnasında istifade ettik¹³.

¹¹Albertus Aquensis, **Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione, Emundatione et Restitutione Sactae Hierosolymitanae Ecclesiae**, RHC, occ, IV, trc. Susan B. Edgington, **Historia Ierosolimitana- History of the Journey to Jerusalem**, Oxford 2007.

¹² Caffaro di Rustico da Cashifelleno, **Anal's**, trc. Martin Hall and Jonathan Phillips, **Genoa and Twelfth Century Crusaders**, University of London, Ashgate, London 2013. Ayrıca bkz.; Richard D. Face, "Secular History in Twelfth Century İtaly: Caffaro of Genoa", **Journal of Medieval History**, vol. 6/2, London 1980, s.29-53,

¹³Willermus Tyrensis, **Historia rerum in partibus transmarinis gestarum**, İng. trc. E. A. Babcock- A.C. Krey, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, By William Archbishop of Tyre, Columbia University Press, Newyork 1943, I-II. Müellifin hayatı için ayrıca bkz; W. Edbury- J.G.

C. BİZANS KAYNAKLARI

1- Anna Komnena

İmparator Aleksios Komnenos (1081-1118) ile İmparatoriçe Irene'nin kızı olan Anna, 1083 yılında dünyaya geldi. Anna, 1097 yılında Nikephoros Bryennios ile evlenerek bu süre içinde 4 çocuğa sahip oldu. Babasına ve eşine düşkün olan Anna, Birinci Haçlı Seferi'nden yaklaşık kırk yıl sonra yaşlılık döneminde *Alexiad*'ı kaleme aldı. Anna eserde İmparator Aleksios döneminin siyasî ve sosyal olaylarını detaylı olarak anlatmakta ve babasına duyduğu sevgi ve muhabbetten dolayı eserinde onun iyi taraflarını ön plâna çıkarmaktadır.

Anna Komnena, bazı olaylara ön yargılı yaklaşmasına rağmen kullanılabilir en önemli kaynaklardan biridir. Çalışmamızda *Alexiad*'ı, Birinci Haçlı Seferi başladığı sırada imparatorluğun siyasî durumunu incelemek, özellikle İtalyan şehir devletleri Cenova, Venedik ve Pisa'nın imparatorlukla olan münasebetlerini analiz etmek ve imparatorun Haçlı istilası sırasında almış olduğu tedbirleri anlayabilmek için kullandık¹⁴.

D- İBRANİCE KAYNAKLAR

Tudelalı Benjamin: İspanyol Yahudilerinden olan Tudelalı Benjamin Haçlı Seferlerinin devam ettiği dönemde seyahatine başlamış Roma, Yunanistan, İstanbul ve Ege adalarından sonra Anadolu'ya gelerek ardından Filistin, Suriye, Irak ve Mısır'a seyahat etmiştir. Eserinde daha çok gezdiği bölgelerde yaşayan Yahudi cemaatinin sosyo-ekonomik hayatı hakkında bilgi veren Benjamin, Doğu Akdeniz liman şehirlerinin genel görünümü hakkında da değerli bilgiler aktarmaktadır¹⁵.

Rowe, **William of Tyre Historia of Latin East**, Cambridge 1988; Ayrıca müellif hakkında bkz. Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s. XVII.

¹⁴Anna Komnene, **Alexiad**, trc. Bilge Umar, **Alexiad Malazgirt Sonrası**, İstanbul 1996, s. 1-8. Ayrıca bkz.; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.XIX-XX.

¹⁵Tudelalı Benjamin & Ratisbonlu Petachia, **Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri, Üç Kıtada Sosyal, Siyasî ve Ekonomik İlişkiler, Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri**, trc. Nuh Arslantaş İstanbul 2001, s.1 vdd. Ayrıca detaylı bilgi için bkz.; Ertuğrul Önalp, "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Batı İslam Ülkelerinde Bulunan İspanyol Gezginler," **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi**, İstanbul 1991, s.234-235.

II. ARAŞTIRMA ESERLER

Türk ve Dünya tarihi için önemli neticeleri bulunan Birinci Haçlı Seferi üzerine çok sayıda yerli ve yabancı araştırmacı inceleme yapmıştır. Nitekim tez konumuzla bağlantılı olarak bu çalışmalardan istifade etmeye çalıştık. Ayrıca Ortaçağ Akdeniz'i ve İtalyan şehir devletleri üzerine yapılan çalışmalara da tezimizde yer vermeye çalıştık.

Bu bağlamda konu ile ilgili olarak İtalyan şehir devletleri tarihi üzerine Frederic C. Lane, F.C. Hodgson, Edward Hutton, William Heywood, David Abulafia, Thomas F. Madden, Jan Morris, Steven A. Epstein, Haçlı Seferleri'nin genel mahiyeti hakkında Steven Runciman, Işın Demirkent ekonomik anlamda W. Heyd, Joshua Prawer'ın çalışmaları bu alanda öne çıkan önemli tetkik eserler arasındadır. Haçlıların Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri ile ilgili olarak Abdülkerim Özaydın, Ali Sevim ve Birsal Küçüksipahioğlu'nun çalışmalarına da yer verdik¹⁶.

Tez çalışmamızın konu ve kapsamını oluştururken üzerinde durduğumuz husus Birinci Haçlı Seferi çalışmalarında eksik bir yön olarak karşımıza çıkan deniz ve donanma gücü faaliyetlerini ön plâna çıkartmaktı. Bu amaçla Birinci Haçlı Seferi sırasında deniz filolarının yapmış olduğu faaliyetler ve sefere olan katkıları üzerinde durulmasını uygun gördük.

¹⁶F.C. Hodgson- M. A, **The Early History of Venice from the Foundation to the Conquest of Constantinople A.D. 1204**, London 1901; William Heywood, **A History of Pisa Eleventh and Twelfth Centuries**, Cambridge University Press, London 1921; Edward Hutton, **Venice and Venetia**, New York, 1924; Jan Morris, **The Venetian Empire A Sea Voyage**, Penguin Books, London 1980; Joshua Prawer, **Crusader Institutions**, Oxford University Press, England 1980; Frederic C. Lane, **Venice A Maritime Republic.**, John Hopkins University Press, Fifth Printing, London 1991; Steven A. Epstein, **Genoa & the Genoese 958-1528**, The University of North Carolina Press, USA 1996; Thomas F. Madden; **Venice: A New History**, Penguin Books, 2012; David Abulafia, **Büyük Deniz, Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, trc. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2012; W. Heyd, **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, trc. Enver Ziya Karal, TTK, Ankara 2000; Sevim, **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, TTK, Ankara 1989; Özaydın, **Sultan Berkıaruk Devri Selçuklu Tarihi**, (485-498/10821104), İÜEF Yay, İstanbul 2001; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, trc. Fikret İşıltan, I-III, TTK, Ankara 2008.

GİRİŞ

Tarih boyunca Akdeniz sahip olduğu özel coğrafi konumu, verimli toprakları ve iklim koşulları ile birçok güçlü medeniyetin doğmasında önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda incelediğimizde M.Ö. III. yüzyıldan itibaren Girit, Miken, Kıbrıs, Yunan, İyon, Fenike, Kartaca gibi eski büyük medeniyetlerin Akdeniz’de gelişme ve kültürlerini yayma fırsatı elde ettiğini görmekteyiz. Akdeniz’in sahip olduğu bu doğal ve beşeri zenginlikler, çevresindeki milletlerin dikkatinden kaçmamış ve bu durum Akdeniz’i tarih boyunca istilaya açık hale getirmiştir¹. Akdeniz üzerinde uzun süre devam eden istilalar Roma İmparatorluğu hâkimiyetinin başlamasıyla sona ermiş ve bölgede siyasî olarak huzurlu bir dönem yaşanmıştır. Nitekim bu huzurlu dönem Cermen kavmi olan Vandalların (435-534) İspanya’dan

¹Akdeniz bu özelliği ile tarih boyunca en fazla nüfus yoğunluğuna sahip yaşam alanı olarak dikkat çeker. 2.5 milyon km² yüz ölçümüyle en büyük iç deniz olma üstünlüğünü sürdüren Akdeniz’in, batıda Cebel-i Tarık Boğazı ile Atlas Okyanusu’ndan, doğuda Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz’den, kuzeyde İstanbul Boğazı ile Karadeniz’den ayrıldığı görülmektedir. Coğrafi olarak kendi içinde birden fazla parçaya ayrılmış olan Akdeniz’in, Fas-İspanya arasında kalan kısmına İber Denizi, İspanya Kıyıları, Korsika-Sardinya Adası arasında kalan kısmına Balear Denizi, İtalya-Sicilya, Sardinya- Korsika arasında kalan kısmına Tiran Denizi, İtalya- Balkan Yarımadası arasına Adriyatik Denizi, İtalya-Yunanistan- Sicilya arasında kalan kısmına İyon Denizi, Yunanistan ve Anadolu kıyıları arasında kalan kısmına ise Ege Denizi denilmektedir. Tarihte ilk defa Roma İmparatorluğu zamanında siyasî birliğe kavuşan Akdeniz bu dönemde Romalılar tarafından “*Mare Nostrum*” (*Bizim Deniz*) olarak adlandırıldı. Akdeniz, çevresinde yaşayan milletler tarafından birçok isimle anılmaktadır. Zira günümüzde de Avrupa toplumları karalar arasındaki deniz anlamına gelen “*The Great Sea, Mediteranean sea, Mer Méditerranée, Mare Mediteraneo, Mittelländisches*” gibi isimleri kullanırken Araplar da Akdeniz için “*Bahrü’r- Rûm, Bahrü’l- Kostantuniyye ve Bahrü’l -Mağrib*” isimlerini kullandı. Osmanlı Devleti, Akdeniz üzerinde hâkimiyet tesis ettikten sonra Arapların kullandığı bu isimlerin yanı sıra “*Bahr-i Sefîd ve Deryâ-yı Sefîd*” isimlerini de kullanılmaya başladı. Akdeniz üzerinde meydana gelen siyasal, beşeri ve ekonomik farklılıkları neticeleri ile daha iyi değerlendirmek için onu batı-doğu, orta ve güney Akdeniz olarak coğrafi kısımlara ayırarak incelememiz gerekmektedir. Bu bağlamda Doğu Akdeniz’in sınırları Sicilya’nın doğusundan başlayarak, Anadolu’nun güney kıyılarını da içine alarak Suriye-Mısır limanlarına kadar uzanır. Batı Akdeniz, Adriyatik denizinden başlayarak, Sicilya Adası’nın batısından Cebel-i Tarık Boğazı’na kadar devam eder. Orta Akdeniz; Sicilya ve Kıbrıs Adası arasındaki geniş bölgeyi, Güney Akdeniz ise, Tunus ve Libya sahillerinden Mısır sahillerinin başladığı yere kadar devam etmektedir; Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.** I, trc. Ryan, s.299-300, İbn Havkal, **a.g.e.**, trc. Şeşen, s.165-166, 173. Ayrıca bkz.; David Attenborough, **The First Eden the Mediterranean World and Man**, United Kingdom 1987, s.1-20; John H. Pryor, **Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslar, Batılılar ve Türkler**, trc. Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 38-41; Fernand Braudel, **Akdeniz Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras**, Metis Yayınları, İstanbul 2008, s.16; David Abulafia, **The Great Sea, A Human History of the Mediterranean**, Oxford University Press, England 2011, s.XXVII-XXVIII; Cyprian Broodbank, **Orta Deniz’in Yapımı**, trc. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s.1-15; Metin Tuncel, “Akdeniz”, **DİA** c.II, s. 229; Besim Darkot, “Akdeniz”, **İA**, c.I, s.233-237; İdris Bostan “Akdeniz”, **DİA**, c.II., s.231-232; Mostafa Moh. Salah, “Mediterranean Sea”, **Encyclopedia of Britannica**, c.II, s.108; Cihat Yaycı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, **Bilge Strateji**, c.4, Sy.6, 2012, s.3.

Kuzey Afrika'ya gelmeleri ve Kartaca bölgesinde siyasî bir oluşum başlatmaları neticesinde darbe almıştı. Vandal Kralı Genseric (428-477) kumandasında hareket eden Vandal toplulukları kısa sürede kurmuş oldukları güçlü donanma ile Roma hâkimiyeti altında bulunan Sicilya, Balear, Korsika ve diğer önemli adaları kontrol altına alarak imparatorluğun deniz üzerindeki otoritesine zarar verdi. Akdeniz'deki bu Vandal ilerleyişinin imparatorluğa en büyük zararı ise 455'te Roma'nın yağmalanması ile oldu. Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da yıkılmasından sonra Bizans (Doğu Roma) İmparatoru I. Iustinianous (527-565), Roma Devleti'ni yeniden ihya etmek ve evrensel imparatorluk kurma iddiasını gerçekleştirmek için Akdeniz'in mutlak surette ele geçirilmesi gerektiğine inanmaktaydı.

Evrensel imparatorluk gayesi ile hareket eden I. Iustinianous ve orduları 534 yılında Vandalların merkezi olan Kartaca'yı zapt ederek Akdeniz'deki Vandal ilerleyişine büyük bir darbe vurmuş, ardından da 535'te Sicilya, Napoli, Balear ve Korsika adalarına üzerine düzenlediği askeri harekât için buraları Vandal istilasından kurtararak Batı Akdeniz'e yapmayı plânladığı seferlerde önündeki engeli kaldırmış oldu. Yine aynı şekilde bir Germen kavmi olan Vizigotlar'ın, Toulouse ve Malaga gibi önemli Batı Akdeniz şehirlerini yağmalamaları imparatorluğu tehdit etmekteydi. Bu nedenle İmparator, hâkimiyetini güçlendirmek için Batı Akdeniz üzerinde Vizigotlar ile mücadeleye başlamış ve yapılan mücadeleler sonucunda imparatorluk donanmaları Batı Akdeniz'de kontrolü sağlayarak Cebel-i Tarık Boğazı'ndan Hırvatistan kıyılarına kadar devam eden eski hâkimiyet alanına yeniden sahip olmuştu. I. Iustinianous bundan başka Fransa ve Almanya topraklarında hüküm süren Merovenjiyen Frank Krallığı ve bir diğer Cermen kavmi Lombardların ülkesine karşı başlatmış olduğu düşmanca politikaları da bertaraf ederek Sicilya ve Güney İtalya üzerinde mutlak hâkimiyetini sağlamayı başardı².

I. Iustinianous tarafından Akdeniz'de başlatılan ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilen genişleme siyaseti, İslam donanmasının teşekkül etmesine kadar

²Maurice Lombart, **İslamın Altın Çağı İlk Zafer Yıllarında İslam**, Pınar Yay., İstanbul 2002, s.13-20; J.M. Roberts, **Avrupa Tarihi**, trc. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 110; Ernle Bradford, **Akdeniz: Bir Denizin Hikayesi**, Köprü Kitapları, İstanbul 2013, s.288-289; Hodgson, **a.g.e.**, s.5; Abulafia, **Büyük Deniz...**, s.266, 267-273; M.V Levchenko, **Bizans Tarihi**, trc. Maide Selen, Doruk Yay., İstanbul 2007, s. 82-84.

devam etti. İslam donanmasının Hz. Osman (644-656) döneminde önemli bir güce kavuşmuş olması Müslümanların, Akdeniz’de fetihlere başlamasını kolaylaştırdı³.

Müslümanların, Akdeniz’de donanma kurup deniz seferlerine başlamasından rahatsız ve tedirgin olan İmparator II. Konstans (641-668), İslâm ordularının ilerleyişini durdurmak amacıyla 645 yılında 300 gemiden oluşan Bizans donanmasını Müslümanların önemli sahil şehirlerinden biri olan İskenderiye üzerine göndermiş ve burayı zapt etmişti. Bizans’ın, Kuzey Afrika topraklarında başlatmış olduğu harekâtı engellemek isteyen Kuzey Afrika valisi Amr b. Âs ve emrindeki askerler 646 yılında İskenderiye üzerine hareket ederek burayı ele geçirmiş ve bölgede yeniden İslâm hâkimiyetini tesis etmeyi başarmıştı. Bu dönemden sonra Bizans’ın denizden yapacağı saldırılara karşılık verebilmek için hazırlanan İslam dünyası ilk hedef olarak Kıbrıs Adası’nı belirledi⁴. Kıbrıs Adası’nın, İslâm orduları tarafından hedef olarak seçilmesinin önemli nedenleri vardı. Zira Bizans idarecileri tarafından yönetilmekte olan ada, Orta Akdeniz üzerinde önemli ekonomik ve stratejik güce sahipti. Ayrıca Batı Akdeniz’e açılan ticari geçiş güzergâhı olma özelliğini taşıyordu. Bu nedenle Kıbrıs’a yapılacak sefer için hazırlıklara başlayan Suriye valisi Muâviye b. Ebû Süfyân 1700 parçadan oluşan İslâm donanması ile 648-649 yılında Kıbrıs üzerine harekete geçerek adanın merkezi olan Konstantia’yı kuşatma altına aldı. Zor durumda kalan ve yardım alamayan Kıbrıs valisinin barış isteği kabul edilerek anlaşma yapılması sağlandı⁵.

Yapılan anlaşmaya göre Kıbrıs’ın imparatorluk idarecileri Müslümanlara senelik 7200 altın vergi vermeyi ve Müslüman donanmalarına saldırmamayı kabul etmekteydi. Kıbrıs üzerinde kazanılan bu başarı denizde ilk büyük zafer olması

³Hız. Ömer, denizde yapılan ve iki İslâm gemisinin batmasıyla neticelenen mücadele sonrasında deniz seferlerinin zorluklarından dolayı donanma kurulmasına müsaade etmemişti. Bkz.; Mustafa Fayda, “Ömer”, *DİA*, c.XXXIV, s.45; İsmail Yiğit, “Osman”, *DİA*, c.XXXIII, s.438-439.

⁴Henry Pirenne, **Hazreti Muhammed ve Şarlıman İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı**, trc. Muhsin Önal Mengüşoğlu, İstanbul 2012, s.204-205; Stephan O’Shea, **İnanç Denizi Ortaçağ Akdeniz’inde İslam ve Hristiyanlık**, trc. Emre Demircioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 69-74; Murat Öztürk, **Fatîmîlerin Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s.22, 25-26.

⁵İsrafil Balcı, **İlk İslam Fetihleri Savaş-Barış İlişkisi**, Pınar Yayınları, İstanbul 2011, s.259 vd.; Yiğit, Osman, *DİA*, s.439.

bakımından önemliydi. Kıbrıs idarecileri anlaşmaya sadık kalıp bir süre vergi ödedikten sonra bu uygulamadan vazgeçti. Bunun üzerine harekete geçen Muâviye ve emrindeki donanma Kıbrıs Adası üzerine yeni bir sefer düzenleyerek Lapithos şehri ve adanın bir bölümünü ele geçirdi. Kıbrıs üzerinde kontrolü bırakmak istemeyen Muâviye, seferin hemen sonrasında buraya 12.000 kişilik bir garnizon yerleştirerek askeri bir üs kurdu⁶.

Müslümanların Akdeniz'deki ilerleyişini durdurmak ve Doğu Akdeniz'de kaybettiği topraklara yeniden sahip olmak isteyen Bizans İmparatoru II. Konstans, bu gaye ile 655 yılında beşyüz gemiden oluşan bir donanma ile İstanbul'dan hareket etti. Bu sırada Abdullah b. Sa'd komutasında hazırlanan 200 gemiden oluşan İslam donanması da Akkâ'dan hareket ederek Bizans donanmasının bulunduğu Finike önlerine geldi. İki tarafın 655 yılında Finike açıklarında karşılaşması sonucu meydana gelen ve “*Zâtü's-savâri*” adı verilen savaşta Müslümanlar, Bizans karşısında büyük bir zafer kazanmış hatta İmparator II. Konstans savaştan kaçarak canını zor kurtarmıştı. Savaşın kazanılmasının İslam dünyası açısından önemli tesirleri olmuş ve bu zaferle Müslümanlar, Kuzey Afrika'dan Endülüs'e yapacakları fetihlerin önünü açmış aynı zamanda Bizans'ın Doğu Akdeniz hâkimiyetine son vererek bölgede tek güç konumuna yükselmişti⁷.

“*Zâtü's-savâri*” deniz savaşı Akdeniz'de İslâm hâkimiyeti adına yeni bir dönem başlattığı gibi Bizans imparatorluğu için olumsuz neticeleri de beraberinde getirdi. Zira I. Iustinianous'dan beri tesis edilmeye çalışılan Akdeniz birliği hayali tamamen sona ermiş ve Bizans donanması büyük bir mağlubiyet alarak güç kaybetmişti. Müslümanların *Zâtü's-savâri* zaferinden kısa süre sonra Kıbrıs başta olmak üzere Sicilya Adası üzerinden Batı'ya uzanması, Avrupa toplumlarının deniz üzerindeki kontrolünü kaybederek kara içine çekilmesine ve geçimlerini toprağa dayalı ekonomi ile sürdürmesine neden olacaktı. Yüzlerce yıl Antik Yunan, Roma

⁶İşın Demirkent, “Kıbrıs”, **DİA**, c. XXV, s.372; Yiğit, Osman, **DİA**, s.439.

⁷Öztürk, **a.g.e.**, s.25-26; a.mf., “Zâtüssavâri”, **DİA**, c XLIV, s.152-153.

dönemlerinde Batı'nın hizmetinde olan Akdeniz yaşanan siyasî değişimle beraber İslam kimliği kazanacak ve uzun bir müddet İslam dünyası'na hizmet edecekti⁸.

Emevi hanedanlığının başlamasıyla (661-750) birlikte İslam donanmalarının gücünü artırmak ve deniz kuvvetlerinden daha fazla istifade etmek isteyen halifeler, Kayrevan ve Tunus başta olmak üzere birçok yeni liman şehri inşa ettirmiş, yeni kurulan bu liman şehirleri ikmal ve savunma yönünden İslam fetihlerinin Akdeniz'e yayılmasına büyük katkı sağlamıştı⁹. Bu dönemde Avrupa'daki siyasî gücü elinde tutan Merovenjiyen yöneticileri, İslam donanmalarının Avrupa'ya geçişini önlemekte başarılı olamamış ve Kıbrıs'ın hâkimiyet altına alınmasıyla başlayan Akdeniz fetihleri 711'de Endülüs'ün zapt edilmesiyle zirveye ulaşmıştı. Avrupa, İslam'ın Akdeniz'deki hızlı ilerleyişinin önüne ancak XI. ve XII. yüzyılda İtalyan şehir devletleri olan Venedik, Cenova, Pisa ve Amalfi'nin Müslümanlara karşı başlatmış olduğu mücadeleler neticesinde geçebilecekti¹⁰.

⁸Abulafia, **Büyük Deniz**, s.284-285; Pirenne, **Hazreti Muhammed ve Şarlman**, s.204; a.mlf., **Ortaçağ Kentleri**, trc. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.25-26; Öztürk, a.g.m., **DİA**, s.152-153.

⁹Yiğit, "Emeviler", **DİA**, c. XI, s.91-92.

¹⁰Lombart, **a.g.e.** s.113-116.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ ESNASINDA STRATEJİK ÖNEME SAHİP AKDENİZ ADALARI VE DOĞU AKDENİZ LİMAN ŞEHİRLERİNİN SİYASÎ DURUMU

1.1. Birinci Haçlı Seferi Sırasında Hâkimiyet Mücadelesi Verilen Önemli Akdeniz Adaları

Müslümanların 655 yılında Bizans karşısında kazanmış olduğu Zâtü's-savâri deniz savaşı, İslâm hâkimiyetinin kısa sürede Akdeniz'e ve Avrupa topraklarına yayılmasında etkili oldu. Bu dönemden sonra Avrupalılar kaybettikleri toprakları geri alabilmek ve kendi bölgelerini korumak için Müslümanlara karşı büyük bir mücadeleye girişti. İtalyan denizci devletler başta olmak üzere Avrupa'nın başlatmış olduğu bu mücadelenin ağırlık noktasını Akdeniz adaları oluşturmaktaydı. Zira Sicilya, Sardinya, Kıbrıs, Girit, Rodos Adaları Birinci Haçlı Seferi öncesinde hâkimiyet mücadelesi verilen önemli lojistik ve ulaştırma merkezleri olarak görülmekteydi.

1.1.1. Sicilya Adası

Akdeniz'in en büyük adası olan Sicilya, deniz ticaret yollarının üzerinde yer alması, Messina Boğazı'na hâkim konumu ve tarıma elverişli toprakları sayesinde tarih boyunca ekonomik yönden değeri yüksek bir bölge oldu. 262 yılında Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına giren Sicilya, 440 yılında Vandalların sonrasında 448 yılında ise Ostrogotlar'ın istilasına uğramış olmasına rağmen Bizans İmparatoru I. Iustinianous tarafından 552 yılında ele geçirildi. Bizans hâkimiyetine alınan Sicilya Adası bundan sonra askeri ve ekonomik bakımdan imparatorluğun Akdeniz'deki önemli üslerinden biri haline geldi¹¹.

Akdeniz'de İslam fetihlerinin başlamasının ardından 652 yılında Suriye valisi Muâviye'nin göndermiş olduğu İslam filoları Sicilya'ya ulaşarak akınlar düzenledi. Fakat Sicilya'ya düzenlenen bu ilk akınlardan önemli bir başarı elde edilemedi. Çünkü bölgede bulunan Bizans donanmasının varlığı, Sicilya'ya

¹¹Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, trc. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.48.

yapılacak saldırıları etkisiz bırakmaktaydı. Sicilya'ya gerçekleştirilen bu ilk akınlardan sonra düzenli ve plânlı sayılabilecek ilk fetih harekâtı Tunus ve Cezayir'de hüküm süren Ağlebiler (800-909) tarafından 827 yılında başlatıldı ve sırasıyla Müslümanlar, 831'de Palermo, 843'te Messina Boğazı, 858'de Enna, 878'de Sarakuza ve ardından Taormina'yı alarak 922 yılına kadar adanın kontrolünü ele geçirdi. Sicilya bundan sonra Müslümanlar için İtalya başta olmak üzere Avrupa topraklarına düzenlenecek seferlerde üs olarak kullanıldı. X. yüzyıldan itibaren Fatımiler (909-1171)'in yönetimine giren Sicilya'da 1061 yılında Norman istilasının başlamasıyla Müslümanların gücü azaldı ve 1091'de Noto'nun düşmesiyle birlikte Normanlar adanın tek hâkimi durumuna geldi¹².

Sicilya idaresinin Normanlara geçmesinden sonra adada eskiden olduğu gibi hoşgörü ve barış ortamı devam etmiş, Norman idarecileri adada yaşayan Müslüman halk ve diğer dinlere mensup insanlar arasında fark gözetmeksizin adaletli bir yönetim anlayışı benimsemişti. Nitekim Müslümanlarla sıkı dostluk bağları kuran Norman reisi I. Roger (d.1031/ ö.1101), devlet yönetiminde onları önemli makamlara getirmiş hatta yakın çevresinden ayırmamıştı. I. Roger'nin Sicilya üzerinde uzun dönem hoşgörülü ve dengeli bir siyaset politikası izlemesinin temel sebebi adanın demografik yapısında yer alan Müslüman Arap ve Berberîlerin çoğunlukta olmasından ve ada üzerinde Norman egemenliğinin yeni tesis edilmesinden kaynaklanmaktaydı.

Halk ile arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmeye gayret eden I. Roger, halkın tepkisini çekecek yaklaşımlardan ve uygulamalardan uzak durmayı tercih etmişti. Nitekim Pisa ve Cenovalıların 1087 yılında Mehdiye üzerine düzenlemeyi

¹²George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, trc. Fikret İşıltan, 7. Basım, TTK, Ankara, 2011, s.192-194; Lombart, **a.g.e.**, s.122; Lemerle, **a.g.e.**, s.71,79; Charles D. Stanton, **Norman Naval Operations in the Mediterranean**, UK 2016, s.9-66; Sarah C. Davis-Secord, **Sicily And The Medieval Mediterranean: Communication Networks And Inter-Regional Exchange A Dissertation**, PhD Thesis, University of Notre Dame, Indiana 2007, s.70-118; Seyhun Şahin, **Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s.58-67,71; Gülmiş Vesile Canik, **Sicilya'da Müslümanlar (827-1243)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010, s.5; Fatih Şen, **Normanların Güney İtalya ve Sicilya'yı Fetihleri, 1059-1130**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2015, s.43-45,112; Mahmut H. Şakiroğlu, "Sicilya", **DİA**, c.XXXVII, s.138-139; Abdülkerim Özaydın "Ağlebiler", **DİA**, c.I, s.475-478; Ömer Tokuş, "Fatımiler ile Sicilya ve Güney İtalya arasındaki Münasebetler", **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.59, İstanbul 2014, s.28 vd.

plânladıkları sefer öncesinde kendisinden yardım istemelerine rağmen I. Roger buna destek vermedi hatta Mehdiye üzerine düzenlenecek herhangi bir sefere katılmayacağını ve Müslümanlar üzerine düzenlenecek Haçlı Seferine de iştirak etmeyeceğini bildirdi¹³. Avrupa'nın, Birinci Haçlı Seferi başlamadan önceki en önemli saldırısı olarak görülen 1087 Mehdiye Seferi'ne I. Roger'in tepkisi, Müslümanlar hakkındaki düşüncesi ve sefere karşı olan tutumu Sicilya Normanlarının bölgede yaşayan halka karşı izlediği barış yanlısı politikayı göstermesi bakımından önemliydi.

Sicilya toprakları üzerinden düzenlenecek sefere sıcak bakmayan I. Roger, yapılacak böyle bir seferin ayrıca adanın asayişine ve ekonomisine zarar vereceğini düşünmekteydi. Nitekim İslâm tarih yazarlarından İbnü'l-Esîr, (d.1160 / ö.1233), I.Roger'in Haçlı Seferi'ne karşı olan tavrını şöyle aktarmaktaydı. *“Onlar (Haçlı orduları) benim yanıma geldiğinde ben çok büyük çapta paraya ve onları İfrikiyye'ye taşıyacak gemilere muhtaç olacağım. İstila ettikleri takdirde bu şehirlerde onların eline geçecek. Sicilya'dan gönderilecek erzaklar da onlara sarf edilecek. Ayrıca Sicilya'da üretilen mahsullerin gelirlerini de kaybedeceğim. Seferde başarılı olamadıkları takdirde ülkeme (Sicilya) geri dönecekler bende onların zorluklarına katlanacağım”*¹⁴. Bu bilgiler doğrultusunda I. Roger'nin, düzenlenmesi plânlanan seferlere karşı almış olduğu tavır Sicilya halkı arasında saygınlığını artırırken diğer taraftan Avrupa özellikle de Papa ile arasının açılmasına neden olmuştu. Ülkesinde huzuru ve istikrarı askeri seferlerle sürdürmek yerine ticari ve ekonomik bağlarla devam ettirmeyi hedefleyen I. Roger, Batı Hristiyan dünyasının heyecanla yerine getirmek istediği Mehdiye Seferi'ne tüm gücü ile karşı çıkmıştı¹⁵.

Sicilya'da 1061-1089 yılları arasında gerçekleşen Norman harekâtı ve özellikle I. Roger'nin izlemiş olduğu ılımlı politika neticesinde doğu-batı arasındaki ticari faaliyetler artmış, Müslümanların kontrolünde yapılmakta olan ipek böcekçiliği

¹³İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, trc. Özeydın, X, s.227-228. Ayrıca bkz.; Wieruszowski, “The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades”, **A History of the Crusades: The First Hundred Years**, Ed. M.W. Balwin, London 1969, s.2-43; Şahin, **Normanlar Döneminde Sicilya Adası...**, s.76.; Şen, **a.g.e.**, s.117.

¹⁴İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, X, trc. Özeydın, s.227-228. Ayrıca bkz.; Şahin, **Normanlar Döneminde Sicilya Adası...**, s.76.

¹⁵Şahin, **Normanlar Döneminde Sicilya Adası...**, s.76-79.

dokuma teknikleri Avrupa içlerine aktarılmıştı¹⁶. Nitekim Messina Boğazı'nın varlığı Doğu ve Batı Akdeniz arasında en kısa yolu oluşturduğu gibi Normanlarında önemli gelir kaynakları arasında yer almaktaydı. Tacirler, Avrupa ve doğu limanları arasında daha hızlı ve güven içinde hareket etmek için genellikle bu yolu tercih ediyordu.

1.1.2. Kıbrıs Adası

Sicilya ve Sardinya adalarından sonra 9251 km² yüz ölçümü ile Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, tarih içinde sahip olduğu stratejik konumu, Anadolu, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz liman şehirlerine olan yakınlığı ve Akdeniz ticari yol güzergâhı hattında yer almasından dolayı tacirler ve ticaret filoları tarafından sıklıkla tercih edilmekteydi¹⁷.

Kıbrıs üzerine Muaviye'nin önderliğinde düzenlenen ilk sefer neticesinde Müslümanlar (648/649) adanın merkezi olan Konstantia'yı ele geçirmeyi başarmıştı. İslam ordularının ilerleyişi karşısında korkuya kapılan Kıbrıs'ın Bizans idarecileri Müslümanlarla bir anlaşma yaparak adayı güvence altına almak istediler. Yapılan bu anlaşmaya göre Kıbrıs idarecileri, Müslümanlara yıllık 7200 altın vergi vermeye ve bölgeden geçen Müslüman gemilerine saldırmayacaklarını vaad ediyorlardı. Ancak anlaşmanın yapılmasından kısa süre sonra Kıbrıs yöneticileri Müslümanlara ödeyecekleri vergiyi vermekten vazgeçince Muâviye, 654 yılında Kıbrıs'a ikinci kez sefer düzenleyerek Lapithos şehrini ele geçirdi. Bu sefer sırasında adanın büyük bir bölümünü yağmalayan Müslümanlar aynı zamanda kontrol ve güvenliği sağlamak amacıyla 12.000 kişiden oluşan askeri garnizon kurmuş ve bu birlik I. Yezid (680-683) dönemine kadar Kıbrıs'ta kalmıştı. Nitekim Muâviye'nin Kıbrıs'ta güçlü bir garnizon bırakmasındaki maksatın İstanbul'a yönelik yapacağı seferlerde denizde bir üs oluşturmak isteği idi¹⁸.

¹⁶Lombart, **a.g.e.**, s.124-125; James M. Powell, **The Crusades, The Kingdom of Sicily, and the Mediterranean**, Routledge, London 2007, s.1-20.

¹⁷John Linton Myres, "Cyprus", **The Encyclopaedia Britannica**, ed.11., v.29, New York, 1910-1911, s.695-696.

¹⁸Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.108; Lemerle, **a.g.e.**, s.64-65; Casim Avcı, **İslam - Bizans İlişkileri**, Klasik Yay. İstanbul 2003, s.61-75; George Hill, **A History of Cyprus**, vol.1, Cambridge University Press, 2010, s.226 vdd.; Necmettin Ayan, **Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)**, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014, s.30-31; Ömer Kemal Şimşir, **Kıbrıs Tarihi ve Önemi Konusunun Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Yeri ile İlgili Analiz Çalışması**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla 2014, s.6-9; Myres, **a.g.m.**, s.697-700; Darkot,

Kıbrıs üzerinde varlığını sürdüren İslâm hâkimiyeti, Müslüman Arapların 674-678'de gerçekleştirdiği II. İstanbul kuşatmasında başarısız olması neticesinde sarsıldı. Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan (685-705/ 705-711) ve İmparator II. Iustinianous (685-695/705-711), 687 yılında Kıbrıs Adası'ndaki çıkarlarını korumak, güvenliği ve barışı yeniden tesis etmek için 10 yıl geçerliliği olan bir anlaşma yaptı. Yapılan bu anlaşmaya göre ada, Bizans ve Emeviler arasında müşterek olarak yönetilecek ve bazı bölgelerin vergileri iki taraf arasında paylaşılacaktı. Bizans ve Emeviler arasında yapılan anlaşma İmparator II. Iustinianous'un, Kıbrıs halkı üzerine uyguladığı politikalar ve vergi sorununun yeniden başlaması nedeniyle bozuldu. Bundan sonra Bizans ve Emeviler arasında özerk bir yapıya sahip olan Kıbrıs Adası, 968 yılında İmparator II. Nikephoros Phokas'ın (963-969) düzenlediği doğu seferi neticesinde kesin olarak Bizans hâkimiyetine geçti¹⁹.

Bizans idaresinde bulunan Kıbrıs'ın önemi Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasıyla (1096-1099) daha da arttı. Çünkü ada, sefer boyunca Haçlı orduları için hem askeri bir üs hem de ihtiyaçlarını temin ettikleri önemli bir lojistik merkez oldu. Üstelik imparatorluğun Haçlı ordularına göndermiş olduğu yardımlarda ada üzerinden ulaştırılmaktaydı. Nitekim 20 Ekim 1097'de Antakya'yı kuşatmaya başlayan Haçlı ordularına bekledikleri yiyecek ve askeri destek İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118)'un emri ile kumandan Tatikios'un yönlendirmesi sonucunda Kıbrıs'tan yapıldı. Birinci Haçlı Seferi ve 1101 yılı Haçlı Seferleri'nden sonra giderek önemi artan Kıbrıs, Haçlılar için ayrıcalıklı bir konum haline geldi. Birinci Haçlı Seferi'nin önemli tanıklarından biri olan Raimundus Aguilers, Kıbrıs'ın batıdan Haçlılara yardım amacıyla yola çıkan gemilerin önemli duraklarından biri olduğunu bildirmekteydi. Raimundus'un ifadelerine benzer olarak diğer Haçlı kaynaklarında Kıbrıs Adası ile Lâzkiye ve Antakya arasında ticari bağlantıya dikkat çekmekte ve ticaret mallarının bu alan içinde taşındığını belirtmekteydi²⁰.

"Kıbrıs", **İA**, c.VI, s.673. Demirkent, "Kıbrıs", **DİA**, s.372; Ali Efdal Özkul, "Doğu Akdeniz'in Anahtarı Kıbrıs Adası", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, sy.34, s.89; Sait Yılmaz, "Büyük Güçler ve Kıbrıs", **21. Yüzyıl Dergisi**, Sy.15, 2010, s.9; Müge Vatansver, "Kıbrıs Sorunun Tarihi Gelişimi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.12, özel sayı, İzmir 2010, s.1488.

¹⁹Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.269; Lemerle, **a.g.e.**, s.79; Hill, **a.g.e.**, c.I, s.295 vd.; Ayan, **a.g.e.**, s.30-33; Şimşir, **a.g.e.**, s.25; Vatansver, **a.g.m.**, s.1489.

²⁰Raimundus Aguilers, **a.g.e.** trc. J.H-L.L. Hill, s.40 vdd.; **Anonim Gesta Francorum** trc. R. Hill, s.45 vdd. Ayrıca bkz.; Peter Purton, **A History of the Early Medieval Siege c.450-1200**,

Birinci Haçlı Seferi sırasında ve sonrasında Haçlıların Kudüs'e ulaşmak için Kıbrıs Adası ile yakından ilgilendikleri görülür. Nitekim 1103 yılında Kudüs'te bulunan Haçlılara yardım ulaştırmak için yola çıkan Danimarka Kralı Erik Emune, Rusya üzerinden İstanbul'a oradan da filosuyla birlikte ikmal ihtiyaçlarını karşılamak için Kıbrıs Adası'na ulaşmış fakat burada geçirdiği hastalık sonucunda Kudüs'e ulaşmadan ölmüştü²¹. Trablus'u kuşatma altına alan Haçlılar'a bekledikleri yardım, İmparator I. Aleksios'un emri ile Manuel Butumites tarafından ulaştırılmıştı. Manuel Butumites, St. Gilles Kontu Raymond'un oğlu Bertrand tarafından kuşatılan Trablus'a yardım götürmek amacıyla Kıbrıs Adasına uğramış, buradan Kıbrıs valisi Eutmathios'un sağladığı yiyecek ve malzeme dolu gemiler ile birlikte Trablus'a harekete geçmişti²². Gelen yardımlar nedeniyle Haçlılar için önem arz eden Kıbrıs, imparatorluk için de topraklarının bütünlüğünün sağlanması, korunması ve elde tutulması açısından önemli bir savunma merkezi olmuştu.

Haçlıların Antakya Prinkepsliği'ni (1098-1268) Kudüs Haçlı Krallığı'nı (1099-1187) ve Trablus Haçlı Kontluğu (1109-1289)'nu kurlmaları imparatorluğun Doğu Akdeniz hâkimiyetini olumsuz etkilemiş bu nedenle I. Aleksios, Haçlıların imparatorluğun siyasî toprak bütünlüğüne karşı gerçekleştirebileceği olası bir saldırıyı önlemek amacıyla Kıbrıs üzerindeki savunma tahkimatını artırmak zorunda kalmıştı. Özellikle Antakya Prinkepsi I. Bohemund'un yeğeni Tankred'in imparatorluğun Doğu Akdeniz'deki son liman şehri olan Lâzkiye'ye saldırması üzerine (1103-1104), İmparator I. Aleksios, Kıbrıs üzerinden gönderdiği kuvvetlerle Haçlılara müdahale ederek Lâzkiye'deki varlığını korumaya çalıştı. İmparatorluk için bu dönemde doğu ticaret yollarına açılan önemli ticari üs olan Lâzkiye, ayrıca İtalyan denizci devletler başta olmak üzere Avrupa'dan gelen gemilerinde sık olarak kullandıkları Doğu Akdeniz limanlarından biriydi. Bu nedenle I. Aleksios, Kıbrıs

Woodbridge, USA 2009, s.214; John France, "The First Crusade As a Naval Enterprise", **The Marner's Mirror The International Quartely Journal of the Society for Nautical Research**, v.99, London 2013, s.390.

²¹Ayan, **a.g.e.**, s.35-36.

²²Küçükspahioğlu, **a.g.e.**, s.73.

Adası'nın güvenliğine önem vererek imparatorluk ekonomisi için önemli gelire sahip Doğu Akdeniz limanlarıyla olan bağlantısını bu şekilde sürdürmeye çalıştı²³.

1.1.3. Girit Adası

Girit Adası, 7.800 km² yüzölçümü, Akdeniz ve Ege Denizi'ni birbirinden ayıran stratejik konumu, sahip olduğu ticari faaliyetleri ve Akdeniz'in önemli ikmal limanlarından biri olması nedeni ile tarih boyunca tacirler için önemli bir pazar oldu. Uzun süreden beri çevresindeki medeniyetler için bu önemini sürdüren Girit, Roma İmparatorluğu döneminde tahıl ambarı olarak kabul edilmiş ve bu durum Bizans döneminde de geçerliliğini sürdürmüştü. Ticari açıdan olduğu kadar güvenlik yönü ile de Bizans İmparatorluğu'nu ilgilendiren Girit Adası, Ege ve Akdeniz arasında devam eden ticari faaliyetlerin denetim ve kontrolünün sağlandığı önemli bir merkezdi. Girit'in bu özelliği Müslümanlarında dikkatini çekmiş ve ada üzerine ilk İslâm akınları 673 yılında Muâviye'nin gönderdiği ordular tarafından gerçekleştirilmişti. Sefer sonunda Müslümanlar çok sayıda ganimetle geri döndü.

İlerleyen dönemlerde Müslümanların Akdeniz'deki varlığı için adanın alınmasını zorunlu gören Abbasi Halifesi Me'mun'un (813-833) göstermiş olduğu çabalar neticesinde Müslümanlar, 823 yılında Girit'i İslam toprakları arasına dâhil etmeyi başardı²⁴. Girit'in, Müslümanlar tarafından fethedilmesi Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki güvenliğini derinden sarsmış ve yeniden ele geçirmek için büyük çaba harcamıştı. Nitekim Bizans İmparatoru II. Romanos'un (959-963), 961 yılında Nikephoros Phokas kumandasında adaya göndermiş olduğu birlikler kontrolü sağlamış ve böylece Girit yeniden Bizans hâkimiyeti altına girdi²⁵.

XI. yüzyıldan itibaren ticari gelirleri nedeniyle İtalyan şehir devletlerinin özellikle de Venedik'in hedefinde olan Girit Adası XII. yüzyılda Doğu Akdeniz limanlarındaki faaliyetlerin artması neticesinde daha da önem kazandı. Venedik,

²³Hill, **a.g.e.**, c.I, s. 257 vd.; Demirkent, "Kıbrıs", **DİA**, s.372. Ayrıca bkz. Haçlıların Kıbrıs Adası'ndaki faaliyetleri için bkz.; Ebru Altan, "Kıbrıs Haçlı Krallığı", **Türkler Ansiklopedisi**, c.VI, Ankara 2002, s.695-700.

²⁴Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.192.

²⁵Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.265; Lemerle, **a.g.e.**, s.71,79; David Jacoby, **Byzantium, Latin Romania and the Mediterranean**, Ashgate 2001, s.520-527; Emin Ünsal, **Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2009, s.1,7-8; Cemal Tukin, "Girit", **DİA**, c.XIV, s.85; a.m.f.; "Girit", **İA**, c.IV, İstanbul 1964, s.793; Metin Hülagü, "1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit", **CIEPO-14. Uluslararası Türk İncelemeleri Kongresi**, Ege Üniversitesi, İzmir 2000, s.1.

1082 yılında Bizans'tan elde ettiği imtiyazlar neticesinde Girit'te serbest bir şekilde ticaret yapma şansı elde ettiği gibi Doğu Akdeniz ile sürdürülen ticari bağlantılarını da buradan kontrol etme fırsatı buldu. Venedikli tacirler, kazanmış oldukları imtiyazlar neticesinde adada üretimi yapılan peynir, zeytin, şarap ve kıymetli yünleri imparatorluk merkezi başta olmak üzere Avrupa'ya ihraç etmeye başladı. Bu nedenle Girit, Birinci Haçlı Seferi için etkili bir şekilde kullanılmasa da, Doğu Akdeniz üzerinden taşınan mal sevkiyatında önemli bir görev üstlenerek kontrol ve denetim merkezlerinden bir haline geldi.

1.1.4. Rodos Adası

Oniki ada kümesi olarak bilinen adalar içinde en büyüğü olan Rodos Adası, tarih boyunca çevresinde bulunan devletler tarafından ticari bir üs ve yönetim merkezi olarak görüldü. Zira Rodos, Doğu Akdeniz limanlarından hareket eden ticaret gemilerinin Ege Denizi ve Batı Akdeniz'e ulaşmasında önemli bir liman görevi üstlenmekteydi. Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan Rodos Adası üzerine ilk İslâm seferleri 652 ve 654'te Emeviler tarafından gerçekleştirildi ancak ada kesin olarak feth edilemedi²⁶. İmparatorluğun Akdeniz'deki varlığını güvenli bir şekilde devam ettirmek isteyen I. Aleksios (1081-1118), Türk denizcisi olan Çaka Bey'in Ege adalarına düzenlediği seferler sırasında akına uğrayan ve zarar gören Rodos'un önemli savunma üslerini 1089-1093 yılları arasında yenileyerek adanın tahkimatını saldırılara karşı artırdı. Çünkü bu dönemde Bizans, İtalya üzerinden Normanların, Ege Denizi'nden Türklerin saldırıları ile mücadele etmekteydi. Denizden gelen bu saldırıların ortak özelliği mücadelenin ağırlıklı olarak Rodos civarında yapılıyor olması ve Orta Akdeniz bölgesinde üstünlük sağlanmak istenmesiydi²⁷.

Müslüman ve Norman akınları karşısında Rodos üzerinde güvenliği artırmakla yetinmeyen I. Aleksios, adanın ekonomik durumunu korumak için tedbirler aldı ve bunun için uzun süreden beri imparatorluğun Akdeniz'deki donanma gücünü sağlayan Venedik'e 1082 yılında verdiği imtiyazlara Rodos Adası'nın ticari

²⁶Machiel Kiel, "Rodos", *DİA*, c.XXXV, s.155.

²⁷Ruthy Gertwagen, "Harbours and facilities along the Eastern Mediterranean Sea", *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades*, Australia 2002, s.111-112; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *DİA*, c.VIII, s.187.

kontrolünü dâhil etti. İmparatorun bunu gerçekleştirmekte ki gayesi hazır ve güçlü bir donanmaya sahip olan Venedikliler'den olası bir saldırı karşısında destek alabilmek ve deniz ticaretini güvenli bir şekilde devam ettirmektir. Bu dönemden sonra Venedik'in üs olarak kullandığı Rodos Adası, Bizans topraklarına olan yakınlığı nedeniyle diğer İtalyan şehir devletleri tarafından da sürekli olarak ele geçirilmek istenen bir yer oldu. Zaten Cenova ve Venedik arasında başlayacak ve uzun süre devam edecek ekonomik rekabetin temelini Rodos üzerinde hâkimiyet kurma çabası oluşturmaktaydı.²⁸

Bizans İmparatorluğu'ndan kazandığı imtiyazlar ile Cenova'ya karşı Akdeniz'de büyük üstünlük sağlayan Venedikliler bu gücü Pisa filosu karşısında da devam ettirdi. Nitekim 1100 yılında Kudüs Haçlı Krallığı'na yardım götürmek için yola çıkan Pisa filosu yol güzergâhında bulunan Rodos'a saldırmış bu durum üzerine Venedik filosu imparatora sadakat yemini ile bağlı olduğundan ve imparatorluk topraklarının koruyucusu olarak hareket ettiğinden hemen Pisa filosuna müdahale etmişti. İki taraf arasında çıkan savaş Venedik'in üstünlüğü ile neticelenmiş ve Pisa filosu büyük bir darbe almıştı²⁹.

İmparatorluktan elde ettiği imtiyazlarla büyük bir güce ulaşan Venedik, zamanla topraklarının yegâne koruyucusu olduğunu iddia ettiği Bizans ile çıkarları için çatışmaktan kaçınmadı. Bu nedenle Venedik'in ekonomideki üstünlüğüne son vermek isteyen II. İoannes Komnenos (1118-1143) 1082 yılındaki yapılan ve imparatorluk ekomisine büyük zarar veren anlaşmayı yenilememiş, II. İoannes'in bu tavrına kızan Venedikliler, 1122 yılında Kudüs'ten döndükleri sırada Rodos'a saldırarak ve adayı yağmalamış pekçok kişiyi de öldürmüştü³⁰.

²⁸Bahriye Üçok, **İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s.6; Jonathan Harris, **Byzantium and The Crusades**, New York 2003, s.114; Avcı, **a.g.e.**, s.75; Gertwagen, **a.g.m.**, s.111-112; Kiel, **a.g.m.**, **DİA** s.155; Darkot, "Rodos", **İA**, c. IX, s.754-755; Cabir Doğan, "Fethinden Kaybına Rodos" (1522-1912), **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2013, s.30-71.

²⁹Heywood, **a.g.e.** s.51-52.

³⁰Donald M. Nicol, **Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine**, trc. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, s.68; Heyd, **a.g.e.**, s.212; Şakiroğlu, "Sardinya", **DİA**, c.XXXVI, s.133-134.

1.1.5. Sardinya Adası (Sardunya)

İtalya'ya ve Batı Avrupa topraklarına yakın bir konumda bulunan Sardinya Adası, Cermen kavmi olan Vandallar tarafından 456 yılında istila edilmiş bir süre Vandal istilasında kalan ada 533 yılında Bizans İmparatoru I. Iustinianous'un gönderdiği ordular tarafından ele geçirilerek yaklaşık olarak IX. yüzyılın ortalarına kadar Bizans hâkimiyetinde kalmıştı. 703 yılında adaya gerçekleştirilen İslam akınları, Endülüs Emevi Devleti (756-1031)'nin kurulmasından sonra sürekli hale geldiğinden Bizans'ın ada üzerindeki gücünü zamanla zayıflattı³¹. Sicilya, Sardinya ve Korsika Adaları kuzeyde bulunan İtalyan şehirlerini Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz pazarlarına bağlayan önemli bir güzergâh olduğundan bu adaları kontrol altına alıp güvenliği sağlamadan Pisa ve Cenova'nın Akdeniz'de büyük ticaret kolonileri kurması mümkün değildi. Özellikle Sardinya Adası'nın konumu Cenova ve Pisa arasında uzun yıllar devam edecek savaşların yaşanmasına neden oldu. Çünkü her iki şehir devletinin nüfusunun X. yüzyılın sonunda giderek artmaya başlamış olması yeni gıda kaynaklarına ulaşmayı zorunlu hale getirdi. Bu nedenle Sardinya Adası sahip olduğu tarım alanları, yetiştirilen tarım ürünleri ve adada bulunan tuz yatakları ile iki şehir devleti için mücadelenin başlıca ekonomik sebebi olmuştu. Pisa ve Cenovalı tacirlerin zamanla ada üzerindeki gelirlerinin artması Endülüslü Müslümanların dikkatinden kaçmamış ve adanın sahip olduğu zenginliklerden yararlanmak için hazırlanan 120 gemiden oluşan İslâm filosu 1011-1015 yılları arasında Sardinya'da bulunmuştu³². İslam donanmasının ada etrafında giderek artan baskısı Pisa ve Cenovalı tacirlerin gelirlerinin bir anda azalmasına neden olduğundan ekonomik olarak sıkıntıya düşen Pisa ve Cenovalı tacirler Müslümanların akınlarını ancak kurdukları müşterek donanma sayesinde önleyebilmişti³³.

³¹Andrew Merrills-Richard Miles, **The Vandals, Peoples of Europe**, Ed. Wiley-Blackwell, United Kingdom 2010, s.136; Salvatore Cosentino, "Byzantine Sardinia between West and East", **Millennium**, vol. 1, Germany 2008, s.329-367. Bkz. Şakiroğlu, "Sardinya", **DİA**, s.134; Sardinya Adası İslam kaynaklarında *Sardinya*, Osmanlı kaynaklarında ise *Sardunya* olarak geçer.

³²Travis Bruce, "The Politics of Violence and Trade: Denia and the Pisa in the Eleventh Century", **Journal of Medieval History**, vol. 32, USA 2006, s.127-142.

³³Abulafia, **The two Italies: Economic Relation between the Norman Kingdom of Sicily and the Northern Communes**, Cambridge University Press, 1977, s.59 vd; Harris, **a.g.e.**, 95, 114; Heyd, **a.g.e.**, s.15 vdd.

Papa tarafından da desteklenen Pisa ve Cenova'nın kurmuş olduğu bu müşterek filo 1016 yılı Mayıs ayında Sardinya Adası üzerindeki tahkimatını artırmış ve bölgede bulunan İslam donanmasına karşı verdiği mücadeleyi kazanmıştı. Nitekim Pisa ve Cenova'nın ticari amaçları için bir araya gelmesi Müslümanların 1044 yılına kadar Sardinya üzerine sefer düzenlemesini engellemişti. Endülüslüler, Pisa ve Cenova'nın kurmuş olduğu savunmayı kırabilmek için 1011-1015 yılları arasında İspanya kıyılarında donanma faaliyetlerine başlayarak kısa sürede Batı Avrupa'nın önemli liman merkezleri arasında yer alan Narbonne ve Marsilya gibi şehirler başta olmak üzere Mayorka, Minorca, Balear Adalarına seferler düzenledi. Yapılan deniz seferleri buraların kontrol altına alınmasını sağlamış fakat 1016 yılında Pisa-Cenova'nın müşterek düzenlediği deniz harekâtı Müslümanların plânlarının değişmesine yol açtı.

1.1.6. Korfu Adası

İyon Denizi'ndeki yedi adadan biri olan Korfu Adası, Akdeniz ve Ege Denizi'ne olan yakın konumu nedeni ile tacirler tarafından sık olarak kullanılan limanların başında geldi. Ada bu önemli özelliğinden dolayı tarih içinde Yunan, Roma ve Bizans'ın hâkimiyeti altında bulundu. Normanlar, imparatorluğun Adriyatik topraklarını ele geçirmek ve deniz üzerindeki ulaşım yollarının denetimini sağlamak amacıyla Norman reisi Robert Guiskard kumandasında 1081-1085 yılları arasında birçok kez adaya saldırılarına rağmen adayı ele geçirmekte başarılı olamadılar³⁴.

Normanlarla Bizans İmparatorluğu arasında uzun mücadelelere sebep olan Korfu'nun önemi Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasından sonra artmış ve Haçlı donanmaları için lojistik merkez halini almıştı. Nitekim 1099 yılında Pisa'dan hareket eden ve 120 gemiden oluşan Pisa filosu kışı geçirmek için Bizans'ın idaresinde bulunan Korfu Adası'nı istila ederek burada uzun bir müddet kalmış ve bu sırada Leukas, Kefalonya, Zakynthos Adalarını da yağmalamıştı. Korfu'dan ayrılmak istemeyen Pisa filosu rotasına ancak Başpiskopos Daimbert'in çabaları sonucunda devam edebildi. I. Aleksios, Pisa filosunun imparatorluk topraklarında yaptıklarını haber aldığı anda vakit kaybetmeden kumandan Tatikios'u görevlendirerek Pisa filosunun başlatmış olduğu yağmayı durdurmasını istedi. Tatikios, Rodos'a doğru yol alan Pisa filosuna yetişmiş iki taraf arasında meydana gelen mücadelede Bizans donanması üstünlüğü sağlasa da çıkan fırtına nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştı³⁵. Görüldüğü üzere Pisa'nın imparatorluğa ait olan Korfu'yu istila edip onun filolarına karşı mücadeleye girişmesi Bizans-Pisa münasebetlerinin olumsuz yönde geliştiğini göstermekteydi³⁶.

³⁴Bostan, "Korfu", **DİA**, c.XVI, s.201; M.A Caspari, "Corfu", **The Encyclopaedia Britannica**, 11. ed., v.29, New York 1910-1911, s.145-146.

³⁵Demirkent, "Haçlı Seferleri Döneminde Doğu-Akdeniz'de Deniz Hâkimiyeti", **Haçlı Seferleri Tarihi, Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Yay. Haz. Ebru Altan, Dünya Yayınları, İstanbul 2007, s. 223.

³⁶Harold S. Fink, "The Foundation of the Latin States (1099-1118)", **A History of the Crusades, The First Hundred Years**, vol.1, London 1969, s.374.

1.2. Birinci Haçlı Seferi Esnasında Suriye ve Filistin Topraklarında Siyasî Durum

XI. yüzyılın sonlarında Birinci Haçlı Seferi'nin başladığı dönemde Ortadoğu başta olmak üzere Suriye ve Filistin topraklarında birçok devletin hâkimiyet kurduğu görülmektedir. Birinci Haçlı Seferi'nin başladığı sırada İslam Dünyası içinde mezhep kavgaları artmış ve toplum farklı mezheplere ayrılmıştı. Siyasî istikrarın olmayışı ve toplum arasında kargaşanın hâkim olması Haçlı ordularının Doğu Akdeniz topraklarında ilerlemesini kolaylaştırdı. Özellikle bu dönemde Suriye ve Filistin topraklarında Bizans İmparatorluğu, Abbâsî Halifeliği, Fâtımîler, Büyük Selçuklu Devleti gibi siyasî idareler hüküm sürmekte idi. Bölgede siyasî istikrarın olmayışı nedeniyle çatışmalar artmış, Fâtımî ve Abbâsî Halifeliği arasındaki dini-siyasî iktidar mücadelesi toplumun bir araya gelmesini engelleyerek birçok toplumsal sorunun yaşanmasına neden olmuştu³⁷. Bu koşullar altında bölgede siyasî durumu şu şekilde inceleyebiliriz.

1.2.1. Büyük Selçuklu Devleti'nin Siyasî Durumu (1040-1158)

Selçuklu Devleti'nin atası olarak kabul edilen Dukak, Aral gölü doğusunda hâkimiyet kuran Oğuz Yabgu Devleti'nde ordu komutanı olarak görev yapmakta idi. Dukak Bey'den sonra bu görevi üstlenen oğlu Selçuk bir süre sonra Cend şehrine gelerek burada İslamiyeti kabul etti. Selçuk Bey'in ölümünden sonra ailenin başına geçen oğlu Arslan Yabgu, Selçuklularla birlikte Mâverâünnehr bölgesine yerleşerek bu bölgede bulunan devletlerle hâkimiyet mücadelesine başladı. Nitekim bu mücadeleler sırasında Arslan Yabgu, Gazneli Mahmud'a (998-1030) karşı sürdürdüğü mücadeleyi kaybetmiş ve Kalincar kalesine hapsedilerek burada ölmüştü. Arslan Yabgu'nun ölümünden sonra Selçuk Bey'in torunları olan Tuğrul ve Çağrı Bey hanedanının idaresini üstlendi. Tuğrul ve Çağrı Bey idaresinde toplanan Türkmenler bir süre sonra buldukları bölgede en büyük siyasî güç olan Gazneliler'e karşı girişmiş oldukları mücadelede başarılı oldu ve 23 Mayıs 1040'ta

³⁷ Bkz. Gökhan Çetinsaya, "Ortadoğu", **DİA**, c.XXXIII, s.403-407.

Gazneli Hükümdarı Sultan Mesud'u (1031-1041) Dandanakan'da mağlup ederek Selçuklu Devleti'ni kurmayı başardı³⁸.

Dandanakan zaferinden sonra Merv'de toplanan kurultayda ülke hanedan ailesi arasında taksim edildi ve Büyük Sultan olarak Selçuklu ailesi adına Tuğrul Bey idareyi eline aldı. Tuğrul Bey ilk olarak devlet merkezini Nişabur'dan Rey'e taşımış ve devletin hâkimiyet alanını genişletmek için Selçuklu şehzadelerinden her birini bir bölgenin fethi ile görevlendirmişti. Bu süreçte Anadolu'nun fethi ile görevlendirilen İbrahim Yinal 1048 yılında Pasinler Ovasında Bizans kuvvetleriyle karşılaştı. Bizans-Selçuklu arasındaki mücadeleyi Selçuklu ordusu kazanarak büyük bir zafer elde etmiş ve Bizans İmparatorluğu, Selçuklu Devleti'ni bir güç olarak resmen tanımıştı³⁹.

Pasinler Ovasında büyük bir zafer kazanan ve itibarı artan Tuğrul Bey, Abbasi Halifesi Kâim bi-Emrillâh'a devletin durumunu anlatan bir mektup yazarak ondan meşruiyetini tanınmasını ve onaylamasını istemiş, Tuğrul Bey'den gelen bu mektup halifenin nazarında büyük itibar görmüş ve Selçuklular bu tarihten sonra bölgede daha etkili olmaya başlamıştı. Nitekim Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulduğu sırada İslâm âlemi içinde siyasî birliğin olmayışı Tuğrul Bey'in otoritesini sağladığı gibi İslam ülkelerini Selçuklu bayrağı altında birleştirme politikasını başarıyla uygulamasını kolaylaştırdı. Diğer taraftan bu dönemde Abbasi Halifesinin dini ve siyasî otoritesinin giderek zayıflaması ve halifenin Şii-Büveyhilerin baskısı altında olması Tuğrul Bey'in gerçekleştirmek istediği politikaların önündeki engelleri ortadan kaldırdı⁴⁰.

Büveyhilerin halife üzerinde giderek artan baskısı neticesinde Kaim Biemrillâh, 1055 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti Rey'e bir elçi

³⁸Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, c.I, TTK, Ankara 1993, s.6, 33, 34; Özaydın, "Selçuk Bey", **DİA**, c.XXXVI, s.364-365; Faruk Sümer, "Selçuklular", **DİA**, c.XXXVI, s.365-371; Yusuf Ayönü, "Bizans-Selçuklu Devleti İlişkileri", **Bizans Tarihi**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s.105.

³⁹Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, TTK, Ankara 2014, s.7-16.

⁴⁰Ayönü, **a.g.m.**, s.106-107; Mehmet Nadir Özdemir, "Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy.24, Konya 2008, s.318-323; Kuşcu, **a.g.m.**, s.647-649.

göndererek Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet etti. Bu davet Tuğrul Bey'e Irak, Suriye, Filistin ve Mısır topraklarını ele geçirme ve İslâm âleminde siyasi birliği sağlama fırsatını verdi. Halifenin bu daveti üzerine Tuğrul Bey ordusunu hazırlayarak yola çıktı ve bu sırada halifeye bir mektup yazarak ziyaretinin sebebini izah etti. Halifeye gönderilen bu mektup da, Tuğrul Bey niyetinin Hacca gitmek olduğunu bu vesile ile Hac yollarının güvenliğini sağlamayı düşündüğünü daha sonra Suriye ve Mısır'ı ele geçirecek İslâm Dünyası için tehlike oluşturan Fâtımîlere son verme gayesinde olduğunu bildirdi⁴¹.

Tuğrul Bey'in yapmış olduğu sefer plânı sadece Büyük Selçuklu Devleti'nin geleceğini değil Abbasi Halifeliği'nin de geleceğini ilgilendirmekteydi. Çünkü Mısır Fâtımî Halifesi, Sünni Abbasi Halifeliği'ni rakip olarak görüyor ve aleyhinde propaganda yapıyordu. Zira Tuğrul Bey'in plânı başarıya ulaşırsa Kaim Biemrillah güçlü bir düşmandan kurtulacağı gibi aynı zamanda İslâm Dünyası'ndaki manevî itibarıda güç kazanacaktı. Tuğrul Bey'in plânını kendi çıkarlara uygun gören halife derhal Irak'ta okunan hutbelere kendi adından sonra Tuğrul Bey'in adını yazdırmış, halifenin bu tutumu karşısında çaresiz kalan Büveyhî Hükümdarı Melikü'r- Rahîm Hüsrev Firûz, Tuğrul Bey'e meydan okuma cesaretine sahip olmadığından durumu kabul etmek zorunda kalmıştı. Tuğrul Bey'in uyguladığı başarılı siyaset sayesinde Irak toprakları Selçukluların hâkimiyetine girdiği gibi Büveyhi hükümdarı Hüsrev Firuz'da Tuğrul Bey'in vassali haline geldi. Bu olaydan sonra halife, Tuğrul Bey'e "*Doğunun ve Batının Hükümdarı*" unvanını vererek İslâm dünyasındaki siyasî meşruiyetini ve liderliğini onayladı. İslâm âleminde saygınlığı artan Tuğrul Bey, 1055-1059 yılları arasında Irak topraklarında Selçuklu idaresini tesis etmeye çalıştı⁴².

İç politikada devlet idaresinin temellerini güçlendirmek isteyen Tuğrul Bey, uzun süre hanedan mensupları ile mücadele etmek zorunda kaldı. Nitekim Tuğrul

⁴¹Salim Koca, "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Bey'i Atsız", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy.22, Konya 2007, s.5-6. Tuğrul Bey'in Bağdat Seferi ile ilgili ayrıca bkz.; Özaydın, "Tuğrul Bey'in Bağdad Seferi", **Nesil Dergisi**, Sy.43, İstanbul 1980; Hüseyin Kayhan, "Selçuklular-Abbâsî Halifeliği İlişkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, c.IV, Ankara 2002, s.1120-1123.

⁴²A.C.S. Peacock, **Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu**, trc. Zeynep Rona, İstanbul 2016, s.117-151; Sümer, "Tuğrul Bey", **DİA**, c.XLI, s.344-346; Koca, **a.g.m.**, s.5-6; Kuşçu, **a.g.m.**, s.649-651; Süleyman Genç, "Tuğrul Bey Zamanında Selçuklu-Abbasi İlişkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, c. IV, Ankara 2002, s.1083-1090.

Bey, 1055'te Bağdat'a ulaştığı sırada Şiraz bölgesine hâkim olan Kutalmış'ın kardeşi Resûl Tegin isyan etmiş bunun üzerine Tuğrul Bey vali Hezâresb'i isyanı bastırmakla görevlendirmişti. Vali Hezâresb emrindeki birliklerle Resûl Tegin'in isyanını bastırması ve onu esir almayı başarmıştı. Resûl Tegin'in isyanının bastırılmasından sonra Tuğrul Bey, kardeşi İbrahim Yınal'ın isyanıyla uğraştı. Türkmen obalarını arkasına alarak isyan eden İbrahim Yınal beraberinde bulunan 30.000 kişiye yakın kuvvetle Rey üzerine hareket edince zor durumda kalan Tuğrul Bey, eşi ve maiyetindeki birlikler ile kardeşi Çağrı Bey'in oğulları Alparslan, Kavurd ve Yâkûti'yi yardıma çağırdı. İbrahim Yınal gelen yardımlar ile güçlenen Tuğrul Bey karşısında mağlup oldu ve kendi yay kirişi ile boğdurularak idam edildi⁴³.

Tuğrul Bey'in 1063 yılında vefat etmesinden sonra yerine sağlığında veliaht olarak gösterdiği kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Süleyman sultan ilan edilmesine rağmen kardeşi Alp Arslan'ın dirayeti karşısında tutunamayarak saltanatı ona bırakmak zorunda kaldı. Bundan sonra Vezir Amîdü'l- Mülk el- Kündürî, Süleyman adına okunmakta olan hutbeyi Alp Arslan adına okutmaya başladı (1063-1072). Sultan Alp Arslan öncelikli olarak iktidarını kuvvetlendirmek için saltanat mücadelesine girişen Kutalmış ve isyan eden Kavurd ile mücadele ederek bu ayaklanmaları başarılı bir şekilde sonlandırdı.

Sultan Alparslan otoritesini güçlendirdikten sonra topraklarını genişletme siyaseti ile hareket ederek 1064'de Arran, Gürcistan Kars ve Ani'ye düzenlediği seferler neticesinde hâkim olmuş ve 1066-1067 yılında Aral havalisini itaat altına alarak hâkimiyetini Doğu Anadolu içlerine kadar genişletti. Selçukluların Anadolu topraklarını zapt etmeye başlaması ve imparatorluğun Türkmen gruplarının akınlarını önlemede başarısız olması üzerine İmparator Romanos Diogenes (1068-1071), Selçuklu akınlarını durdurmak ve topraklarını korumak amacıyla çok sayıda Peçenek, Uz, Kıpçak, Hazar Türkü, Slav, Alman, Frank, Ermeni ve Gürcü'den oluşan çeşitli milletlere mensup ordusuyla 13 Mart 1071'de Türkler'in üzerine harekete geçti. Bu sırada Sultan Alparslan, Fâtımî veziri Nâsırüddeve el-Hamdânî'nin daveti üzerine fetih amacıyla Horasan'dan Mısır'a doğru hareket etmiş

⁴³Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, M.E.B. Kültür Yay., İstanbul 1976, s.130 vd.

ve Haleb topraklarına ulaşmıştı. Kısa sürede Haleb'i kontrol altına alan Alparslan burada Bizans İmparatoru'nun Malazgirt'e büyük bir orduyla yaklaşmakta olduğunu haber aldı ve derhal harekete geçerek maiyetinde bulunan yaklaşık 50.000 bin askerle Ahlat'a geldi. Bir süre Ahlat'ta bekleyen Selçuklu ordusu daha sonra Rahve ovasına hareket ederek burada karargâh kurdu. Sultan Alparslan savaş başlamadan önce imparatora elçiler göndererek barış teklif etmesine rağmen ordusunun sayısına güvenen Romanos Diogenes gelen teklifi kesin olarak reddetti. Savaşmaktan başka çaresinin kalmadığını gören Alparslan, ordusunu çok iyi bir şekilde hazırladıktan sonra Bizans ile mücadeleye başladı. Selçuklu ordusunun üstün savaş kabiliyeti sayesinde Bizans ordusu parçalanmış ve Selçuklu askerleri Malazgirt'te büyük bir zafer elde edildi (26 Ağustos 1071). Türk ordusunun cesaret ve kahramanlığı sayesinde başarı ile sonuçlanan Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış ve yapılan seferler ile Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süreci de başladı. Ayrıca Bizans'ın tüm imkânlarını kullanarak oluşturduğu ordusu dağıldığından Türkler karşısında savaşmadan çekilmek durumunda kaldı⁴⁴.

Malazgirt zaferinin ardından 1072 yılında Maveraünnehir üzerine sefere çıkan Sultan Alparslan burada şehit edildi. (24 Kasım 1072). Sultan Alparslan döneminde Selçuklu Devleti'nin sınırları Gürcistan, Kirman, Uman, Fars, Diyarbekir, Musul ve Haleb'e kadar genişledi. Alparslan'dan sonra Büyük Selçuklu tahtına çıkan oğlu Melikşah (1072-1092) öncelikli olarak amcası Kavurd ve kardeşi Tekiş'in başlatmış olduğu isyanla mücadele ederek siyasî otoritesini güçlendirmeye çalıştı. Neticede Sultan Alp Arslan'dan güçlü bir devlet devralan Sultan Melikşah'ın iktidarı döneminde gerçekleştirilen fetihler sayesinde devlet azamet dönemini yaşamış ayrıca vezir Nizamü'l-mülk'ün tecrübesi ve gayretleri ile müslim-gayr-i müslim Selçuklu tebası mesud bir şekilde hayatlarını devam ettirmişti⁴⁵.

⁴⁴Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, trc. Fikret Işıltan, İÜEF Yay., İstanbul 1970, s.120; Salim Koca, **Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür**, Ankara 2005, s.168-169; Sevim, "Malazgirt Muharebesi", **DİA**, c. XXVII, s.481-482. Malazgirt zaferi ile ilgili ayrıca bkz.; Carole Hillenbrand, **Malazgirt Muharebesi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s.1 vd.; a.mlf, "Malazgird", **EP**, c.IV, s.243-244; İbrahim Kafesoğlu, "Malazgirt", **İA**, c.VII, s.242-248; Nejat Kaymaz, "Malazgirt Savaşı Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesine Dair", **Malazgirt Armağanı**, Ankara 1972, s.259-268; Ayönü, **a.g.m.**, s.107-109.

⁴⁵Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi**, (498-511 / 1105-1118), TTK, Ankara 1990, s.1-10; a.mlf., "Melikşah", **DİA**, c.XXIX, s.54-57; Kafesoğlu, "Nizâmü'l-Mülk", **İA**,

Nizamü'l-Mülk'ün 14 Ekim 1092'de Sultan Melikşah ile Bağdad'a hareketi sırasında bir Bâtınî fedâsi tarafından öldürülmesi ve bu hadiseden 35 gün sonra 19 Kasım 1092 ise tarihinde Sultan Melikşah'ta Bağdad'da ölümü Büyük Selçuklu Devleti'nde büyük buhran ve sorunların yaşanmasına neden oldu. Nitekim Melikşah'ın eşi olan Terken Hatun, Sultan'ın ölümünü gizleyerek Melikşah'ın en büyük veliahtı olan şehzade Berkyaruk yerine 5 yaşındaki oğlu şehzade Mahmud'u tahta çıkardı. Siyasî entrikalarla Selçuklu tahtında iktidar sahibi olmaya çalışan Terken Hatun bu gaye uğruna kendisine rakip olarak gördüğü şehzade Berkyaruk'u ortadan kaldırmak için her türlü yolu denemesine rağmen Sultan Melikşah'ın ölümünü haber alan vezir Nizamü'l-Mülk'ün adamları Berkyaruk'u İsfahan'da sultan ilan ederek Selçuklu tahtına çıkardı ve adına hutbe okuttu. (1092-1104). Berkyaruk devlet idaresini devraldıktan sonra çevirmiş olduğu entrikalarla devletin birliği ve düzenini bozan Terken hatun ve oğlu şehzade Mahmud'a karşı giriştiği mücadeleyi başarıyla neticelendirerek bozulan siyasî birliği yeniden tesis etmeye çalıştı.

Terken Hatun ve şehzade Mahmud'a karşı giriştiği iktidar mücadelesini kazanan Berkyaruk bundan sonra uzunca bir süre Selçuklu ailesi içinde meydana gelen isyanları bastırmakla uğraştı. Nitekim Sultan Berkyaruk ilk önce amcası Tâcü'd-devle Tutuş'u 26 Şubat 1095'de Rey yakınlarında meydana gelen savaşta mağlup etmiş, sonrasında Horasan'da isyan eden amcası Arslan Argun'u ve isyan hazırlığı içinde olduğunu öğrendiği amcası Tekiş'i bertaraf ederek Selçuklu siyasî birliğini sağlama yolunda önemli bir başarı kazanmıştı. Uzunca bir süre iç isyanlarla mücadele eden Sultan Berkyaruk düşmanlarını bertaraf ettiği sırada kardeşi Muhammed Tapar'ın isyanıyla karşılaştı ve ölümüne kadar onunla mücadele etmek zorunda kaldı. Sultan Berkyaruk, taht kavgalarıyla mücadele ederken Birinci Haçlı Seferi ile Anadolu'ya gelen Haçlı orduları hızlı bir şekilde ilerleyerek Suriye içlerine ulaşmış bu sefer sırasında Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya Prinkepsliği ve Kudüs Haçlı Krallığı'nı kurmuş ve İslam dünyası ile mücadele etmeye başlamıştı. Aynı zamanda Selçuklu Devleti'nin siyasî otoritesinin bozulmasından yararlanan bâtınîler de buldukları bölgelerde faaliyetlerini artırmıştı. Büyük Selçuklu Devleti iç

c.VII, İstanbul 1988, s.329-333; a.mlf., "Alparslan", **DİA**, c.II, s. 256-530; Köymen, "Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk ve Târihî Rolü", **Türkler Ansiklopedisi**, c.V, Ankara 2002, s.265-270; Koca, **a.g.m.**, s.7-9.

meselerinden dolayı topraklarında meydana gelen bu faaliyetlere müdahale etmek için Haçlılarla mücadele etmeye başladı⁴⁶.

1.2.2. Bizans İmparatorluğu'nun Siyasî Durumu (395-1453)

Roma İmparatorluğu 395 yılında İmparator Büyük Theodosios (379-395)'un vasiyeti üzerine doğu ve batı olarak ikiye ayrıldı. İmparatorluğun batı tarafı 476'da sona erdi ama doğu tarafı yoluna devam ederek Ortaçağ'ın en güçlü devletlerinden biri oldu. Doğu Roma veya Bizans İmparatorluğu, Anadolu başta olmak üzere Balkanlar, Suriye, Filistin ve Mısır'da hüküm sürdü. Hz. Ebubekir döneminde Müslümanlar tarafından başlatılan hızlı ve kalıcı İslam fetihleri sırasında Suriye, Filistin ve Mısır topraklarını Müslümanlara bırakmak durumunda kalan imparatorluk X. Yüzyılda İmparator II. Nikephoros Phokas (963-969) döneminde uzun bir aradan sonra toprak kayıplarının telafisine çalışarak Antakya, Kıbrıs, Tarsus, Misis ve Filistin sahil şeridinde hâkimiyet kurmaya çalıştı. II. Basileios (976-1025) döneminde ise devlet doğuda ve batıda en geniş sınırlara ulaştı. Ama bu durum II. Basileios'tan sonra aynı şekilde devam etmedi ve imparatorluk içte ve dışta çok ciddi sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. İmparator IX. Konstantinos Monamakhos (1042-1055) zamanında doğuda başlayan Selçuklu akınları, bu akınlara karşı imparatorluğun çaresizliği ve sonunda 26 Ağustos 1071'de Selçuklu Sultanı Alparslan karşısında alınan Malazgirt yenilgisi imparatorluğun en büyük başarısızlıklarından biri olarak kayıtlara geçti⁴⁷. Malazgirt Savaşı sonucu kazandıkları başarı Anadolu kapılarını Türklere açarken imparatorluk bu durumu

⁴⁶Özaydın, **Sultan Berkyaruk Devri...**, s.15 vd; Ayrıca bkz.; a.mlf., "Berkyaruk", **DİA**, c.V, s.514-516; a.mlf., "Muhammed Tapar", **DİA**, c.XXX, s.446-449; a.mlf., "Tutuş", **DİA**, c.XLI, s.579-581; a.mlf., "Nizâmülmülk", **DİA**, c.XXXIII, s.194-196; Sevim, "Tutuş'un Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsü", **Belleten**, c.XVII, Ankara 1963, s.411-435; a.mlf., "Suriye Selçuklu Melikliği", **Türkler Ansiklopedisi**, c.IV, Ankara 2002, s.1247-1254; Kuşcu, **a.g.m.**, s.654-662; Koca, **a.g.m.**, s.8-9; Gülay Ögün Bezer, "Terken Hatun", **DİA**, c. XL, s.510; Hilal Sürsal, "Ortadoğu'da Selçuklu Varlığı", **Türkler Ansiklopedisi**, c. IV, Ankara 2002, s.1269-1271.

⁴⁷Ostrogorsky, **a.g.e.** s.264-276,269; Honigmann, **a.g.e.**, s.92-109; Sevim, **Suriye-Filistin...**, s.13-16; Lemerle, **a.g.e.**, s.79-80,86,87; Alexander A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, trc. Tevabil Alkaç, Alfa Yay., İstanbul 2016, s.359-363,430; Demirkent, "1071 Malazgirt Savaşına Kadar Bizans'ın Askeri ve Siyasî Durumu", **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.33, İstanbul 1981, s.140-145; Gölgesiz, "I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu'nun Siyasî Durumuna Bakış", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c.2, Sy.4, Edirne 2012, s.141-143; a.mlf., "XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.XXVII, Sy.1, Ege Üniversitesi, İzmir 2012, s.103-104.

çaresizce seyretmek durumunda kaldı. Devlet bu güç durumdan 1081 yılında tahta çıkan Aleksios Komnenos ile kurtulmaya, kaybettiği toprakları yeniden ele geçirmek için mücadele etmeye başladı. İmparator ilk olarak savunma gücü kalmayan, sosyal olarak yıkıma uğrayan devleti yeniden ayağa kaldırmak için çaba harcarken diğer taraftan Selçuklu, Peçenek ve Normanlarla uğraştı. İstanbul'u ve imparatorluğu almak için uğraşan Norman reisi Robert Guiskard Epiros, Makedonya, Teselya ve Larissa'yı ele geçirmişti. Aleksios, Normanların istilasına son vermek için tüm imkânlarını seferber etmiş hatta Kutalmışoğlu Süleymanşah ve Venedik'ten de yardım istemişti. Venedik, Adriyatik Denizi'nde güçlü bir yönetim görmek istemediği için uzun süre hizmet ettiği Bizans İmparatorluğu'na yardım etmeyi kendi menfaatlerine uygun gördü ve bu nedenle imparatorluğa askeri açıdan destek vermeye çalıştı⁴⁸.

Aleksios, Venedik ile ittifak kurmaya çalıştığı sırada Robert Guiskard Brindisi'de bulunan asker ve donanma güçlerini toplayarak yaklaşık 30.000 asker, 150 gemi ile Adriyatik üzerinden Draç'a çıkarma yaptı. Guiskard'ın çok büyük bir ordu ile hareket etmesi imparatoru dehşete düşürdü ve endişelendirdi. Ama Venedik'ten aldığı destek sayesinde Draç önünde bulunan Norman gemilerini bertaraf ederek geri çekilmesini sağladı fakat aynı başarıyı karada göstermekte zorlandı. Çünkü Normanlar Draç'a hâkim olarak İstanbul'a giden yolu açmayı başarmıştı. Ancak Guiskard ülkesinde çıkan bir isyan hareketi sebebiyle geri dönerken imparatorluk ile mücadele için yerine oğlu Bohemund'u bıraktı. Guiskard'ın çekilmesini fırsat bilen imparatorluk Venedik, Selçuklu ve Peçeneklerin desteği ile Bohemund'u Larissa'da yenilgiye uğrattı. İmparator Aleksios, Venedik'e Draç kuşatması boyunca göstermiş olduğu üstün gayret ve yardımlardan dolayı imtiyazlar verdi ve böylece Venedik, Birinci Haçlı Seferi'nden önce imparatorluk topraklarında ticari üstünlüğü ele geçirerek ekonomik bakımdan imparatorluk nezdinde önemli bir konumuna yükseldi⁴⁹. Norman tehlikesini ortadan kaldıran

⁴⁸Ostrogorsky, **a.g.e.** s.330; Küçüksipahioğlu, "Haçlı Seferleri'nin Başından 1204'e Kadar Batılıların Bizans'ı Zapt Etme Plânları", **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.42, İstanbul 2005, s.47-49; Demirkent, "Haçlılar", **DİA**, c.XIV, s.525-546; Gölgesiz, **I. Haçlı Seferi...**, s.143.

⁴⁹Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, .s.51, 131, 132, 133, 137-150, 156-162, 168, 169. Ayrıca bkz.; Ostrogorsky, **a.g.e.** s.331-332; A. Vasiliev, **a.g.e.** s.435-438; Lemerle, **a.g.e.**, s.90-92; Küçüksipahioğlu, **Batılıların Bizans'ı Zapt Etme Plânları**, s.49.

Aleksios bundan sonra Peçenekleri Kumanlardan aldığı destek ile 29 Nisan 1091’de Levunion’da ağır bir yenilgiye uğrattı. Ama bu Peçenekleri tamamen bitiren bir durum olmadı.⁵⁰

Batı sınırını kendine özgü metodlarla kontrol altına alan imparatorun bundan sonraki en büyük sorunu Anadolu topraklarında devletin varlığını tehdit eden ve kısa zamanda güçlenen Türkiye Selçuklu Devleti idi. İmparator batıdaki mücadelesine başlamadan önce Türkiye Selçuklu Devleti’nin kurucusu Süleymanşah ile 1081 yılında Dragos Suyu anlaşmasını imzalamış ve bu sayede Üsküdar sahillerine kadar ilerleyen Türkleri boğaz çevresinden uzaklaştırarak onların Dragos Suyu’nun doğusunda kalan topraklardaki hâkimiyetini kabul etmek durumunda kalmıştı.

1081 yılında yapılan Dragos Suyu anlaşması Bizans ve Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarını belirlemiş olmasına rağmen Bizans topraklarına karşı Türkmen akınları gün geçtikçe artmakta ve imparatorluk bunun önüne geçmekte zorlanmaktaydı. Aleksios, 1086’da Süleymanşah’ın 1092 yılında da Melikşah’ın ölümünü fırsat bilerek Anadolu hâkimiyeti için harekete geçti. İmparator bu mücadele için Batıdan ücretli asker talebinde bulundu. Bunun için imparator 1089 yılında Papa II. Urbanus’un himayesinde toplanan Melfi Konsili’ne ve 1095 yılında Piacenza’da toplanan konsile elçiler gönderdi. Ama Avrupa’nın papalık nezdinde cevabı ücretli asker değil de sayıları yüzbinleri bulan Haçlı orduları göndermek şeklinde oldu. Kasım 1095’de Clermont’ta yapılan konsille başlayan Haçlı Seferleri 200 yıl boyunca Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasını derinden etkiledi. Papa II. Urbanus’un bu çağrısıyla harekete geçen Birinci Haçlı Seferi orduları Türk-İslam dünyasını hedef almakla birlikte aynı zamanda Bizans İmparatorluğu’nu da hedef aldı⁵¹.

⁵⁰Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.131,132,133,137-150,156-162, 168,169,213-228,239, 284 vd. Ayrıca bkz.; Ostrogorsky, **a.g.e.**, 331-332,324,330,333; A. Vasiliev, **a.g.e.** s.435-441,444-445; , Lemerle, **a.g.e.**, s.88-90,92; Gölgesiz, **I. Haçlı Seferi...**, s.143, 144; a.mlf, **XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış...**, s.105-106; Ayrıca bkz.; Küçükspahioğlu, **Batılıların Bizans’ı Zapt Etme Plânları**, s.49.

⁵¹Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.124-125, 193, 194. Ayrıca bkz.; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.334; Lemerle, **a.g.e.**, s.92; Vasiliev, **a.g.e.** s.453 vd.; Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.35, İstanbul 1994, s.65-78; a.mlf, “Haçlılar”, **DİA**, s.526-527; Gölgesiz, **I. Haçlı Seferi...**s.145-146,148,149,151; Küçükspahioğlu, **Batılıların Bizans’ı zapt etme Plânları**, s.49-50;

Abbâsî Halifeliği'nin Siyasî Durumu (750-1258)

XI. yüzyılın ilk yarısında İslâm âlemi dini-siyasî olarak iki tarafa ayrılmış bunlardan ilki toplumda Müslümanların çoğunlukta olduğu ve Sünnî İslâm anlayışını kabul eden Bağdat-Abbasi hilafeti, diğeri ise Şîî akidelerini kabul eden Şii Fâtımî halifeliği idi. XI. yüzyılda Abbasi Hilafeti'nin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik gerileme hızlanmış iç isyanlar bastırılmasına rağmen etkileri toplum arasında devam etmişti. Bunun yanında İsmâîli mezhebine ait fikirlerde halk arasında hızlıca yayılmaktaydı. 901-906 yılları arasında Karmatîler; Suriye, Filistin, el- Cezire ve Kûfe gibi önemli şehirleri yağmalayarak sosyal hayata büyük zarar vermişti. İsmâîlî çetelerin desteklediği bu hareket 929 yılında Mekke'ye kadar ulaşmış ve Haremeyn çevresine taşmıştı. Hilâfet merkezi bu sorunlara mücadele ederken dış politikaya yeterince önem verilmemiş ve ekonomik olarak büyük değer taşıyan Akdeniz, hilafet merkezine uzak olduğundan önemini kaybetmeye başlamıştı. Ayrıca Şîî Büvehyoğulları mezhep farkından dolayı Sünnî Abbasi Hilafetine kin ve düşmalık besliyordu. Şîî idareciler Abbasi Halifelerinin varlığını şeklen kabul etmelerine rağmen meşruiyetini asla kabul etmemiş ve sürekli olarak Abbasi halifelerini baskı altına almaya çalışmıştı. Bu nedenle Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah, bulunduğu durumdan kurtulmak için Tuğrul Bey'e bir mektup yazarak durumu anlatmış ve kendisinden yardım istemişti.

Abbâsî Halifenin bu talebini Büyük Selçuklu Devleti lehine fırsat olarak gören Tuğrul Bey, halifeyi Büveyhilerin etkisinden kurtarmak için 1055 yılında Bağdat üzerine düzenlenlediği sefer neticesinde Irak dışında idari hükmü kalmayan halifenin güvenliğini kendi teminatı altına aldı. Tuğrul Bey'in Abbâsî Halifesini Şii-Büveyh oğullarının baskısından kurtarmasıyla birlikte Abbâsî Halifeleri üzerinde Selçuklu sultanlarının nüfuzu artmış ve İslâm devletlerinin başında hüküm süren Selçuklu sultanları bu dönemden sonra Abbâsî halifesini sadece meşruiyetlerini onaylayan dini bir güç unsuru olarak görmeye başlamıştı⁵².

⁵²Selver Temir, **Abbasi Halifeleri ile Selçuklu Sultanları Arasındaki İlişkiler**, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2010, s.28-30; Yıldız, "Abbâsîler", c.I, **DİA**, s.36-37; Özdemir, **a.g.m.**, s.317 vd.

Abbasi-Fâtımîler arasında siyasî ve dini rekabetin yanı sıra İslâm dünyası içinde de siyasî birlik olmadığından toplumda huzur ortamı kayboldu. Bu ortamda İslâm âleminde Karahanlılar, Gazneliler, Samaniler, Büveyhiler, Ziyariler, Sincuriler, Bavendiler, Kakuiler, Mervaniler Ukayliler, Mezyediler, Hamdaniler ve Karmatiler gibi hanedanlar bulunmaktaydı. Bunlar arasında Karahanlılar ve Gazneliler Türk-İslâm inancını benimseyerek Abbasilere tabi oldu. Mezyediler ve Hamdaniler ise Abbasi Halifeliğinin topraklarında bulunmalarına rağmen Şîî İslam anlayışını kabul etti. Bu siyasi bölünmenin yanı sıra toplum içinde mezhep çatışmaları yaşanmaktaydı. Bir tarafta Maturidi-Eş'ari, Hanefi, Maliki, Hanbeli ve Şafii gibi Ehl-i Sünnet itikadi ve fıkhi mezhepler diğer tarafta ise Şia ve Gulat-ı Şia adı altında toplanan İsmaili, Bâtını, Dürzi, Nusayri, Mutezile, Kaderiye, Mücessime gibi pekçok mezhep yer almakta ve aralarında çatışmalar yaşanmaktaydı⁵³.

1.2.3. Fâtımî Halifeliği'nin Siyasî Durumu (909-1171)

Fâtımîlerin menşei hakkında pek çok rivayet bulunmasına rağmen yaygın olarak onların Hz. Ali'nin oğlu İsmail b. Cafer es-Sadık'ın soyundan geldiği iddia edilmiş ve bu nedenle onlara İsmailiyye denilmiştir. Suriye'de bulunan Selemiyye şehrini, fikirlerini yaymak amaçlı propaganda merkezi ilan eden İsmailiyye mensupları, çevrede bulunan şehirlere dâ'iler göndererek kendi düşüncelerini halka anlatmaya çalıştı. Mağrib'e gönderilen ve bu dâ'ilerden biri olan Ebû Abdullah, Ağlebilerin zayıflamasını fırsat bilmiş ve bölgede bulunan kabilelerle işbirliği yaparak Ağlebîlerin merkezi olan Rakkâde'ye yerleşerek daha sonra Trablus, İfrîkiye ve Zâb şehirlerine hâkim oldu. Zamanla Mağrib'i kontrol altına alan Fâtımîler, Ağlebîlerden kalan donanma sayesinde Akdeniz'de deniz seferlerine başlama fırsatı elde etti. Fâtımîler, Ortadoğu ve Uzakdoğu arasındaki ticaret güzergâhını kontrol edebilmek, güvenliğini sağlamak ve de Bizans'ın X. yüzyılda Akdeniz üzerinde devam eden hâkimiyetine son vermek için Kayrevan ve el-Mehdiye şehirlerinde tersane inşa etti. Denizcilik faaliyetlerine önem verilmesiyle birlikte Fâtımîler kısa

⁵³Genç, a.g.m., s.1082-1084.

sürede Sicilya'ya hâkim olmuş (917) ve Akdeniz'de başlayan fetihler neticesinde Sardinia başta olmak üzere Güney İtalya baskı altına alındı⁵⁴.

Fâtımî donanmasının, Güney İtalya topraklarını tehdit etmesi imparatorluğu endişeye düşürmüş fakat batı sınırında meydana gelen isyanlarla mücadele ettiğinden buraya müdahale etmekte zorlanmıştı. Nitekim topraklarını korumak isteyen imparatorluk, Fâtımîlere Güney İtalya topraklarına saldırmaması şartı ile yıllık yirmi iki bin altın cizye vermeyi kabul etmişti (917). Fâtımî filolarının zamanla denizden baskısını artırması neticesinde Bizans, Güney İtalya üzerinde devam eden Fâtımî baskısını önlemek amacıyla 935 yılında bölgeye büyük bir ordu sevk etti. Bu sırada Tiran Denizi'nde bulunan Fâtımî filoları yağma hareketlerine devam ederek Cenova üzerine yürümüş ve şehri kuşatarak bazı bölgelere hâkim olmuş, hatta üzerine gelen Bizans donanmasını da burada imha etmişti⁵⁵. Fâtımîler bir taraftan Akdeniz üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışırken bir taraftanda Mısır topraklarını ele geçirebilmek için uzun süre mücadele vermiş ve neticede Mısır'ı 968-969'da ele geçirilerek devlet merkezini buraya taşımaya başardı⁵⁶.

Halife Müstansır Billâh'ın hilafeti sırasında (1036-1094), Fâtımîler en güçlü dönemlerinden birini yaşadı. Halife Müstansır döneminde Suriye, Kuzey Afrika, Kızıldeniz, Hicaz, Yemen Fâtımî hâkimiyeti altına alındı. Ancak Büyük Selçuklu Devleti'nin Ortadoğu toprakları üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamasıyla birlikte Suriye, Yemen Hicaz ve Irak dini otorite olarak yeniden Abbasi Halifesini tanıdı. Zira Fâtımîlerin, hâkim olduğu coğrafyada kendisine rakip olacak en büyük güç Büyük Selçuklu devletiydi. Selçuklular, Suriye üzerine düzenledikleri seferler neticesinde bölgenin kontrolünü ele geçirmiş hatta Atsız, Artuk, Şöklü ve Karlu gibi Türkmen komutanların idaresinde bulunan Selçuklu askerleri yapmış oldukları akınlar neticesinde Fâtımîlerin idaresindeki Akkâ, Dımaşk ve Kudüs gibi şehirleri Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına almayı başardı. Selçuklu akınlarına karşı bölgede güç kaybeden Fâtımîlerin elinde Sûr, Akkâ ve Askalan dışında başka liman şehri kalmadı.

⁵⁴Tokuş, **a.g.m.**, s.29 vd.

⁵⁵Tokuş, **a.g.m.**, s.36.

⁵⁶Tokuş, **a.g.m.**, s.41.

Fâtımî Hilafeti'nin siyasî açıdan önemli dönüm noktalarından birisi de el-Efdâl (1094-1121)'in vezaret makamına getirilmesi neticesinde gerçekleşti. 1094 yılında vezir Bedr el-Cemali'nin ölmesinin ardından oğlu el-Efdâl babasının tüm unvan ve yetkilerini alarak vezarete getirildi. El-Efdâl, öncelikle siyasî otoritesini sağladıktan sonra Selçukluların elinde bulunan Suriye topraklarını yeniden zapt etmek için faaliyete başladı ve ilk olarak Sûr şehri valisinin isyanı üzerine denizden ve karadan şehri kuşatarak isyanı bastırdı⁵⁷. El-Efdâl daha sonra Suriye Selçukluları arasındaki husumetten yararlanarak burayı kontrol altına almak istemiş ve Tutuş'a bir elçilik heyeti göndererek hutbeyi Fâtımî halifesi adına okutması karşılığında kendisine her türlü maddi yardımı sağlayacağına dair söz verdi. Tutuş, el-Efdâl'in bu siyasî oyunu karşısında birkaç hafta hutbeyi Fâtımî halifesi adına okutmuş olsa da sonra yeniden hutbeyi Abbasi Halifesi adına okutmaya devam etti. Siyasî manevralarla sınırlarını genişletmeye çalışan el-Efdâl'in son hamlesi ise Kudüs üzerine oldu. Haçlı ordularının Antakya'yı kuşattığı sırada büyük bir ordu ile Kudüs'e hareket eden el-Efdâl, şehri kuşatarak kısa sürede burayı da ele geçirmeyi başardı (1098). Fâtımîlerin Kudüs'ü zapt etmesiyle birlikte sınırları kuzeyde Beyrut'a doğu'da ise Ürdün nehrine kadar genişledi⁵⁸.

Fâtımîlerin, Selçuklu akınları sırasında kaybettiği önemli merkezleri yeniden ele geçirmek için plân kuran el-Efdâl, Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasını ve Haçlı ordularının bölgeye intikal etmesini fırsat olarak görüyor ve Haçlı reislerine elçiler göndererek istedikleri zaman yardım edeceğini taahhüt ediyordu. Zira el-Efdâl, Haçlı askerlerini Türkler karşısında Bizans İmparatoru'nun yardımına gelen ücretli askerler olarak görmekteydi. El-Efdâl'in düşüncesine göre Haçlı orduları

⁵⁷Sevim, **Suriye-Filistin...**, s.16-17; Öztürk, **a.g.e.**, s.121-183; E. Graefe, "Fâtımîler", **İA**, c. IV, s.521-526; Eymen Fûad Seyyid, "Fâtımîler", **DİA**, c.XII, s.228-233; Yussuf Derviş Gavanime, "el-Efdal b. Bedr'ül Cemali ve Birinci Haçlı Seferindeki Rolü", trc. Abdülkerim Özaydın, **İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sy. XIII, İstanbul 1987, s.139-154; Özaydın "Efdal b. Bedr el-Cemali", **DİA**, c.X, s.452-453; Yunus Emre Doğdu, "El-Efdal bin Bedr'ül Cemali ve Ortadoğu Siyasetine Etkisi", **Journal of History and Future**, Sy.1, c.1, Aralık 2015, s.71-77; İlyas Gökhan, "Sultan Melikşah Zamanında Suriye Üzerinde Selçuklu-Fâtımî Mücadelesi", **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sy.2, Nevşehir 2013, s.94-98.

⁵⁸İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.45-46. Ayrıca bkz.; Marina Atila, **XI-XII. Yüzyıllarda (1040-1171) Selçuklu-Fâtımî İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1996. s.10 vd.; Öztürk, **a.g.e.**, s.123-132; Doğdu, **a.g.m.**, s.73-74; Gökhan, **a.g.m.**, s.6.

kendisine yardım ettiği takdirde Sünni yöneticelere karşı zafer kazanacağına inanıyordu. Bu niyetle hareket eden el-Efdâl o sırada Antakya önlerinde bulunan Haçlı orularına haber göndererek anlaşma yapmak isteğini ilettiler fakat Haçlı reisleri bu teklife sıcak bakmadı. Bunun üzerine el-Efdâl, İmparator I. Aleksios'a elçiler göndererek Haçlıların durumunu sorunca, imparator, Haçlı ordusunun kendisiyle bir bağının olmadığını ve toprakları üzerinden yapılan bu seferi tasvip etmediğini söyledi. İmparator'dan gelen bu haber üzerine Haçlıların gerçek niyetini anlayan el-Efdâl, siyasî bir manevra yaparak topraklarını korumak için onlarla uzlaşma yoluna gitti. El-Efdâl, Trablus önüne gelen Haçlılara hediyeler göndererek topraklarına saldırılmamaları karşılığında küçük gruplar halinde Haçlıların Kudüs'ü ziyaret etmelerine izin vereceğini bildirdi. Fakat Haçlılar bu teklife şiddetle karşı çıkarak kutsal mekânları istedikleri gibi ziyaret edeceklerini gerekirse buralara silahla bile gireceklerini söyleyerek yollarına devam etti. Bu sırada Trablus hâkimi İbn Ammar, Haçlı reislerine kıymetli hediyeler göndererek şehri Haçlı istilasından korumaya çalışıyordu. Trablus üzerinden yollarına devam eden Haçlı orduları Haziran da Kudüs'e ulaşmış ve uzun süren kuşatma neticesinde 15 Temmuz 1099 tarihinde Fâtımî idaresinde bulunan Kudüs'ü zapt ederek şehirde yaşayan Müslümanlar başta olmak üzere Yahudileri katledip dini mekânlara saldırmış ve tahrip etmişlerdi⁵⁹.

El-Efdâl, kuşatma sırasında Haçlıların Kudüs'te yaşayan halka yaptığı katliamları ve yağmayı haber alınca birlikleri ile Mısır'dan Kudüs'e doğru hareket etti. Ordusu ile birlikte Askalan'a gelen el-Efdâl, Haçlı reislerine elçi göndererek şehrin kendisine derhal teslim edilmesini istedi fakat Haçlılar bunu kesin bir şekilde reddetti. El-Efdâl'in olası bir saldırısından çekinen Haçlı reisleri ordularını hazırlayarak gelen elçileri takip ederek Fâtımî ordusunun kamp kurduğu Askalan yakınlarına ulaştı. Hazırlıksız yakalanan el-Efdâl ve ordusu Haçlıların saldırısı karşısında büyük bir yenilgi aldı. Zira bu baskın sırasında on bin Fâtımî askeri ölmüş,

⁵⁹France, **a.g.m.**, s. 392.

zor durumda kalan el- Efdâl güçlükle kaçarak Askalan'a sığınabilmişti (12 Ağustos 1099)⁶⁰.

Devlet yönetiminde etkili olan el-Efdâl, Fâtımî Halifesi Musta'lî- Billâh'ın (1094-1101) 1101 yılında ölmesi üzerine yerine 5 yaşındaki oğlu Ebu Ali el-Mansur'u hilafet makamına getirdi. Bu dönemde gücü daha da artan vezir, devleti 20 yıl boyunca kendi istediği gibi yönetme fırsatı buldu. Bu sürede el-Efdâl'in devlet içindeki otoritesi güçlendi fakat Haçlıların Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri nedeni ile Suriye-Filistin topraklarında nüfuzu azaldı. Fâtımîler, Haçlıların Suriye ve Filistin topraklarında ki faaliyetleri yeterince takip edemediğinden 1100 Hayfa, 1104'te Akkâ, 1109'da Trablus Haçlılar tarafından zapt edildi. Fâtımî vezaretinde 57 yıl kalan el-Efdâl'in uyguladığı yanlış siyaset İslâm dünyasında meydana gelen ayrılıkların artmasına neden oldu. Diğer taraftan dini siyasî bir araç olarak kullanan Fâtımî halifeleri casuslar ve misyonerler aracılığıyla Şii düşüncesini yaymak için uzun süre mücadele etti⁶¹.

XI. yüzyılın sonları Fâtımîler için siyasî açıdan toprak kayıplarının yaşandığı bir dönem olmasına rağmen ticari ve ekonomik bakımdan gücünü koruduğu görülmektedir. Döneminin en büyük endüstri işletmelerinden birine sahip olan Fâtımîler, Kahire ve İskenderiye'de güçlü ticarethaneler kurarak burayı tacilerin sık kullandığı önemli merkezlerden bir haline getirdi. Diğer taraftan arazilerinin çoğunda tarım yapılan Fâtımîler, lüks ticari mallarının sağlandığı Sudan ticaret ağında kontrol altında tutmaktaydı. Uzak doğu pazarlarından temin edilen mallar Kızıldeniz üzerinden Doğu Akdeniz limanlarına buradan da Avrupa'ya ihraç ediliyordu. Ticaretle zenginleşen Fâtımî halifeleri bu nedenle büyük deniz filoları kurmakta zorlanmadı.

⁶⁰Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.123-125,126-128; İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.48-49. Ayrıca bkz.; Sevim, **Suriye-Filistin...**, s.17; Öztürk, **a.g.e.**, s.128 vd.; Gavanime, **a.g.m.**, s.143 vd; France, **a.g.m.**, s. 392; Doğdu, **a.g.m.**, s.74.

⁶¹**Anonim Gesta Francorum**, trc. R. Hill, s.XXVI-XXVII. Ayrıca bkz; W.B Stevenson, M.A., **The Crusades in the East A Brief History of the Wars of Islam with the Latins in Syria during the Twelfth and Thirteenth Centuries**, Cambridge University Press, 1968, s.41. Ayrıca bkz.; Öztürk, **a.g.e.**, s.128-130.

1.3. Birinci Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz Liman Şehirlerinde Siyasî Durum

Ortaçağ ticaret dünyasının merkezi olan Kuzey Suriye ve Filistin liman şehirleri genel olarak “Doğu Akdeniz” veya “Levant” şehirleri olarak adlandırılmaktadır⁶². Levant diye tabir edilen bu bölgeyi, Orta Akdeniz üzerinde; Kıbrıs Adası’ndan başlamak üzere Antalya ve Alanya limanlarını da içine alarak tüm Doğu Akdeniz limanlarını kapsayacak şekilde ifade edebiliriz. Bu bağlamda Levant sahip olduğu iklim özellikleri, ekonomik kaynakları, verimli toprakları ve ticaret limanları ile burayı ele geçirmek isteyen devletlerin mücadelelerinin başlıca nedeni oldu. Bu limanlar arasında güçlü bir ulaşım sisteminin var olması ticaret mallarının sevkiyatını kolaylaştırmaktaydı. Geniş bir alana yayılmış olan Doğu Akdeniz liman şehirlerinin özelliklerini ve siyasî durumlarını şu şekilde incelememiz mümkündür;

1.3.1. Antakya

Âsi nehri kıyısında yer alan Antakya, Roma ve Bizans İmparatorluğu zamanında Akdeniz’in en fazla nüfusa sahip olan şehirleri arasında yer almış ve Roma İmparatorluğu’nun üçüncü büyük kenti olmuştu. Haçlı tarih yazarı Fulcherius, Şehrin denizden 13 mil uzakta yer aldığını, başka ülkelerden gelen malların Süveydiye limanına buradan da Antakya’ya taşındığını ifade ederek şehrin bu sayede bolluk içinde yaşadığını belirtmişti⁶³. Ortaçağ’ın önemli İslam seyyahlarından biri olan İbn Havkal’da şehrin stratejik önemine dikkat çekerek Antakya’nın, Avâsım bölgesinin merkezi durumunda bulunduğunu ve Dımaşk’tan sonra en temiz şehirlerden biri olduğunu ifade etmiş çarşılarından, sokaklarından, evlerinden sular akan şehrin Bizans tarafından 970 yılı başlarında hâkimiyet altına alındığını bildirmişti. Ayrıca müellif, şehrin çevresinde birçok köyün olduğuna dikkat çekerek evlerin taşlardan yapıldığını ve etrafının palmiye ağaçlarıyla çevrildiğini kaydetmişti⁶⁴.

⁶² Şerafettin Turan, “Levant”, *DİA*, c. XXVII, s.145-147.

⁶³Fulcherius Carnotensis, *a.g.e.*, I, trc. Ryan., s.93. Ayrıca bkz.; Aydın Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, Yeditepe Yay. İstanbul 2015, s.78; Güngörmez, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de Ticaret**, s.78.

⁶⁴İbn Havkal, *a.g.e.*, trc. Şeşen, s.157.

Antakya, Bizans'ın önemli askeri ve ticari merkezlerinden biri olarak varlığını 638'de İslam orduları tarafından feth edilene kadar sürdürdü. Şehir, Müslümanların kontrolüne geçmesinden sonra uzun süre İslâm hâkimiyetinde kalmış 968 yılında Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas tarafından gerçekleştirilen doğu seferi neticesinde Şeyzer, Hama, Tartûs, Cebele ve Lâzkiye ile birlikte yeniden çevresi yeniden Bizans'ın kontrolü altına alınmıştı⁶⁵.

Bizans siyâsî tarihinin önemli yöneticilerinden biri olarak görülen II. Nikephoros Phokos bizzat ordunun başında sefere çıkarak Adana, Misis, Tarsus ve tüm Kilikya bölgesini ele geçirmeyi başarmış ve ardından İslâm toprakları arasında yüzyıllardır sınır görevi gören, ticaret mallarının ana dağıtım üssü olan, müstahkem ve stratejik bir öneme sahip Antakya şehrini hedef olarak belirlemişti⁶⁶. İmparator büyük bir orduyla Antakya önlerine geldi. Şehre dışarıdan gelebilecek yardımların önüne geçebilmek için Mısır topraklarında hüküm süren İhşidîler (935-969) ile bir anlaşma yapmayı uygun buldu⁶⁷.

II. Nikephoros'un başında bulunduğu Bizans ordusu Antakya'yı tamamen kuşatmasına rağmen şehirde bulunan Müslüman garnizonu tüm gücüyle direnmekte ve saldırılara karşılık vermekteydi. Kuşatmanın uzun sürmesi üzerine imparator bir müddet daha kuşatmaya devam etmiş ardından ordunun idaresini komutanlarına devrederek başkente geri dönmeyi uygun bulmuştu. İmparatorun İstanbul'a dönmesinin ardından komutan Mikhail Burtzes daha önce Antakya'yı ele geçirmek için uygulamayı düşündüğü plân doğrultusunda harekete geçerek Bağrâs kalesinde yaşayan Hristiyanlar ile bir anlaşma yaptı. Buna göre Bağrâs kalesinde yaşayan Hristiyanlar, Antakya garnizonuna giderek kendilerine Bizans askerleri tarafından zulüm edildiğini söyleyerek şehre iltica edecek ve içeri girdikten sonra ana kapıyı sur dışında bekleyen Bizans ordusuna açacaktı. Bağrâslılar yapılan plâna göre Antakya'ya sığınmış, şehir garnizonu onları güvenli bir şekilde içeri aldıktan sonra

⁶⁵Ostrogorsky, **a.g.e.** s.269; Nicol, **a.g.e.**, s.36; Antakya tarihi için ayrıca bkz.; Halil Sahillioğlu, "Antakya", **DİA**, c.III, s.228-230.

⁶⁶Mükrimin Halil Yinanç, **Selçuklu Devri Anadolu'nun Fethi**, İstanbul 1930, s.8-9; Altan, "Ortaçağda Antakya, (969-1098)", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına / In Memory of Prof. Dr. Işın Demirkent**, Dünya Yay, İstanbul 2008, s.323-334.

⁶⁷E.S. Bouchier, **A Short History Of Antioch, 300 B.C- A.D. 1268**, London 1921, s.216.

mülteciler birden şehrin denize yakın ana kapısına yönelerek burayı zapt etmiş ve kapıyı dışarıda bekleyen Bizans ordusuna açmışlardı. Böylelikle Antakya, Bağrâslıların ihanetiyle Bizans'ın eline geçmiş oldu (28 Ekim 968). Antakya'nın zapt edilmesiyle birlikte imparatorluk toprakları Haleb'e kadar genişledi ve Ortadoğu üzerine düzenlenecek seferlerde önemli bir üs elde edildi. İmparatorluk bu sayede eskiden olduğu gibi Ortadoğu'yu Anadolu'ya bağlayan ticaret güzergâhının güvenliğini de yeniden sağlamayı başardı⁶⁸. İmparator II. Basileios'da, II. Nikephoros Phokas döneminde olduğu gibi İmparatorluğun doğu sınırlarının korunmasına öncelik vererek ve 995 yılında düzenlemiş olduğu doğu seferi ile Hama, Humus, Tartûs, Trablus ve Antakya çevresinde güvenliği sağladıktan sonra batı sınırında meydana gelen sorunları çözmeye odaklandı.

Bizans İmparatorlarının yaptığı tahkimatla güçlenen Antakya, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından 12 Ocak 1085 yılında fethedilene kadar Bizans'ın hâkimiyeti altında kalmaya devam etti. Süleymanşah, Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu ve uzun süreden beri devam eden taht kavgalarından istifade ederek devletin sınırlarını Marmara denizine kadar genişletme fırsatı elde ederek Üsküdar kıyılarına kadar ilerledi. Bu sırada Bizans'taki iktidar mücadelesinde I. Aleksios Komnenos rakipleri karşısında üstün gelmiş ve imparatorluk tahtına oturmuştu. İktidarının ilk yıllarında içte ve dışta birçok sorunla mücadele eden bu nedenle siyasi birliği sağlamaya öncelik veren I. Aleksios, 1081 yılında Türkiye Selçuklu Devleti ile bir anlaşma yaparak Dragos Çayı'nın iki devlet arasında sınır olmasını kabul etti⁶⁹. Bizans ile yapılan bu anlaşma neticesinde batı sınırlarını güvence altına alan Süleymanşah hâkimiyetini Anadolu topraklarında genişletme fırsatı elde etti. Bundan sonra Süleymanşah Adana, Tarsus ve Anazarba topraklarına düzenlendiği seferler neticesinde bu bölgeyi Türkiye Selçuklu Devleti topraklarına dâhil etmeyi başardı. Süleymanşah'ın Anadolu'da

⁶⁸Yinanç, **a.g.e.**, s. 9; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.269; Bouchier, **a.g.e.**, s.220.

⁶⁹Yinanç, **a.g.e.**, s.66-67; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.269-270; Kafesoğlu, **Sultan Melikşah**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1973, s.68-73; Sevim, **Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah**, TTK, Ankara 1990, s.30; a.mlf., **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK, Ankara 2000, s.116-119; a.mlf., "Süleymanşah", **DİA**, c.XXXVIII, s.104; Güngörmez, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.78-79; Muharrem Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", **Sosyoloji Yıllığı**, sy.15, İstanbul 2006, s.436-445,

başlatmış olduğu seferlerden ve hızlı ilerleyişinden çekinen Antakya hâkimi Filateros, Antakya üzerine yapılacak olası bir saldırıyı engellemek ve destek bulmak üzere şehrin idaresini Şihne İsmail'e teslim ederek Urfa'ya gitti⁷⁰.

Filateros'un yokluğundan istifade eden Şihne İsmail öncelikle Filateros'un hapse attığı eskiden Urfa valisi olan oğlu Barsama'yı hapisten çıkartarak babasına karşı işbirliği yaptı ve şehri Süleymanşah'a vermek üzere bir plân hazırladı. Yapılan plâna göre Şihne İsmail, Süleymanşah'a bir mektup yazarak durumu izah etmiş ve şehri ona teslim edeceğini ifade ederek hızlı bir şekilde Antakya'ya ulaşmasını istemişti. Süleymanşah, Şihne İsmail tarafından gönderilen mektubu aldığı anda hadisenin gizli kalmasına önem vererek hazırlıklara başladı. Süleymanşah öncelikle yerine Ebu'l-Kasım'ı naib olarak İznik'te bıraktı ve emrindeki askerlerle birlikte Antakya'ya ulaşmak üzere yola çıktı (1084)⁷¹. Bu yolculuk esnasında Selçuklu askerleri atlarının nallarını ters çaktırarak, geceleri sürekli yol alıp sabahları da tenha vadilerde dinlenerek iki gün içinde 12 Aralık 1084 tarihinde Antakya'ya ulaştı ve Şihne İsmail tarafından gizlice kaleye alındı. 12 Ocak 1085'te şehrin tamamına sahip olan Süleymanşah, Antakya'nın zaptını Selçuklu Sultanı Melihşah'a ve İslam dünyasındaki diğer yöneticilere gönderdiği elçiler vasıtasıyla bildirildi. Antakya'nın Süleymanşah tarafından zapt edilmesi Müslümanlar arasında büyük bir sevinçle karşılandı.

Antakya'nın zaptı ve Süleymanşah'ın Halep üzerindeki faaliyetleri bölgeyi kontrol altında tutmak isteyen Selçuklu meliki Taccü'd-devle Tutuş ile arasının bozulmasına neden oldu ve iki taraf arasında Ayn Seylem'de meydana gelen savaşta Süleymanşah yenilgiye uğradı ve hayatını kaybetti (5 Haziran 1086)⁷². Bu olay

⁷⁰Kafesoğlu, **Sultan Melikşah...**, s.74-75; Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s.120-122; a.mlf., **Anadolu Fatih**, s.31; a.mlf., "Süleymanşah", **DİA**, s.104; Nesimi Yazıcı, **İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi**, TDV, İstanbul 2008, s.276-277; Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, TTK, Ankara 2003, s.1-5; a.mlf., "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", **Türk Kültürü Dergisi**, sy.454, Ankara 2001, s.97-105; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c.VIII, İstanbul 1992, s.211-219.

⁷¹İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.128. Ayrıca bkz.; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, M.E.B. Yay., İstanbul 1992, s.59; a.mlf., **Sultan Melikşah**, s.75; Sevim, **Anadolu Fatih**, s.31-32, 39; Yazıcı, **a.g.e.**, s.278; Kesik, **a.g.e.**, s.1-5.

⁷²Yinanç, **a.g.e.**, s.68-69; Kafesoğlu, **Sultan Melikşah**, s.79-83; Sevim, **Anadolu Fatih**, s.36-40; a.mlf., "Süleymanşah", **DİA**, s.105.

üzerine Melikşah bölgeyi doğrudan kendisine bağlamak ve kontrolü sağlamak üzere İsfahan'dan Kuzey Suriye'ye hareket etti. Nitekim Melikşah, ordularıyla birlikte önce Haleb'i sonra da Antakya'yı teslim aldıktan sonra Yağısıyan'ı buraya vali olarak tayin ederek bölgede sükûneti sağlamış oldu⁷³.

Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasıyla İstanbul'a ulaşan Haçlı orduları buradan hareketle yollarına devam etmiş ve Anadolu topraklarından geçerek 20 Ekim 1097'de Antakya önlerine ulaştı. Bu sırada Hıms'a düzenlenecek bir sefer için Şeyzer'de bulunan Antakya valisi Yağısıyan, Haçlı ordularının şehre yaklaştığını haber alınca geri dönerek yardım aramaya başladı. Şehrin önüne gelen ve Haçlıların öncü birliği durumunda olan Haçlı reisi Bohemund idaresindeki 400 süvariden oluşan Haçlı askeri 21 Ekim 1097'de Antakya surlarını kuşatmaya başlamış bir gün sonrada ana ordu Antakya'ya gelerek kuşatmaya katılmıştı⁷⁴. Antakya valisi Yağısıyan bir taraftan şehri savunurken diğer taraftan Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk (1092-1104) başta olmak üzere Haleb Meliki Rıdvan, Dımaşk Meliki Dukak'tan Hıms emîri Cenâhüdevle'den ve Musul valisi Kürboğa'dan gönderdiği elçiler vasıtasıyla yardım talep etti⁷⁵. Bu sırada şehrin tahkimatını ve güvenliğini artırmak isteyen Yağısıyan öncelikle şehirde yaşayan gayri müslim erkeklere surların önünde savunma hendeği kazdırmış sonrasında bunlardan gelebilecek isyandan tedirgin olduğundan şehre girişlerine müsaade etmemişti⁷⁶. Diğer taraftan Haçlılar tarafından ansızın gelebilecek bir saldırı karşısında mancınıklar hazırlandı ve bunlara atılmak üzere Grek ateşi adı verilen tahrip gücü yüksek saldırı malzemeleri ilave edildi⁷⁷.

Yağısıyan'ın almış olduğu savunma tedbirleri Haçlılar için kuşatmanın uzamasına neden olmuştu. Antakya surları önünde bekleyen Haçlıların durumu,

⁷³Honigmann, **a.g.e.**, s.121-122; Altan, "Yağısıyan", **DİA**, c. XLIII, s.177.

⁷⁴Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.206-207. Ayrıca bkz.; Altan, Yağısıyan, **DİA**, s.178.

⁷⁵İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.42-43. Ayrıca bkz.; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997, s.39; Yazıcı, **a.g.e.**, s.277; Altan, Yağısıyan, **DİA**, s.177.

⁷⁶İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.274.

⁷⁷Albertus Aquensis, **a.g.e.** trc. Edgington, s.203; **Anonim Gesta Francorum**, trc. R. Hill, s.29.

kuşatmanın uzaması nedeniyle kötü bir hâl almakta açlık ve salgın hastalıklar giderek ordu içinde yayılmaktaydı. Ordunun çektiği en büyük sıkıntı yiyecek ve suyun tükenmiş olmasıydı. Haçlılar bu ihtiyacı ancak at, eşek, köpek, fare ve çeşitli otları yiyerek karşılamaya çalışıyordu. Nitekim Fulcherius Carnotensis ve Willermus Tyrensis bu durumun sebebinin Haçlıların ahlaksız davranışlarından ileri geldiğini şu şekilde ifade etmişlerdi; “*Ordunun açgözlülüğü, hırsları, kibir ve yağmacılıkları onları asıl hedeflerinden uzaklaştırmıştı. Yaptıklarıyla yetinmeyen Haçlılar, ordudaki kadınlarla ilişkiye girerek tamamen doğru yoldan sapmışlardı*” diyerek bunu ve yaşanan kötü hadiseleri Tanrı’nın Haçlılara olan öfkesi olarak kabul ediyorlardı. Ayrıca Fulcherius, Antakya surları önünde bekleyen ordunun sefaletine dikkat çekerek açlığın fakir, zengin tüm Haçlıları helak ettiğini, ölmek üzere olan insanların fasulye sapları ve yerde biten otları tuzlayarak yediğini hatta odun olmadığı için deve dikenlerini çiğ olarak yuttuklarını bununda dillerini parçalamalarına neden olduğunu belirtmişti⁷⁸. Bu sırada Kıbrıs’ta bulunan Kudüs Patriği Symeon adadan gönderdiği erzak yardımı ile açlık sorununa çare bulmaya çalışmış fakat gelen yardımlar Haçlıların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştı.

Haçlı karargâhında açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle ölümler artınca Haçlı reisleri buna çare bulmak için bir araya geldi ve neticede ordunun ihtiyaç duyduğu malzemeleri Antakya çevresinde bulunan köylere saldırarak temin etme yönünde karar aldılar. Durumdan haberdar olan Antakya garnizonu Haçlıları takip etmek üzere şehirden çıktı. Antakya garnizonu düzenlediği âni baskınla Bohemund ve Flandre Kontu Robert’in öncülüğünde hareket eden Haçlı birliğinin üzerine saldırması sonucu yola çıkan Haçlıların çoğu öldürüldü geri kalanlar ise canlarını ancak Kont Raymond ve Adhemar’ın çabaları neticesinde kurtarabildi⁷⁹. Haçlı ordusuna çok sayıda Türk casusun girmiş olması ve yaptıkları plânın Antakya garnizonuna haber verilmesi Haçlı reislerini endişelendiriyordu. Nitekim Haçlı ordusunun casuslardan temizlenmesinde Bohemund’un aldığı tedbirler etkili oldu.

⁷⁸Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.95; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.220-221. Ayrıca bkz; France, **a.g.e.**, s.391.

⁷⁹Raimundus Aguilers, **a.g.e.**, trc. J. H-L. L. Hill, s.33-34; **Anonim Gesta Francorum**, trc. Hill, s.32; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.215, 216, 267; Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.94-96; Fulcherius, Haçlıların ekmek dâhi alacak paralarının kalmadığını belirterek çekilen sıkıntıyı ifade etmiştir.

Willermus, Bohemund'un Haçlı ordusuna giren Türk casusları ordugâhtan uzaklaştırmak için yaptığı plânla ilgili olarak Bohemund'un ele geçirilen bazı Türk esirleri aşçıbaşına teslim ettiğini ve ona, esirleri boğduktan sonra herkesin içinde pişirmesini ve dağıtmasını bildirmiş bu haberi alan casuslar korkarak Haçlı ordusundan ayrıldığını⁸⁰ ifade etmişti. Bu sırada uzun süredir Antakya'da yardım bekleyen Yağısıyan'ın çağrısı geçte olsa karşılık bulmuş 1097 yılının Aralık ayında Dımaşk Meliki Dukak, Atabeğ Tuğtekin ve Yağısıyan'ın oğlu Şems'üd-devle'nin kuvvetlerinden oluşan askeri birlik Antakya'ya doğru yola çıktı. Antakya'ya gelen askeri yardımı öğrenen Haçlı orduları hemen harekete geçerek âni bir saldırı ile bu kuvvetleri bozguna uğrattı. Zor durumda kalan ve Antakya'ya ulaşamayan yardımcı kuvvetler geri çekilmek zorunda kaldı⁸¹. Haçlı ordularının Antakya'ya gelişini ve çektikleri sıkıntıları kendi çıkarları için fırsat olarak gören Fâtımî veziri el-Efdal kaybettiği şehirlere yeniden hâkim olabilmek için Haçlılara yardım etmeyi uygun gördü⁸².

Haçlı ordularının Antakya surları önünde çektiği sıkıntılar 1097 yılının sonlarında St. Symeon (Süveydiye) limanına yaklaşan 12 Cenova gemisinin getirdiği yardımlar ve 4 Mart 1098'de Edgar Atheling idaresinde gelen İngiliz gemilerinin ulaştırmış olduğu destek sayesinde azaldı⁸³. İngiliz donanmasının bu dönemde imparatorluğun amaçlarına göre hareket ettiği ifade edilmektedir. Kaynaklardan İngiltere'nin Norman istilasına maruz kaldığı dönemde de imparatorluk donanmasıyla bağlantısını devam ettirdiği ve imparatorluğa denizden destek verdiğini görmekteyiz⁸⁴. Denizden gelen bu yardımla güçlenen Haçlılar kuşatmayı kısa sürede neticelendirmek için derhal hazırlıklara başlamış bunun için gerekli olan saldırı kuleleri, koçbaşları, mancınık başta olmak üzere çok sayıda savaş teçhizatı inşa etmişti. Bu sırada Selçuklu emirlerinden Kürboğa ve idaresindeki askerler

⁸⁰Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.222-223.

⁸¹İbnü'l-Kalânisî, **a.g.e.**, trc. H.A.R. Gibb, s.42-43; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.223-224. Ayrıca bkz.; Demirkent, **a.g.e.**, s.40; Altan, Yağısıyan, **DİA**, s.177.

⁸²Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.230-231; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.223-224; İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.273. Ayrıca bkz.; France, **a.g.m.**, s. 392-393.

⁸³Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.214. Ayrıca bkz.; France, **a.g.m.**, s. 392-393.

⁸⁴France, **a.g.m.**, s. 394.

Haçlılarla mücadele etmek üzere Antakya'ya doğru harekete geçti. Kürboğa'nın üzerine geldiğini öğrenen Haçlı reisleri dehşete kapılarak içinde buldukları zor durumdan kurtulmanın çaresini aramaya başladı. Çünkü daha fazla savaşacak gücü kalmayan Haçlı ordusu ya şehre sahip olacaktı ya da gelen Selçuklu ordusunun hücumuna uğrayacaktı. Savaşarak şehrin surlarının geçilmesinin mümkün olmadığını anlayan Haçlı reisleri şehre sahip olmak için farklı plânlar yapmaya çalıştı. Nitekim Fulcherius, şehrin savunmasına dikkat çekerek Antakya'nın geniş ve sağlam surlarla çevrili olduğunu ve içeride yaşayan yerli halktan birinin yardımını almaksızın elde edilmesinin mümkün olmadığını bildirmekteydi⁸⁵. Bu durumun farkına varan Bohemund, uzun süredir savaşarak yapamadığı işi kurnazlıkla halletmeyi tercih etti ve bunun içinde Antakya sakinlerinden biri olan Ermeni asıllı muhtedi Firuz'u para karşılığında ikna ederek şehre Haçlıların girmesi hususunda yardım etmesini sağladı⁸⁶. Firuz, Bohemund ile yaptığı anlaşmaya sadık kalarak 2 Haziran gecesi İki Kızkardeş Kulesi'nden sarkıttığı iple dışarıda bekleyen Haçlı askerlerinin bir kısmının kaleye girmesini sağlayarak giriş kapılarının açılmasına yardım etti⁸⁷. Antakya surları önünde bekleyen Haçlılar içeri girmiş ve 3 Haziran 1098 yılında tüm şehri yağmalayarak, halkın büyük bir kısmını katletmişti. Zor durumda kalan Yağısıyan ve maiyeti kaçmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştı. Nitekim Yağısıyan şehirden çıkmaya çalıştığı esnada Ermeni köylüler tarafından yakalanıp başı kesilerek Bohemund'a götürüldü⁸⁸.

Antakya'nın zaptından sonra Bohemund, I. Aleksios'a verdiği vassalılık yeminine sadık kalmadı ve şehri imparatorluğa teslim etmeyerek burada ilk Lâtin devleti olan Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni kurdu. Antakya'nın Haçlılar tarafından zapt edilmesinden sonra Kürboğa idaresindeki Selçuklu ordusu 7 Haziranda Antakya

⁸⁵Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.92.

⁸⁶Anna, Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.333-334; İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H.A.R. Gibb, s.45-46; Ayrıca bkz.; Demirkent, **a.g.e.**, s. 41.

⁸⁷İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.230. Ayrıca bkz.; Demirkent, **a.g.e.**, s. 41.

⁸⁸Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.98-99; Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.334,336, 340; İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.274-275; **Anonim Gesta Francorum**, trc. Hill, s.45-48; Willermus Tyrensis, **a.g.e.** I, trc. Krey, s. 247-vd.; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.272-287; Raimundus Aguilers, **a.g.e.**, trc. J. H-L. L. Hill, s.47-50. Ayrıca bkz.; Demirkent, **a.g.e.**, s. 41; Altan, Yağısıyan, **DİA**, s.177.

önlere gelerek şehri kuşatma altına aldı. Şehri savunmaya çalışan Haçlılar bir taraftan açlıkla mücadele ederken diğer taraftan şehrin yönetimi konusunda aralarındaki anlaşmazlığı çözmeye çalışıyordu. Nitekim kuşatmanın uzamaya başlaması Antakya surları önünde bekleyen Türkmenler arasında huzursuzluğa neden oldu. Ayrıca Emir Kürboğa'nın otoritesini korumak amacıyla orduda bulunan diğer emirlere karşı sert davranması emirlerin ayrılmasına yol açmıştı⁸⁹. Türkler arasında meydana gelen tartışmalardan haberdar olan Haçlılar daha fazla şehri savunmak yerine güçlerini toplayıp emirleri ile sorun yaşayan Kürboğa ve ordusuna saldırmanın faydalı olacağını düşünerek harekete geçti. Haçlı reislerinin yaptığı plâna göre Bohemund birlikleriyle Türkmenlere saldırırken Raymond ise olası bir saldırıya karşı Antakya'yı savunacaktı.

Haçlı birliklerinden bir kısmının 28 Haziran'da âni bir huruç hareketiyle Türkmenlerin üzerine saldırması sonucu zor durumda kalan Kürboğa ve maiyetindekiler ağır bir yenilgi aldı⁹⁰. Fulcherius, Türkmenlerin Antakya önlerinde aldığı ağır mağlubiyet hakkında şu ifadeleri kullanmıştır; *“saldırının başlamasıyla birlikte Türkler arasındaki birlik bozulmuş ve saflar dağılmıştı. Türkmen askerleri dünya yıkılacak gibi kaçışmaya başladılar, Tanrıyla savaşmaya kalktığı için tüm gücü elinden alınan Kürboğa'da bir geyik gibi savaş yerinden kaçtı.”*⁹¹ Haçlılar Antakya'yı Kürboğa'nın kuşatmasından kurtarmış olmalarına rağmen Bohemund ve Raymond arasındaki hâkimiyet mücadelesi hâlâ devam etmekteydi. Nitekim bu sorun ancak Raymond'un Haçlı birlikleri ile birlikte Kudüs'e doğru yola çıkmasıyla son bulmuş ve şehrin hâkimi Bohemund oldu.

Antakya'nın önemi Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin kurulmasından sonrada devam etti. Bizans İmparatoru I. Iustinianous'un, Akdeniz siyasî birliğini

⁸⁹Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.101; Anna, Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.335. Emir Kürboğa'nın muhasarası hakkında detaylı bilgi için bkz.; İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özyayın, s.230-231. Ayrıca bkz.; Demirkent, **a.g.e.**, s.43,45,46,47; Runciman, **a.g.e.**, I, s.200-201.

⁹⁰Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.104-105-106; Raimundus Aguilers, **a.g.e.**, trc. J. H-L. L. Hill, s. 259; **Anonim Gesta Francorum**, trc.Hill, s.49 vd.; Willermus Tyrensis, **a.g.e.** I, trc. Krey, s. 261 vd.; İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özyayın, s.276-278; Anna Komnene, **a.g.e.**, s.341-342. Ayrıca bkz.; Demirkent, **a.g.e.**, s.45-46; a.mlf, “Kürboğa”, **DİA**, c.XXVI, s.562-563.

⁹¹Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.106; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.261-296; Raimundus Aguilers, **a.g.e.** trc. J. H-L. L. Hill, s.51-64; Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.335; **Anonim Gesta Francorum**, trc. Hill, s.49-71.

sağlamasının ardından Suriye başta olmak üzere Ortadoğu üzerinden gelen malların Anadolu'ya dağıtım üssü Antakya olmuştu. Şehre yakın bir limanın bulunması Antakya'nın ekonomik değerini arttırmış ve şehirde bulunan işletmeler bu sayede Akdeniz'in her tarafına mal ihraç edecek duruma gelmişti. Şehirde bulunan imalathanelerde çalışan halkın çoğunluğu ordunun ihtiyacı olan silah ve malzemeyi üretmekteydi. Ayrıca verimli topraklara sahip olan Antakya'nın ovalarında zeytin başta olmak üzere çok çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilmekteydi. Willermus, şehrin bu özelliğinden bahsederek onun bol ve bereketli topraklara sahip olduğunu, Haçlılar ve bölgede yaşayan Hristiyanlar için büyük manevi anlam ifade ettiğini belirtmişti⁹². Tudelalı Benjamin ise, şehrin Tevrat'ta adı geçen Yebuk nehrinin kenarında müstahkem bir mevkiye kurulduğunu belirterek şehir idarecilerinin bu nehrin suyunun her eve ulaşabilecek şekilde bir hatla bağlandığını bildirmişti. Ayrıca Benjamin, Haçlı Prinkepsi Bohemund'un şehirde bulunan ve cam işleriyle meşgul olan on Yahudi'yi himaye ettiğini de ifade etmekteydi⁹³.

Görüldüğü üzere Antakya, sahip olduğu siyasî ve ekonomik özellikleri ile her dönem çevresinde bulunan güçlü devletlerin dikkatini üzerine çekmeyi başaran bir şehir oldu. Antakya Haçlı Prinkepsliği ve Urfa Haçlı Kontluğu Ortadoğu'da Müslümanların uzun süre bir araya gelmesini engellediği gibi Bizans ve Selçuklular tarafından Anadolu üzerinden gelebilecek saldırılara karşı Kudüs Haçlı Krallığı'nın güvenliğini de sağladı.

1.3.2. Ayas (Lagazzo- Yumurtalık)

İtalyan şehir devletlerinin Doğu Akdeniz'deki önemli ticari üslerinden biri olan ve Lagozza (Ajazzo) olarak bilinen Ayas, Yumurtalık limanı kenarında yer alan baharat ihracatının yapıldığı önemli bir ticaret merkezi idi. Orta Asya ve Basra Körfezi'nden gelen ticaret malları Ayas başta olmak üzere diğer Doğu Akdeniz liman şehirlerinde toplanır buradan da İtalyan şehir devletlerinin filoları ile Avrupa

⁹²Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.199-202.

⁹³Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, İstanbul 2001, s.45.

pazarlarına ihraç edilirdi⁹⁴. Etrafındaki ticaret yollarının varlığı sayesinde doğudan gelen değerli mücevherleri ve çeşitli baharatları şehir pazarında bulmak mümkündü. Nitekim Ayas; Sivas- Erzincan- Erzurum ve Tebriz arasında kurulan ticaret ağının başlangıç noktası üzerinde bulunmaktaydı. Bu nedenle buradan Suriye ve Mısır limanlarına mal sevkiyatı yapıldığı gibi Avrupa'ya da mal ihracatı yapılmaktaydı. Diğer yandan İtalyan filoları tarafından Avrupa'dan getirilen ticari mallar, Selçuklu şehirlerine gönderilmeden önce Ayas limanı'nda depolanır sonra da başkent Konya başta olmak üzere Anadolu şehirlerine dağıtımı gerçekleştirilirdi. Papaların, Müslümanlarla ticareti yasakladıkları dönemlerde İtalyan şehir devletleri, Ayas limanı vasıtasıyla Müslüman pazarları ile olan bağlarını devam ettirdi.

Birinci Haçlı Seferi'nden önce bölgede ticari faaliyetlerini sürdüren Venedik Papa'nın aforoz etme tehditlerine rağmen Müslümanlarla olan ticari bağlantısını kesmeyerek bölgedeki gücünü korumak için Ayas'ta kendisine bağlı balyos tarafından yönetilen bir koloni kurdu⁹⁵.

1.3.3. Süveydiye (San Symeon, Samandağı)

Doğu Akdeniz'in önemli limanlarından biri olan ve Anadolu kıyısında yer alan Süveydiye Limanı (San Symeon) bulunduğu konum itibari ile Anadolu ve Ortadoğu ticaret güzergâhının önemli duraklarından birisi oldu. 1086 yılında Sultan Melihşah, Antakya ve civarını kontrol altına aldıktan sonra Süveydiye limanına gelerek atını denize sürmüş ve kılıcını üç defa denize daldırarak "*Yüce Allah bana okyanusa kadar hüküm sürmeyi nasip etti*" diyerek iki rekât şükür namazı kılmış ve Allah'a hamd ederek buradan aldığı toprağı Babası Alparslan'ın mezarına götürmüştü⁹⁶.

⁹⁴İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu- İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.21, Sy.33, Ankara 2003, s.65.

⁹⁵Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.84-85; a.mlf., **Haçlıların Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'daki Faaliyetleri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2010, s.27; Darkot, "Ayas", **İA**, c.II, s.43.

⁹⁶Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.75.

Süveydiye limanı'nın Antakya kuşatması başta olmak üzere Doğu Akdeniz limanlarının zapt edilmesinde önemli bir vazife üstlendiği görülmektedir. Nitekim Antakya kuşatması sırasında zor durumda kalan Haçlılara, Kıbrıs'ta bulunan Kudüs Patriği Symeon tarafından gönderilen erzak Süveydiye limanı üzerinden ulaştırılmış ve böylelikle kuşatmanın devam ettirilmesi sağlanmıştı⁹⁷. 1097 yılında Cenova'dan yola çıkan ve Doğu Akdeniz'deki Haçlılara yardım getiren erzak ve mühimmat yüklü 12 Cenova gemisi de Süveydiye limanına gelerek burayı zorlukla da olsa kontrol altına almış ve getirdiği yardım malzemelerini Haçlılara ulaştırmıştı. Diğer taraftan Edgar Atheling idaresinde küçük bir İngiliz filosu beraberinde getirdiği erzak ve inşaat malzemelerini Süveydiye limanına boşaltarak Antakya önünde bulunan Haçlılarla kuşatmaya katılmıştı. Birinci Haçlı Seferi sırasında Süveydiye limanının stratejik öneminden söz eden Fulcherius, Süveydiye'yi, Antakya'nın kapısı olarak görmekte ve şehirde yaşanan bolluk ve zenginliğin buradan getirilen mallar sayesinde olduğunu ifade etmekteydi⁹⁸.

Doğu Akdeniz'de bulunan Lâtinler arasında “*Portus saneti Simenois*” olarak adlandırılan Süveydiye limanı Antakya'nın zapt edilmesinden sonra İtalyan şehir devletleri tarafından sık kullanılan limanlardan biri oldu. Zira Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin kurulmasının ardından Haçlılar için gerekli olan ikmal ve gıda yardımlarının düzenli olarak temin edilmesinde burası önemli bir vazife üstlendi⁹⁹.

1.3.4. Antartus (Tartûs-Tortosa)

Suriye'nin önemli ticaret limanlarından birisi olan Tartûs, 638 yılında Müslümanlar tarafından zapt edilerek İslam toprağı haline getirildi. İbn Havkal, Tartûs'un deniz kıyısında yer aldığını ve çevresinde şehri göçebelerden koruyan

⁹⁷Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.489. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, I. s.170-171; Usta, **a.g.e.**, s.88, 90, 91.

⁹⁸Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.93.

⁹⁹Anonim, **Gesta Francorum**, trc. Hill, s.XXIII. Ayrıca bkz; Heyd, **a.g.e.**, s.145,183; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s.39-40; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.100-101; a.mlf, **Haçlıların Doğu Akdeniz ve...**, s.46-47; Darkot, “Süveydiye”, **İA**, c.XI, s.253-255.

taştan bir sur bulunduğun ifade eder¹⁰⁰. Willermus ise, Tartûs olarakta adlandırılan Antartus'un, sakin bir bölgeye kurulmuş olduğunu, burada yaşayanların batıda yer alan komşularına hayranlıkla baktığını ve Tartûs'un en önemli özelliğinin Arka şehrinin ötesine kestirme bir yol sağladığını¹⁰¹ belirtmektedir. Uzun süren İslam hâkimiyetinin ardından Tartûs, Bizans İmparatoru II. Nikephoros'un Doğu seferi sırasında imparatorluk topraklarına dâhil edildi (5 Kasım 968). Tartûs, 1084 yılında Selçukluların Suriye akınları esnasında Melik Tacû'd-devle Tutuş tarafından kontrol altına alınmış olmasına rağmen Selçuklu hâkimiyeti kısa sürmüş ve şehrin idaresi Ammaroğlu Hanedanı'ndan Fahrü'l- Mülk İbn Ammar'ın eline geçmişti.

Kudüs'e doğru ilerleyen Haçlı orduları, Tartûs'un bulunduğu konum ve önemli bir limana sahip olmasından dolayı burayı zapt etmek istiyordu. Nitekim Haçlı reisi Raymond, Arka kuşatmasına devam ettiği sırada hem Lâzkiye garnizonu ile denizden bağlantı kurmak hem de Kıbrıs ve Avrupa üzerinden gelen yardımların kesintisiz olarak Haçlılara ulaşmasını sağlamak için ordusunda bulunan Raymond Plet ve Raymond Turnene'i Tartûs'un zaptı ile görevlendirdi. Kendi birlikleri ile yola çıkan Turnene ve Plet, İbn Ammar'a bağlı olan Tartûs'u kuşatma altına aldı. Şehir surları önünde bekleyen Haçlı ordusundan çekinen şehir idarecisi korkarak gece yarısı şehri terk edince Haçlılar hiçbir zorluk çekmeden Tartûs'a kolayca sahip oldu (17 Şubat 1099)¹⁰². Fulcherius, Tartûs'un Haçlılar tarafından Mart 1102'de alındığını belirterek, şehri denizden ve karadan kuşattıklarını kısa sürede Müslümanları öldürerek mallarına el koyduklarını ifade eder¹⁰³. Tartûs'un alınmasıyla Haçlılar Doğu Akdeniz'de önemli bir üs elde etmiş ve Trablus başta olmak üzere bölgede düzenlenecek seferlerde şehri askeri bir garnizon olarak kullanmıştı¹⁰⁴.

¹⁰⁰İbn Havkal, **a.g.e.**, trc. Şeşen, s.154-155. Krş. İçin bkz.; İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc.H.A.R. Gibb, s.55; İbnü'l-Kalânîsî, Tartûs, kuşatmasının tarihini 1101 yılı olarak ifade eder. Ayrıca bkz.; Özeydin, Tartûs, **DİA**, c.XL, s.116-118.

¹⁰¹Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.319,322.

¹⁰²Anna, Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.344.

¹⁰³Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.166-167. Ayrıca bkz.; Küçükspahioğlu, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁰⁴Runciman, **a.g.e.**, I, s.24, 26, 208, 209; Demirkent, **a.g.e.**, s.47, 49, 97, 98; Güngörmez, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.77-78; Özeydin, Tartûs, **DİA**, s. 117.

1.3.5. Lâzkiye (Latakiâ veya Laodicea)

Verimli ve bereketli toprakları, çeşitli tarım ürünleri ile Akdeniz'in önemli ticaret merkezleri arasında yer alan Lâzkiye, Haleb ticaret yollarının denize açılan kapısı olarak görülmüş bu sebeple Avrupalı tacirlerin sık olarak tercih ettiği güzergâhlardan biri olmuştu. VIII. yüzyıldan itibaren Müslümanların hâkimiyetinde bulunan Lâzkiye, Bizans ordusu tarafından 970 yılında zapt edildi. Şehrin siyâsî durumu hakkında İbn Havkal, Trablus, Yafa ve Askalan'ın Müslümanların idaresinde olduğunu, Lâzkiye ve kuzeyinde kalan bölgelerin ise Bizans'a düzenli olarak vergi verdiğini ifade etmekteydi¹⁰⁵. I. Aleksios, 1082 yılında Venedik'e verdiği imtiyazlar içinde Lâzkiye'de serbestçe ticaret yapma hakkını da tanıdı. Bununla ilgili W. Heyd, Venediklilerin, Lâzkiye limanı ile olan münasebetlerinin yeni olmadığını uzun süreden beri ticaret filolarının Lâzkiye'den mal taşıdığını ifade etmekteydi. Lâzkiye'nin ticaret merkezi olması ve ekonomik sebepler nedeniyle devletler arasında sürekli olarak el değiştirdiğini görüyoruz. Nitekim Sultan Melikşah 1086 yılında Suriye- Filistin topraklarına düzenlediği sefer sırasında Akdeniz'in bu önemli liman şehrini ve civarını Selçuklu topraklarına dâhil etmeyi başarmış fakat şehrin idaresi kısa süre sonra Şeyzer Emiri'nin eline geçti¹⁰⁶.

Sultan Melikşah'ın 1086 yılında düzenlediği seferden önce Bizans İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz topraklarındaki son kalesi durumunda olan Lâzkiye, Haçlıların Doğu Akdeniz'deki ilerlemesi sırasında Guynemer de Boulogne tarafından 1097 yılında Haçlılar adına zapt edilmiş fakat 1098 yılında Haçlı ordularına yardıma gelen Edgar Atheling komutasındaki İngiliz filoları Lâzkiye'ye yaklaşarak burasını İmparator I. Aleksios adına teslim aldı ve şehre imparatorun flamasını çekti. İmparatorluk, bundan sonra Doğu Akdeniz'deki ticaret merkezini korumak için Kıbrıs valisi Eustathios Philokales'i görevlendirdi. Eustathios

¹⁰⁵İbn Havkal, **a.g.e.**, trc. Şeşen, s.164.

¹⁰⁶İbn Havkal, **a.g.e.**, trc. Şeşen, s.164; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.321. Ayrıca bkz.; W. Heyd, **a.g.e.** s.130; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.94-95; Darkot, "Lâzkiye", **İA**, c.VII, s.22-25; Ş. Tufan Buzpınar, "Lâzkiye", **DİA**, c.XXVII, s. 117-118.

Philokales Lâzkiye’de güvenliğini sağlamak amacıyla buraya büyük bir garnizon yerleştirdi¹⁰⁷.

Bizans’ın güney sınırındaki stratejik askeri üssü olan Lâzkiye üzerinde Antakya Haçlı Prinkepsi I. Bohemund’un da emelleri bulunmaktaydı. Doğu Akdeniz liman şehirlerini ele geçirerek Antakya Prinkepsliği’nin topraklarını genişletmek isteyen Bohemund, öncelikle Lâzkiye’yi zapt ederek Dımaşk başta olmak üzere Ortadoğu topraklarından Akdeniz’e bağlanan ticaret yollarının denetimini kontrol altına almak istedi. Nitekim Bohemund bu plânını gerçekleştirdiği takdirde Bizans’ın Doğu Akdeniz ile bağlantısı kopacaktı. Ayrıca imparatorluk donanmasının burada yer alıyor olması Bohemund’un Antakya üzerindeki hâkimiyeti için engel teşkil etmekteydi. Aslında I. Bohemund’un Bizans topraklarına karşı bu şekilde saldırgan davranmasının temel sebebi I. Aleksios’a karşı olan kininden ileri gelmekteydi. I.Bohemund daha önce 1085 yılında Draç üzerinde Bizans ordusu karşısında büyük bir hezimet yaşadı ve Balkanlardan çekilmek zorunda kaldı. Bu yenilginin intikamını her durumda çıkarmaya çalışan Bohemund, aradığı bu fırsatı 1099 yılında 120 filodan oluşan Pisa filosunun Doğu Akdeniz’e gelmesiyle elde etti. Bohemund, Piskopos Daimbert’e çeşitli vaatlerde bulunarak kendisine yardım etmesi hususunda ikna etti ve Pisa filosu’nun Bizans idaresi altındaki Lâzkiye’yi kuşatmasını sağladı¹⁰⁸. Bohemund’un bu hareketi üzerine durumdan haberdar olan Kont Raymond, imparatora olan sadakatini göstermek adına Bohemund’un Daimbert ile yaptığı işbirliğini Haçlı reislerine haber verdi. Bohemund’un hilesini öğrenen Haçlı liderleri Daimbert’e haber göndererek kuşatmadan vazgeçmesini ve derhal ordugâha dönmesini istedi. Haçlı reisleri ile arasını bozmak istemeyen Daimbert bu hadisenin sorumlusu olarak Bohemund’u gösterdi ve yaptığı davranıştan pişman olduğunu bildirerek karargâha çekildi. Daimbert’in ordugâha dönmesinden sonra zor durumda kalan Bohemund tek başına kuşatmayı sürdüremedi ve Antakya’ya geri döndü.

¹⁰⁷Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.321. Bohemund’un Lâzkiye seferi için bkz.; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.330 vd. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, I, s.196.

¹⁰⁸Anna Komnene, **a.g.e.** trc. Umar, s.350-353. Ayrıca bkz.; Gölgesiz, **Antakya- Bizans İlişkileri**, s. 98-99.

Bohemund'un çekilmesinden sonra Lâzkiye'ye giren Raymond surlara imparatorluk bayrağı ile kendini bayrağını astı¹⁰⁹.

Lâzkiye üzerindeki emellerinden vazgeçmeyen Güney İtalya Normanları, Bohemund'un Türkler tarafından esir edilip Niksar zindanına atılmasından sonra Tankred'i Antakya naibi olarak seçti. Antakya Haçlı Kontluğu'nun topraklarını genişletmek isteyen Tankred, Lâzkiye üzerine saldırıya geçmeden önce o esnada Doğu Akdeniz'de bulunan Cenova filosundan yardım aldı. Raymond, Tankred'in harekete geçmesi üzerine Lâzkiye'ye giderek onu durdurmaya çalıştı fakat başarılı olamadı. Bundan sonra tüm gücüyle Lâzkiye kuşatmasını artıran Tankred, 1103 yılında şehrin bazı bölgelerine ve limana sahip olmayı başardı¹¹⁰. Normanların Doğu Akdeniz'de imparatorluğa ait bölgelere saldırması I. Aleksios'u endişelendirmekteydi. Bu nedenle imparator topraklarının güvenliğini sağlamak için 1104 yılında bir ordu hazırlayarak bölgeye göndermeyi uygun gördü. Lâzkiye'ye ulaşan Bizans ordusu aldığı tedbirler sonucunda bölgede asayişi yeniden sağladı¹¹¹.

İmparator Lazkiye'de sürekli meydana gelen bu olayların sorumlusu olarak Norman reisi Bohemund'u ve yeğeni Tankred'i görmekteydi. I. Aleksios, Bohemund'a mektup yazarak imparatorluk aleyhine hiçbir faaliyette ve düşmanca harekette bulunmaması gerektiğini hatırlatıyordu. Nitekim Aleksios mektubunda, *"yalnız sen değil tüm Haçlıların, Roma İmparatorluğu'na içtiğiniz andları ve verdiğiniz sözleri biliyorsun. Böyle bir durumda sen, Antakya'yı imparatorluğa vermemekle, oraya savunma amaçlı hisarlar yaptırmakla ve Lâzkiye'yi kendine boyun eğdirmekle içtiğin andı çiğnemiş oldun. Bu nedenle, Antakya'dan ve diğer yerlerden çekil, üzerine düşeni yap ve kendine düşman kazandırıcı seni yeni savaşa sürükleyici işlerden uzak dur"*¹¹². İmparatorun mektubunu alan Bohemund, buna cevap olarak yazdığı mektubunda, ona olan nefretini açıkça ifade ettiği görülmektedir. Bohemund mektubunda *"...Bu durumun ortaya çıkmasında sorumlu olan yalnız ben değilim, sensin. Çünkü sen, güçlü bir ordu ile*

¹⁰⁹Runciman, **a.g.e.**, I, s.235-236; Demirkent, **a.g.e.**, s.81; Gölgesiz, **Antakya- Bizans İlişkileri**, s. 98-99.

¹¹⁰Gölgesiz, **Antakya- Bizans İlişkileri**, s. 98-99.

¹¹¹Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.345-350; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.320. Ayrıca bkz.; Heyd, **a.g.e.**, s.158; Runciman, **a.g.e.**, I, s.23; Demirkent, **a.g.e.**, s.81, 82, 84.

¹¹²Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.348.

arkamızdan gelmeye söz vermiştin lakin bunu yerine getirmedi. Biz ise Antakya önünde üç ay boyunca dayanılmaz çilelere, acılara katlandık bir yandan düşmanlarla bir yandan kitlelerle boğuştuk. Öyle ki çoğumuz törenin yenmez dediği kedi, köpek etlerini yemek zorunda kaldık. Bizim yanımıza, bize hizmet etsin diye verilmiş olan sen imparator hazretlerinin pek sadık hizmetkârı Tatikios bizi tehlike ortasında bırakarak çekti gitti. Yine de şehri ele geçirmeyi başardık. Bu durumda kendi alın terimizle çileler çekerek elde ettiğimiz şehirden böyle kolayca vazgeçmemiz nasıl bir davranış olur?’’¹¹³

Antakya Prinkepsi Bohemund ve İmparator Aleksios arasındaki husumet sadece Lâzkiye üzerinde sınırlı kalmadı. Antakya Prinkepsi Türklerin esaretinden kurtulduktan sonra Antakya'nın idaresini yeğeni Tankred'e bırakarak ülkesine döndü ve burada Bizans'a karşı başlatacağı savaş için çok sayıda asker topladı. Bohemund topladığı ordu ile imparatorluk topraklarına saldırarak ilerlemeye başladı. I. Aleksios, karadan ve denizden Balkanlara kadar yayılan Norman istilasının önüne geçmeye çalışırken doğuda Antakya naibi Tankred bu durumu fırsat bilerek Lâzkiye'yi ele geçirme plânını yapmaktaydı. Tankred ve birlikleri, Lâzkiye üzerine hareket ettiği sırada Haçlılara yardım için gelen Pisa filosunun Lâzkiye'ye yaklaştığını haber almış ve kuşatma için yardım talebinde bulunmuştu. Tankred, Pisa filosuna yardımları karşılığında Lâzkiye ve Antakya'da birer mahalle, yine bu yerlerde serbestçe ve vergiden muaf olarak ticaret yapma hakkını vaat etti. Doğu Akdeniz'de güçlenmeye çalışan Pisa, Tankred'in bu teklifini kabul ederek Lâzkiye kuşatmasına katıldı ve verdiği destekle şehir 1108 yılının Eylül ayında Haçlılar tarafından zapt edildi¹¹⁴.

1.3.6. Cebele (Cübeyl)

Suriye sahilinde yer alan Cebele (Cübeyl) önce Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas (968) sonrasında ise İmparator I. Ioannes Çimiskes (969-976), tarafından 975 yılında düzenlenen seferler neticesinde Bizans hâkimiyeti altına alındı. 1080 yılında kadar Bizans idaresinde kalan Cebele bundan sonra Ammaroğulları'nın hâkimiyeti altına girdi. Haçlı ordularının Doğu Akdeniz'de

¹¹³Anna Komnene, **a.g.e.** trc. Umar, s.348-349.

¹¹⁴Heyd, **a.g.e.**, s.158; Runciman, **a.g.e.**, II, s.44; Gölgesiz, **Antakya- Bizans İlişkileri**, s.78-87, 100.

ilerlemesi sırasında İbn Ammar'ın idaresinde bulunan şehir, diğer liman kentleriyle bağlantılı olması nedeniyle tacirlere ulaşım yönünden kolaylık sağlamaktaydı. Kudüs'e hareket eden Haçlı birlikleri de Cebele'nin bu özelliğini göz ardı etmemiş, Godefroi de Boullouin ve Robert de Flandre, Arka üzerine hareket ettiği esnada şehri zapt etmeye çalışmıştı (Şubat 1099)¹¹⁵.

Şehrin yöneticisi olan İbn Suleyha, zamanla Ammâroğulları'yla olan ilişkilerinin bozulması nedeniyle Fâtımîler adına okutulmakta olan hutbeyi Abbasiler adına okutmaya başladı. İbn Suleyha'nın bağımsız hareket etmesi üzerine Fahrülmülk İbn Ammar, Dımaşk Selçuklu Meliki Dukak'a haber göndererek şehri kuşatması için tahrik etti. Cebele'yi zaptetmek için yola çıkan Dukak ve Atabeg Tuğtekin 1100 yılında şehri kuşattı fakat başarılı olamadı. Haçlıların Doğu Akdeniz topraklarına yayılma siyaseti izlediği sırada Lâzkiye ve civarını ele geçirmeye çalışan Tankred 1100 yılında birlikleri ile şehri kontrol altına almak için mücadele etmeye başladı. Nitekim 1101 yılında Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin topraklarının güvenliğini sağlamak ve liman şehirleri ile bağlantıyı kurmak amacıyla hareket eden Tankred, Cebele'yi tekrar kuşattı. Bunun üzerine İbn Suleyha, Haçlılarla başa çıkamayacağını düşünerek Atabeg Tuğtekin'e haber gönderip şehri Dukak'a teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu teklifi kabul eden Tuğtekin oğlu Böri'yi Cebele'ye göndererek şehrin 1101 yılında Dukak'ın hâkimiyetine girmesini sağladı¹¹⁶.

Cebele'yi teslim alan Böri ve adamlarının zamanla şehirde yaşayan halka kötü muamele etmesi toplumda huzursuzluğa neden oldu. Halkın Böri'ye karşı tutumunu fırsat bilen İbn Ammâr, Cebele üzerine asker göndererek şehri kolayca ele geçirdi ve Böri'yi esir aldı. Bundan sonra yeniden Ammaroğulları'nın hâkimiyetine giren Cebele, Haçlılar tarafından zaptedilene kadar Ammâoğulları'nın idaresinde kaldı. Trablus'un zaptedilmesinden sonra topraklarını genişletmek için mücadele eden Kont Bertrand, Cenova filosununda yardımcıları ile Cebele'yi kuşatarak zapt

¹¹⁵İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H.A.R. Gibb, s.90; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.453. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, I, s.208; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.94-95; Özaydın, "Cebele", **DİA**, c.VII, 183-184; Fr. Buhl, "Cebele", **İA**, c.III, s.36-37; Usta, **a.g.e.**, s.127.

¹¹⁶Özaydın, Cebele, **DİA**, s.184.

etmeyi başardı (29 Temmuz 1109). Cenovalılar şehrin zapt edilmesinden sonra göstermiş oldukları yardımlara karşılık şehirde ticaret kolonisi kurarak uzun süre bölgeyi kontrol altında tuttu¹¹⁷.

Ortaçağ İslâm seyyahlarından Nâsır-ı Hüsrev, Cebele'ye gerçekleştirmiş olduğu gezisinde; “*Cebele’, üçgen şeklinde bir şehir olup bir ucu denize karşıdır. Çevresine çok yüksek ve sağlam bir hisar çekilmiştir. Şehrin etrafında tamamıyla hurma ağaçları ve sıcak ülkelerde yetişen ağaçlar vardır*¹¹⁸” diyerek şehrin çevresinin bereketli topraklara sahip olduğunu anlatmaktadır. Cebele’in strateji üstünlüğünü dile getiren W. Heyd, Antakya, Lâzkiye ve Cebele’nin adlarının birlikte anıldığını ve Fırat bölgesinde bulunan işletmelerden gelen malların Cebele’ye aktarıldığını ifade eder. Willermus ise, Kudüs üzerine hareket ederken orduların kuşatma ve saldırı için bu şehirde mevzilendiklerini¹¹⁹ belirtmektedir. Tudelalı Benjamin ise şehrin toplumsal yapısına dikkat çekerek “*Cübeyl’in idaresinin Guillelmus Embriacus’ta olduğunu ve burada 150 civarında Yahudi’nin yaşadığını*”¹²⁰ ifade etmektedir.

¹¹⁷İbnü’l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H.A.R. Gibb, s.90; İbnü’l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.381. Ayrıca bkz. Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.74.

¹¹⁸Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.59.

¹¹⁹Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.321-322.

¹²⁰Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.45-46.

1.3.7. Trablus

Trablus, Antakya Pirinkepliği ve Urfa Haçlı Kontluğu'nu Kudüs Krallığı'na ulaştıran yol güzergâhı üzerindeki önemli askeri ve ticari üslerden biri olmuştur. Bu nedenle stratejik bir öneme sahip olan Trablus, Birinci Haçlı Seferi öncesinde ve sonrasında Avrupalı tacirlerin sık olarak ziyaret ettikleri liman şehirleri arasında yer almaktaydı. Nâsır-ı Hüsrev, Trablus seyahati sırasında şehrin etrafının şeker kamışı, ekinlik ve tarlalarla dolu olduğunu bu tarlalarda portakal, turunç, muz, limon, hurma ağaçlarının yetiştirildiğini söylemekteydi. Ayrıca Trablus'un çevresinden de bahseden Hüsrev, şehrin etrafındaki deniz sularının kale boyuna kadar çıkabildiğini, şehir halkının dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı şehir girişine demir bir kapı yaptırdığını anlatmaktaydı¹²¹.

Çevresine göre büyük yapıların fazlaca yer aldığı Trablus şehrinde evler beş-altı katlı yapılabilmekteydi. İbnü'l-Esir de şehrin ihtişamından söz ederek; Trablus'un Müslümanlar'ın en büyük şehirlerinden biri olduğunu servet ve güzellik bakımından diğer şehirlerin önüne geçtiğini belirtmekteydi¹²². İbn Hâvkal ise; Trablus'un, Rum Denizi'nin kıyısında kurulduğunu, burada yaşayan insanların Allah'ın bir ihsanı olarak yakışıklı olduğunu ifade ederek şehrin çevresinde yer alan arazilerin verimli olduğunu, sokaklarının taşlarla döşendiğine ve çevresinde değişik cinsten ağaçların bulunduğu dikkat çekmekteydi¹²³. Dini açıdan hoşgörülü bir ortamın bulunduğu Trablus'ta etnik olarak Müslüman, Lâtin, Rum, Ermeni, Maruni, Nasturi ve Yahudiler yaşamakta ve ticaret yapmaktaydı. Bu nedenle ticari faaliyetleri ile öne çıkan şehrin nüfusunun XI. Yüzyılın başlarında 80 bin civarında olduğu rivayet edilmekteydi¹²⁴.

Trablus idaresini elinde bulunduran Fahrülmülk İbn Ammar, Haçlıların Doğu Akdeniz topraklarına gelmesiyle birlikte Franklara yakınlık göstermiş ve

¹²¹Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.18-19;

¹²²İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.331-332.

¹²³İbn Havkal, **a.g.e.**, trc. Şeşen, s.41. Ayrıca bkz.; Güngörmez, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.102.

¹²⁴Heyd, **a.g.e.**, s.150; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.102.

gerektiğinde Haçlı askerlerine yardımı esirgememişti. Müstahkem bir mevki içinde yer alan Trablus'un stratejik önemini göz ardı etmeyen Haçlıların, Suriye ve Filistin limanlarını birleştirerek bu topraklarda güçlü bir yönetim kurmaları için Trablus'u mutlaka zaptetmeleri gerekiyordu. Nitekim Trablus, gemilerin yaz-kış konaklayabileceği korunaklı bir limana sahipti. Diğer taraftan zengin ve bereketli ovalara sahip olan Trablus halkı, şeker kamışı, ceviz ve çeşitli meyveler yetiştirerek bunların tarımını yapmaktaydı. Özellikle şeker kamışı halk tarafından en fazla yetiştirilen tarım ürünleri arasında olup şehir çevresinde kurulan imalathanelerde işlenerek Ortadoğu ve Avrupa pazarlarına ihraç edilmekteydi. Trablus ve çevresinde yaşayanlar kendilerine ait dutluklarda beslediği ipek böceklerinden elde ettiği ipeğin hem ticaretini yapıyor hem de ihraç ediyordu. Bu nedenle ipek böcekçiliği, Birinci Haçlı Seferi ile bölgeye yerleşmeye başlayan Lâtinlerin başlıca uğraş alanlarından birisi olmuştu¹²⁵.

Haçlıların Trablus üzerine ilk faaliyetleri Haçlı reisi Raymond'un 1102 yılında Tartûs'u ele geçirmesi ve bölgede faaliyetlerini artırması sonucu başladı. Trablus'ta yaşayan Müslüman idareciler topraklarına doğru ilerleyen Haçlı ordularının bu ilerleyişinden korkmakta ve endişe duymaktaydı. Bu nedenle Haçlılara karşı şehrin savunmasını artırmak isteyen Fahrü'l-Mülk İbn Ammâr, Hıms'ta bulunan vekili Yahız'a ve Dımaşk Meliki Dukak'a haber göndermiş ve yanında az sayıda asker olduğunu belirterek Raymond'a karşı yardım istedi. Kont Raymond ve askerleri Trablus'a hareket ettiği sırada Dukak yardım için 2000 asker gönderdi. İbn Ammâr'a bağlı birlikler ve yardıma gelen ordu Haçlılarla Trablus önünde karşılaşmış yapılan mücadelede başarılı olamayacağını anlayan Raymond, Trablus emirinin gönderdiği onbeş bin Bizans altını, onbeş değerli cins at, yük

¹²⁵Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.194,196; İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.89; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.332; Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.29-33. Ayrıca bkz; Runciman, **a.g.e.**, c.II, s.46-47; Usame Seyyid Ali Ahmed, "**es- Sâhilü's- Şâmi fi'l Karni'sâni aşer- es sedis el hicri**", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aynü's- Şems Üniversitesi, Mısır 1992, s.89; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.101-102; Cengiz Tomar, "Trablusşam", **DİA**, c.XLI, s. 292-293.

hayvanları ve hayvan yemi karşılığında anlaşmayı kendi çıkarları için uygun bularak kuşatmayı kaldırıp Tartus'a çekildi¹²⁶.

Trablus üzerindeki ilk saldırının ardından emellerinden vazgeçmeyen Raymond, 1104 yılında Lâzkiye limanına gelen ve 40 gemiden oluşan Cenova filosu ile Trablus'a saldırmak üzere para karşılığında anlaşmaya vardı. Cenovalıların yardımını alarak yeniden Trablus'a saldıran Raymond bu seferden de istediği neticeyi elde edemeyerek geri çekilmek zorunda kaldı. Zira İbn Ammâr, ticaret filosu sayesinde gereken iâşe ihtiyacını kolaylıkla karşılayabiliyor, gerektiğinde Fâtımî filosu ile bağlantı sağlayabiliyordu. Haçlı ordusunun çektiği tüm sıkıntılara rağmen şehri kuşatan Raymond, Trablus garnizonunun düzenlediği hurûç hareketi sırasında surlar önünde alev almış bir tahta parçasının çökmesi sonucu yaralandı ve bir süre sonra 28 Şubat 1105'te öldü¹²⁷. Raymond'un ölümünden hemen sonra yeğeni Guillaume Jourdain Trablus kuşatmasının idaresini üstlenerek dört yıl boyunca devam ettirdi. Guillaume tarafından sürdürülen Trablus kuşatması ancak Kont Raymond'un oğlu Bertrand tarafından 1109 yılında Cenovalı denizcilerin yardımları sayesinde nihayete erdirilmiş ve Trablus Haçlılar tarafından zapt edilebilmişti (12 Temmuz 1109)¹²⁸.

Trablus'un zapt edilmesinden hemen sonra şehre giren Haçlı orduları, halkı katlederek mallarını yağmaladı ve şehirde yaşayanlarının bir kısmını da sürgüne gönderdi. Trablus'un zaptı ile Haçlı orduları Kuzey Suriye limanları ve Filistin limanları arasındaki önemli bir engeli ortadan kaldırmış oldu.

1.3.8. Beyrut

Cübeyl ve Sayda arasında yer alan Beyrut, Roma İmparatorluğu döneminde kültürel ve ticari faaliyetleri ile ön plâna çıkmıştı. Geniş ve korunaklı bir limana sahip olan şehir, 635 yılında Müslümanlar tarafından ele geçirilmiş sonrasında

¹²⁶İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.331-332; Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.345. Ayrıca bkz.; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.57-62.

¹²⁷İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.331; Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.347. Ayrıca bkz.; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.63-80.

¹²⁸Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.475-478; İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.374,375,380-381. Ayrıca bkz.; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.63-65.

limana tersane ve iskeleler kurularak ilk İslam donanmasının oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır. Beyrut'un, Dımaşk ticaret yollarına yakınlığı, gemi inşa ve bakımı için elverişli limana sahip olması diğer Doğu Akdeniz limanlarına nazaran daha fazla gelişme göstermesinde etkili oldu. Nitekim İbn Havkal, Beyrut'un, Dımaşk bölgesinin merkezi ve sahili konumunda bulunduğunu, Dımaşk ordusunun burada toplandığını ifade ederek Beyrut halkının Dımaşk halkından daha kibar ve temiz olduğunu, hayır işlerinde birbirleri ile yarıştıklarını belirtmişti. Ayrıca İbn Havkal'ın verdiği bilgilerden şeker kamışı ve hurmanın Beyrut'ta en çok yetiştirilen tarım ürünleri olduğunu ve ticaret için şehre gelip-giden tacirlerden yüksek miktarda vergi alındığı öğrenilmektedir¹²⁹. Nâsır-ı Hüsrev, Beyrut'un girişinde çok çeşitli taş ve mermer süslemelerinin bulunduğunu belirtirken, Tudelalı Benjamin, Şehirde kırka yakın Yahudi'nin yaşadığını ifade etmekteydi¹³⁰. Willermus ise, Sûr Piskoposluğu'nun himayesinde olan şehrin Sayda ve Cübeyl arasında bulunduğunu, şehrin yanında bir nehrin aktığını ve şehirden geçişler için vergi alındığını¹³¹ bildirmekteydi.

Ortadoğu'nun zengin liman şehirleri arasında gösterilen Beyrut'ta Uzakdoğu'dan getirilen ticaret malları, baharatlar, ipekler çivit boyası ve değerli mücevherler alınıp satılmaktaydı. Dımaşk ticaret yolu ile bağlantılı olan Beyrut bu özelliğinden dolayı zamanla önemli bir ticaret merkezi durumuna geldi. Beyrut'un ticari üstünlüğünü göz ardı etmeyen Kudüs Kralı I. Baudouin, Pisa ve Cenova donanmalarından yardım alarak 19 Mayıs 1110 yılında şehri ele geçirmeyi başardı¹³². Haçlıların şehri işgal etmesi sırasında büyük bir katliam yaşanmış hatta

¹²⁹İbn Havkal, **a.g.e.**, trc. Şeşen, s.164. Ayrıca bkz.; Davut Dursun, "Beyrut", **DİA**, c.VI, s. 81; Y. Hell, "Beyrut", **İA**, c.II, s.587-588.

¹³⁰Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.60-61; Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.46. Ayrıca bkz.; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.86-87.

¹³¹Willermus Tyrensis, **a.g.e.** I, trc. Krey, s.381, 484.

¹³²İbnü'l- Kalânisî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.268-269; Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, trc. Ryan, s.194, 197; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.485. Ayrıca bkz.; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s. 80-81.

kral bile halka yapılanlar karşısında dehşete kapılmıştı. Nitekim şehirde Haçlıların başlattığı bu mezalim kralın çabaları neticesinde durdu¹³³.

1.3.9. Sayda (Sidon)

Fenikeliler tarafından “*Sidon*” adıyla kurulan Sayda, Beyrut ve Sûr şehirleri arasında yer almakta olup Fâtımîlerin idaresi altında bulunmaktaydı. Korunaklı bir alan içinde kurulan şehirde büyük pazarlar, çevresinde ise geniş ve bereketli tarım arazileri yer alıyordu. Özellikle Nâsır-ı Hüsrev ve Tudelalı Benjamin şehrin geniş ve korunaklı bir yapıya sahip olduğunu çevresinin ise verimli arazilerle çevrilmiş olduğunu anlatmakta, Willermus ise şehrin Haçlı ordularının yol güzergâhında yer aldığını ifade etmekteydi¹³⁴. Sayda'nın sahip olduğu bereketli topraklardan elde edilen tarım ürünleri Mısır başta olmak üzere Kıbrıs ve İtalya'ya ihraç ediliyordu. Tarım faaliyetleri şehir halkının temel geçim kaynağı olmakla birlikte limandan elde edilen balıkların ve deniz ürünlerinin kurutulup satışı yapılmıyordu. Haçlı ordusu, Sayda üzerine birkaç başarısız sefer düzenlemiş ve nihayetinde Venedik filosunun yardımı sayesinde 4 Aralık 1110'da şehri ele geçirmeyi başarmıştı¹³⁵.

Sayda kuşatması ile ilgili olarak İbnü'l- Esir'in, Kudüs'e Hac için gelen erzak ve asker yüklü 60 geminin I. Baudouin'in emrine girerek onunla beraber harekete geçip Sayda'yı kuşattıklarından¹³⁶ belirtiyordu. Haçlı saldırısı karşısında dehşete kapılan halk derhal şehrin ileri gelenlerini göndererek I. Baudouin'den emân dilemiş, bunun üzerine I. Baudouin gitmek isteyenlere mani olmayacağını kalanların ise canlarının ve mallarının kendi teminatı altında olduğunu bildirmişti. Şehrin teslim edilmesinden hemen sonra halkın bir kısmı kralın verdiği güvenceye dayanarak

¹³³Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan., s. 196-197; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s. 485.

¹³⁴Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.45; Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.46; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.331; İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.87, 91, 101, 107; Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.200-201; Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, c.II, s.139; Heyd, **a.g.e.**, s. 154, 164,189; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.96-97; Demirkent, **a.g.e.**, s.42; M. Lavergne, “Sayda”, **EP**, c.IX, s.99-100; P. Schwaz, “Sayda”, **IA**, c.X, s.260-262; Cengiz Tomar, “Sayda”, **DIA**, c. XXXVI, s. 208.

¹³⁵Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.200-201; Willermus, Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.487-488; İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s. 107.

¹³⁶İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.384-385.

şehirde yaşamaya devam etmiş bir kısmı ise Dımaşk'a iltica etmişti¹³⁷. Sayda'nın Haçlılar tarafından alınmasının sonra Latinler yerleştikleri mahallelerin çevresini şeker tarımı için uygun hale getirerek şeker kamışı yetiştirmeye başladı. Zamanla şeker kamışı üretiminin artması ile birlikte şeker preslemek amacıyla buralarda sanayi tesisleri kuruldu ve tesislerde elde edilen ürünler Avrupa'ya ihraç edildi.

1.3.10. Sûr (Tyre)

Doğu Akdeniz kıyılarında zenginliği ve ticareti ile tanınan Sûr, Akkâ ile birlikte bölgedeki en eski yerleşimlerinden biridir. Deniz kıyısında sağlam bir kaya üzerine inşa edilen şehrin, bir tarafı denizden diğer tarafı ise karadan çevriliydi. Mimari bakımdan çevresine göre gelişmiş olan şehirde evler iki katlı olup şehrin giriş ve çıkışında güvenliği sağlamak üzere kuleler yer almaktaydı. Sûr'un sahip olduğu stratejik konumu ve tersanesinden dolayı Haçlı Seferi sırasında önemi daha da arttı. Zira İbn Cübeyr, Sûr'un Haçlılar için önemine değinerek şehrin Haçlılar arasında sınımlanacak bir kale olarak görüldüğünü, Hristiyan ahalinin Müslümanlardan fazla olmasına rağmen şehirde hoşgörülü bir ortamın olduğunu ve sokakların Akkâ'nın sokaklarından daha temiz olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca şehrin sağlamlığı hakkında da bilgi veren İbn Cübeyr, şehrin denize ve karaya açılan iki kapısının olduğunu, şehre deniz önünde yer alan iki kulenin arasından geçilerek girildiğini ve bu kuleler arasında giriş-çıkışlarda denetimi sağlamak için yapılmış büyük bir zincirin bulunduğu dikkat çekmekteydi. Sûr şehrinde bulunduğu sırada bir Frank düğününe katılan İbn Cübeyr gördüğü manzaradan oldukça etkilenmişti. Nitekim olayları tasvir ederken *“kadınlı erkekli bütün Hristiyanlar bir araya gelerek düğünü kutladı ve bu merasim dünyanın güzelliklerinden biriydi”* ifadelerini kullanmaktaydı¹³⁸.

Tudela'lı Benjamin ise, *“Sûr, Sayda şehrinden sonra yarım günlük mesafede bulunur Kudüs'e Hac vazifesini yerine getirmek için yola çıkan hacıların yol güzergâhında bulunduğu ticareti oldukça geliştirmiştir. Şehrin düzenini ve asayişini sağlamada*

¹³⁷İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.384-385.

¹³⁸Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.203; İbn Cübeyr, **a.g.e.** trc. İsmail Güler, s.226, 228. Ayrıca bkz.; M. Lavargne, “Sûr”, **EP**, c. IX, 883-885; Altan, “Sûr”, **DİA**, c. XXXVII, s. 535-537.

yöneticiler hassas davranmaktadır” Ayrıca şehre giriş ve çıkışların liman üzerinden gerçekleştiğini belirten Benjamin, olası saldırı durumlarında limanda bulunan zincir ile girişlerin kapatılarak güvenliğin sağlandığına dikkat çekmektedir¹³⁹. Nâsır-ı Hüsrev, şehrin deniz kıyısında bulunan bir kaya üzerine kurulduğunu, içinde çarşı ve pazarların bol olduğunu ve zenginliği ile Dımaşk kıyısında bulunan şehirler arasında ün saldığını belirtir¹⁴⁰. Willermus’da, Sûr ve Banyas toprağının oldukça bereketli olduğunu ve ziraat için uygun şartları taşıdığına ifade etmekteydi¹⁴¹. Fulcherius, müstahkem bir mevki olan Sûr’un Fenike döneminde inşa edildiğini, şöhretinin sahip olduğu ticari pazardan geldiğini söylemektedir¹⁴².

Tarım şehri olarak dikkat çeken Sûr’da şeker kamışı ve meyve üretimi tüm Sûr bahçelerinde yaygın olarak yapılmakta üretilen mallar ise tüccarlar aracılığıyla Akdeniz üzerinden ihraç edilmekteydi. Sanayi yönünden diğer şehirlerden üstün olan Sûr’da üretilen kaliteli camlar ve değerli vazolar tüccarlar tarafından yoğun talep görmekteydi. 1124’de Haçlılar tarafından zapt edilen Sûr, Venedik başta olmak üzere diğer İtalyan tüccarlar tarafından ticaret ve lojistik ihtiyaçların sağlandığı ikmal üssü olarak kullanıldı¹⁴³.

1.3.11. Hayfa

Hayfa’nın kurulduğu arazi üzerinde karadut tarımının fazlaca yapılmasından dolayı Sycaminum veya Sycaminon (karadut) adıyla zikredilen şehir, Haçlılar tarafından “*Caiffa*” olarak adlandırılmıştı. Hayfa, Haçlı Seferleri’nin başladığı sırada küçük bir yerleşim yeri idi ve nüfusu yoğun olarak liman çevresine yerleşmişti. Geçimini denizcilik faaliyetleri ile devam ettiren halkın önemli geçim kaynaklarından biri de gemicilik faaliyetleri olmuştu. Nâsır-ı Hüsrev, şehrin deniz kenarında kurulduğunu ve şehir yolunun Mekke kumu olarak adlandırılan kumla

¹³⁹Tudedalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.46-47.

¹⁴⁰Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.60-61.

¹⁴¹Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.331, 393, 469.

¹⁴²Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I-II, trc. Ryan, s.114, 196, 203.

¹⁴³İbnü’l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.75, 82, 286-288; İbnü’l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.68, 157; Ayrıca bkz; Heyd, **a.g.e.**, s.154-157; Runciman, **a.g.e.**, c.I, s.139; Demirkent, **a.g.e.**, s.49, 77, 94; Küçükspahioğlu, **a.g.e.**, s.109-113; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de Ticaret**, s.97-99.

kaplı olduğunu, kuyumcuların işlerinde bu kumları kullandığını ifade etmişti. Ayrıca şehrin çevresinde pekçok hurma ağacı bulunduğunu bildirerek halkın geçimini Cudi olarak bilinen gemiler yaparak sağladığını ifade etmekteydi¹⁴⁴. Tudelalı Benjamin ise, şehrin bir tarafında deniz bir tarafında kara olduğunu nitekim kara kısmında Karmel Dağı'nın bulunduğunu ve bu dağın eteğinde pekçok Yahudi'nin yaşadığını dile getirmişti¹⁴⁵.

Taberiyye'den gelen ticaret yolları üzerinde yer alan Hayfa, sahip olduğu liman sayesinde tacirlerin sık uğradığı ticaret güzergâhlarından biri oldu. XI. yüzyılın sonlarında Fâtımî idaresi altında bulunan Hayfa, 25 Temmuz 1100 yılında Venedik filosunun denizden verdiği destek ile Haçlılar tarafından zapt edildi¹⁴⁶.

1.3.12. Kaysâriye (Caesarea)

Roma ve Bizans İmparatorluğu döneminde Filistin'in merkezi durumunda olan Kaysâriye, 640 yılında Müslümanların düzenlemiş olduğu akınlar sırasında İslam hâkimiyetine girdi ve Birinci Haçlı Seferi'ne kadar Müslümanların idaresinde kaldı. Tudelalı Benjamin, Hayfa'nın altı fersah uzağında yer alan şehrin Roma İmparatoru Sezar tarafından inşa edildiğini ve şehre onun adını nispetle Kaysâriye dendiğini bildirmektedir. Ayrıca şehrin güzelliğini öven Tudelalı Benjamin şehirde 200 Yahudi ve 200 Kutim'in yaşadığını ifade eder¹⁴⁷. Nâsır-ı Hüsrev'de, Benjamin ile benzer ifadeler yer vererek, şehrin Akkâ'dan yedi fersah uzakta olduğunu ve çevresinde portakal, hurma ve turunç ağaçlarının bulunduğunu hatta şehrin birden fazla akarsu kaynağına sahip olduğunu bildirmiş, şehir yolunun ise Mekke kumu ile dolu olduğuna dikkat çekerek yolun etrafında zeytin ve incir ağaçlarının bulunduğunu söylemiştir¹⁴⁸.

¹⁴⁴ Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.61.

¹⁴⁵ Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.46-47. Ayrıca bkz.; Mustafa L. Bilge, "Hayfa", **DİA**, c.XVII, s.41-43; Buhl, "Hayfa", **İA**, c.I, s.390.

¹⁴⁶ Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.142, İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.75, 82; İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.267. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, c.I, s.241-242; Demirkent, **a.g.e.**, s.49; Heyd, 148-149; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.91.

¹⁴⁷ Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.48.

¹⁴⁸ Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.67-68.

Fulcherius, I. Baudouin'nin Arsuf şehrine bir garnizon yerleştirdikten sonra ordusuyla birlikte Kaysâriye üzerine hareket ederek şehri kuşattığını fakat şehrin çok sağlam ve güçlü surlara sahip olması nedeniyle herhangi bir başarı elde edemediğini bu nedenle I. Baudouin'nin kuşatma için "petrariae" adında bir mancınık ve saldırı kulesi yapılmasını emrettiğini, bu savaş araçlarının çoğunluğunun Cenova filosundaki gemilerin direkleriyle yapıldığını bildirmiştir. Ayrıca Haçlıların Kaysâriye şehrini ele geçirdikten sonra halka yaptıkları mezalime de değinen Fulcherius, erkeklerin birçoğunun yığınlar halinde yakılarak öldürüldüğünü, birçoğunun pazarda satıldığını, Haçlıların altın aramak için esirlerin vücutlarını oyduklarını, kadınların da çalıştırılmak üzere köle alındığını ifade etmekteydi¹⁴⁹. Willermus, "Straton adıyla bilinen şehrin mükemmel bir iklime ve bahçelere sahip olduğunu anlatarak Haçlıların burada esir aldıkları insanların midelerinde altın ve mücevher aramak için onları vahşice ikiye böldüklerini¹⁵⁰ söylemektedir.

Kaysâriye Haçlılar için siyasî ve ekonomik olarak toprak bütünlüğünün sağlanması bakımından önem arz ediyordu. Nitekim Haçlılar yiyecek sıkıntısı yaşadıkları dönemlerde erzak ihtiyaçlarını gidermek için birçok defa Kaysâriye ve Trablus'a yüksek miktarda para ödemek zorunda kaldı. Kaysâriye'nin önemini göz ardı etmeyen ve topraklarını genişleterek sahil şehirlerine hâkim olmak isteyen I. Baudouin, o sırada Doğu Akdeniz'de bulunan 32 parçadan müteşekkil Cenova filosunun yardımıyla şehri kuşatarak zapt etti (17 Mayıs 1101)¹⁵¹. Haçlıların hâkimiyeti altında bulunan Kaysâriye bir süre Kudüs'ten idare edilmiş, 1105 yılında şehrin idaresinin Eustache Granier'e verilerek yönetilmesi sağlandı¹⁵².

¹⁴⁹Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.115, 153-156.

¹⁵⁰Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.435-437; İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.267.

¹⁵¹İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.8; Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.131. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, c.I, s.239; Demirkent, **a.g.e.**, s.49; Usta, **a.g.e.**, s.121-122; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.92; Harry W. Hazard, "Caesarea and the Crusades", **Bulletin of American School of Oriental Research Supplementary Studies**, No.19, The Joint Expeditions to Caesarea Maritima, Vol.1, Studies in the History of Caesarea Maritima, USA 1975, s.79-114.

¹⁵²John L.L. Monte, "The Lords of Caesarea in the Period of the Crusades", **Speculum**, Vol.22, No.2, USA 1947, s.145-146.

1.3.13. Yafa (Jaffa)

Kudüs'ün denize açılan kapısı durumunda olan Yafa, Birinci Haçlı Seferi'nin başladığı sırada Fâtımiler'in kontrolü altında bulunmaktaydı. Doğu Akdeniz'deki diğer liman şehirlerine nazaran Yafa limanı büyük gemilerin ticaret yapmasına elverişli bir konumda değildi. Limana yanaşamayan gemiler açıkta demirledikten sonra mallar küçük sandallar aracılığıyla kıyıya taşınıyordu. Bununla birlikte Haçlılar Akkâ'yı zapt edene kadar Yafa limanını yakınlığından dolayı Kudüs Haçlı Krallığı'nın baş limanı olarak kullandı.

Nüfus çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu şehirde ticaret ve boyama işleri halkın temel geçim kaynakları arasında yer almaktaydı. Bununla ilgili olarak Tudelalı Benjamin, şehrin Remle'nin 5 fersah uzağında olduğunu ve şehirde kumaş boyacılığı yapan bir Yahudi'nin yaşadığını bildirmekteydi¹⁵³. Willermus, Eski Lâtin kaynaklarına atıfta bulunarak Yafa'nın Nuh Tufanı'ndan önce kurulan en büyük şehir olduğunu ifade etmekteydi¹⁵⁴. 1099 yılında Haçlı ordularının Kudüs'ü zapt etmesiyle birlikte Yafa civarında yaşayan Müslümanlar daha güvenli bölgelere gidebilmek için şehri terketmiş bunun neticesinde de Haçlı birlikleri şehri ele geçirebilmişlerdi. İbnü'l-Kalânîsî, Godefroi'nin ölmeden önce şehri Tankred'e verdiğini ve onun burada kaleyi tamir ettiğini söylemiş¹⁵⁵, Fulcherius, Yafa halkının Tankred'e elçiler vasıtası ile göndermiş olduğu bir mektuptan bahsederek halkın yardım taleplerini ilettiğini ve onların Tankred'e karşı duydukları sevgiyi belirtmişti.¹⁵⁶ Yafa'nın, Kudüs'ü kuşatan Haçlı orduları için önemi büyüktü. Çünkü 17 Haziran 1099'da halat, çivi, kereste ve erzak yüklü 6 Cenova gemisi yardım malzemelerini boşaltmak için Yafa limanına geldi. Bu gelen Cenova filosu ve

¹⁵³Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.54.

¹⁵⁴Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.339, 355-356.

¹⁵⁵İbn Havkal, **a.g.e.**, trc. Şeşen, s.163-164; İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.50-51; İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.74 vd.

¹⁵⁶Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.161-163.

beraberindeki malzemeler Kudüs'te bulunan Haçlılara deniz yoluyla yapılan ilk yardımı getirmesi bakımından önemliydi¹⁵⁷.

Kudüs Krallığı'nın ilk yöneticisi olan Godefroi de Boullion'un (1099-1100) uyguladığı genişleme politikası sayesinde Avrupalı devletlerin Doğu Akdeniz limanlarına özellikle de Yafa'ya olan ilgileri arttı. Diğer taraftan bölgede güvenliğin sağlanmasının ardından civarda bulunan Arap emirlikleri de ticaret güzergâhı olarak burayı tercih etmeye başladı. Godefroi'nın genişleme politikası doğrultusunda hareket eden İtalyan filoları Mısır limanlarını kontrol altına almak amacıyla Fâtımî deniz üslerine baskınlar düzenleyerek buraların işlevini yitirmesi için çaba harcadı. Godefroi, böylelikle Filistin limanlarını Avrupa'ya açılan tek deniz üssü haline getirmeye gayret etti. Kudüs'e en yakın toplanma yeri olarak Haçlı ordularına hizmet veren Yafa, 1099'dan 1187 yılına kadar Kudüs Krallığı'na hizmet eden önemli donanma üslerinden biri oldu¹⁵⁸.

1.3.14. Banyas

Müslümanların yaşadığı şehirler ve Haçlı toprakları arasındaki sınır bölgelerinden biri olan Banyas için Fulcherius; şehrin Lübnan Dağı'nın eteklerinde kurulduğunu, İbni Cübeyr'de, şehrin sınır hatlarında bulunan nehir kenarında küçük bir yerleşme olduğunu, Banyas ile arasında üç fersah yol bulunduğunu ve verimli bir ovaya sahip olduğunu bildirmekteydi¹⁵⁹. Banyas ovası Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında ortaklaşa kullanılmakta ve elde edilen hasat eşit paylaşılmaktaydı. Müslüman ve Hristiyan ahalinin hayvanların birlikte otlatıldığı Banyas'ta, adaletsizliğin görülmediğini, şehre ticaret için gelen tacirlerden belirli bir miktar vergi alındığı ifade edilmekteydi.¹⁶⁰ Tudelalı Benjamin'de şehrin tarihi ile bilgi vererek, Banyas'ın, Kâdes'ten bir günlük uzaklıkta olduğunu, Ürdün nehrinin Banyas'ta bulunan bir mağradan doğduğunu ve şehrin Yahudi yerleşmelerinin

¹⁵⁷Raimundus Aguilers, **a.g.e.**, trc. J. H-L. L. Hill, s.125.

¹⁵⁸Honigmann, "Yafa", **İA**, c. XIII, s.330-338; Altan, "Yafa", **DİA**, c.XLIII, s. 171-172; Runciman, **a.g.e.**, c.I, s.237-238; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.103-104.

¹⁵⁹Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.133.

¹⁶⁰İbn Cübeyr, **a.g.e.**, trc. Güler, s.222-223.

yakınında kurulduğunu söylemişti¹⁶¹. Birinci Haçlı Seferi sırasında Fâtımîlerin idaresi altında bulunan Banyas, 1109 yılının Mayıs ayında Tankred'in idaresinde bulunan Haçlı birlikleri tarafından zapt edildi. Banyas, Haçlılar tarafından zapt edildikten sonra şehirde yaşayan Müslümanlardan güvenliklerinin sağlanması koşuluyla düzenli olarak vergi alındı¹⁶².

1.3.15. Askalan

Filistin liman şehirleri arasında ticari konumu, stratejik ve ekonomik durumu ile öne çıkan Askalan, uzun süre Fâtımîler idaresinde kalmış ve donanma üssü olarak kullanılmıştı. Hz. Muhammed, Askalân'ı Gazze'den sonra Filistin'in iki gelininden biri olarak nitelendirmişti¹⁶³. Nâsır-ı Hüsrev, şehrin güzelliklerini överek mimarisinin ve çarşısının genişliğinden bahsedip ticari yönünü ortaya çıkarmış¹⁶⁴, Tudelalı Benjamin ise, Askalan'a yaptığı seyahat sırasında gördüklerini şu şekilde anlatmıştı; *“Palmid'den iki fersah ötede Askalan bulunmaktadır. Ezra'nın kabri bu şehirde, deniz kıyısında yer almaktadır. Şehrin eski zamanlarda adı, Bney Berak idi. Şehir, tarihi Askalan şehrinin kalıntılarından dört fersah uzağında kurulmuştur. Yeni Askalan büyük ve güzel bir şehirdir. Mısır'a komşu olması sebebiyle değişik bölgelerden gelen pek çok tüccarın uğrak yeri olmuştur. Şehrin ortasında Bir-İbrahim diye adlandırılan bir kuyu vardır. Bu kuyu Hz. İbrahim zamanında kazılmıştır¹⁶⁵. Willermus, şehrin müstahkem yapısından etkilenerik şunları söylemiştir, *“Filistin'in deniz kenarında bulunan beş şehirden biri olan Askalan'ın yakınlarında su bulunmadığı halde şehir içinde içilebilen temiz ve lezzetli suları vardı. Şehrin çevresi sağlam ve güçlü surlarla çevrilmiş bunların korunması için yüksek kuleler yapılmış ve bunların arasında geçişi sağlayan dört büyük kapı inşa edilmişti¹⁶⁶”*.*

Kudüs'ün zapt edilmesinin ardından Godefroi, Haçlı reislerinin ve ordularının bir arada bulunmasını fırsat bilerek Fatîmî Halifeliği'nin Doğu Akdeniz

¹⁶¹Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.56.

¹⁶²İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.90; İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.381. Ayrıca bkz.; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.185-186.

¹⁶³Mustafa Fayda, Askalân, **DİA**, c.III, s.487.

¹⁶⁴Nâsır- Hüsrev, **a.g.e.**, trc.Tarzi, s.95-96.

¹⁶⁵Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.54-55.

¹⁶⁶Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, II.trc. Krey, s.220-221.

limanlarındaki önemli askeri üslerinden biri olan Askalan'ı zapt etme hususunda yardımlarını istedi. Nitekim İbnü'l-Esir, iki taraf arasında başlayan mücadelenin sebebini Kudüs'ün Haçlılar tarafından zapt edilmesi ve sonrasında Fâtîmi ordusuna yapılan baskın olarak değerlendirmekteydi. Haçlıların Askalan'a hareket ettiği sırada Fatîmî veziri el-Efdal büyük bir ordu hazırlayarak yola çıktı (11 Ağustos 1099)¹⁶⁷. Fulcherius'nda belirttiğine göre bu sefer sırasında Fâtîmî ordusunun yanında kutsal haçta bulunmaktaydı. İki tarafın orduları birbirine yaklaştığı esnada Haçlı ordusunda yer alan yaya birlikler ok ve mızraklarla saldırıya başladı. Zor durumda kalan Fâtîmî ordusu toparlanmaya çalışırken Godefroi'nın uygulamış olduğu taktik ve manevra sayesinde Haçlılar mücadelenin kontrolünü ele geçirerek bir kaç saat içinde büyük bir zafer elde etti (12 Ağustos 1099). Fulcherius, savaş sonucunda Müslümanlar arasında hasarın büyük olduğunu, savaş alanının cesetlerle dolduğunu, kaçmaya çalışan ve ağaçların üzerine tırmanan askerlerin oklarla vurularak öldürüldüğünü bildirmekteydi.

Savaş sonucunda Haçlılar altın, gümüş, safir, zümrüt, akik, gibi değerli mücevherler ve altından yapılan savaş malzemeleri ele geçirmiş hatta savaş meydanından kaçarak canını zor kurtaran vezir el- Efdal'in çadırı da Haçlılar tarafından yağmalanmıştı¹⁶⁸. Haçlıların elinden zorlukla kurtulan el-Efdal yanında az sayıda askerle Askalan'a ulaşmış geride kalan askerler ise şehir etrafında bulunan incir ağaçlarının arasına saklanarak canlarını kurtarmaya çalıştı. Fâtîmî askelerinin ağaçların arasına gizlendiğini gören Haçlılar ağaçları ateşe vererek çok sayıda Fâtîmi askerini yakmış, kaçmaya çalışanlarda yakalanarak öldürülmüştü. Şehir etrafında saklanan Fâtîmi birliklerini temizleyen Haçlılar Askalan'a ulaşarak şehir kapısına yakın bir yerde kamp kurup şehri kuşatma altına aldı fakat Haçlıların mücadele edecek güçleri kalmadığından şehirden gönderilen 12.000 veya 20.000 civarındaki altını kabul ederek Kudüs'e geri döndü¹⁶⁹.

¹⁶⁷İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.236-237. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, I, s.230.

¹⁶⁸Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.126-127. Ayrıca bkz.; Fayda, "Askalan", **DİA**, s.488.

¹⁶⁹İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.236-237.

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre müstahkem ve sağlam surlara sahip olan Askalan, Haçlılar tarafından yurtları zapt edilmiş insanların sığındıkları güvenilir bir mekân olarak görülmekteydi. Askalan'ın bu özelliğini gören Haçlılar birçok kez şehri ele geçirmek için çaba göstermiş fakat başarılı olamamıştı. Willermus, Haçlı ordularının Askalan'a olan ilgisinin sebebini; şehrin sağlam surlara sahip olmasına ve zenginliğine bağlamaktadır. Ayrıca Willermus, Haçlı ordularının Askalan üzerine düzenlenecek sefere hevesle hazırlandıklarını zırhlarını, kılıçlarını ve miğferlerini özenle parlattıklarını ifade etmişti¹⁷⁰. Askalan, sahip olduğu konum ile sadece kara ordusu için değil aynı zamanda donanma için de Sûr şehri gibi güvenilir bir liman olma özelliği taşımaktaydı. Bu nedenle Askalan, Fâtımîler tarafından Kudüs Krallığı topraklarına düzenlenecek seferlerde önemli rol oynadı¹⁷¹. Haçlı orduları Müslümanlara ait bir şehri kuşattıklarında yardım için gönderilen Fâtımî orduları Askalan üzerinden hareket etmekteydi¹⁷².

Stratejik konumu kadar ticari faaliyetleri ile de ön plâna çıkan Askalan, Suriye ve Mısır arasında yürütülen ticaret yollarının merkezinde yer almış ve tacirlerin ambar olarak da kullandığı önemli pazar merkezlerinden biri olmuştu. Özellikle hac ticareti sayesinde şehir halkı büyük bir gelir elde etmekteydi. Fâtımîler ticari faaliyetler neticesinde canlanan şehirde bir darphane bir de tersane açarak tacirlerin faaliyetlerini kolayca devam ettirmesine imkân sağladı.

1.3.16. Arsuf

Haçlı Seferi kaynaklarında “*Arsur*” olarak da geçen Arsuf, Doğu Akdeniz'in siyasî ve ticari açıdan önde gelen limanları arasında yer almaktadır. Fulcherius, Filistin'in beş şehrinden biri olarak anlattığı Arsuf'un, 1101 yılında ele geçirilmesinde Lâzkiye limanında demirli 26 kadirge ve 4 büyük gemiden oluşan Cenova filosunun yardımlarının etkili olduğunu bildirmekteydi. Nitekim Arsuf kuşatmasından önce Kral I. Baudouin ve Cenovalılar arasında yapılan anlaşmaya

¹⁷⁰Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, II, trc. Krey, s.220-221. Ayrıca bkz.; Usta, **a.g.e.**, s.150-151; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.82-84.

¹⁷¹Emrah Özer, “Haçlıların Askalân Şehrini Zaptı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.34, Ankara 2015, s.425; Fayda, **a.g.m.**, s. 488.

¹⁷²Özer, **a.g.m.**, s.424.

göre Cenovalılar istedikleri kadar burada kalabilecekler ve ticari hakların yanında veraset hakkına da sahip olabileceklerdi. Anlaşmanın ardından Arsuf denizden ve karadan üç gün boyunca kuşatıldı ve şehirde yaşayan Müslümanlar teslim olmaktan başka çarelerinin olmadığını anlayarak kraldan emân istedi. Bunun üzerine I. Baudouin halkın bu isteklerini kabul ederek yalnızca ailelerini yanlarına alarak Askalan'a gitmelerine müsaade etti (29 Nisan 1101)¹⁷³.

Arsuf zapt edildikten sonra Cenovalı tacirler elde ettikleri imtiyazlar sayesinde şehirde ve civarında ticaret kolonileri oluşturarak Avrupa limanlarına doğrudan ulaşma fırsatı elde etti. XII. yüzyılda 3.600 civarında nüfusa sahip olan şehirde zeytin üretiminin önde olması dikkat çekmekteydi. Arsuf'ta bulunan zeytinlikler Cenovalıların önemli ihracat ürünleri arasında yer almış bu nedenle Arsuf kısa süre içinde zeytin ve zeytinyağı üretiminde Askalan, Akkâ ve Sûr ile rekabet edebilecek konuma gelmişti¹⁷⁴.

1.3.17. Akkâ

636 yılında Hz. Ömer'in hilafeti sırasında fethedilen Akkâ, sahip olduğu geniş limanı ve elverişli iklim şartları ile İslam donanmasının kurulmasında büyük katkı sağlamış 649'da Kıbrıs'a 654'te Rodos'a düzenlenen seferler Akkâ'dan başlatılmıştı¹⁷⁵. Akkâ, Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra Bizans'tan kalan ve gemi yapımı için kullanılan kanallar onarılarak denizcilik faaliyetlerine hız verildi. Akkâ'yı, "Medînet-ü Akkâ" olarak tabir eden Nâsır-ı Hüsrev, şehrin yüksek ve meyilli bir arazi üzerine kurulduğunu, sahil kısmında gemilerin güven içinde sığınabilecekleri cepler yapıldığını ve denizle kale arasında güvenliği sağlamak amacı ile kalın zincir halatın var olduğunu belirterek şehre giriş-çıkışların bu yolla yapıldığını ifade etmekteydi¹⁷⁶. Dimaşk üzerinden Avrupa'ya gönderilen malların ana dağıtım limanlarından biri olan Akkâ'da çok sayıda büyük çiftlikte yer

¹⁷³Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.152-153; İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.267, 325; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.563.

¹⁷⁴Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.126. Ayrıca bkz.; Güngörmez, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.80-81.

¹⁷⁵Feridun Emecen, "Akkâ", **DİA**, c.II, s.265.

¹⁷⁶Nâsır-ı Hüsrev, **a.g.e.**, trc. Tarzi, s.95-96.

almaktaydı. Akkâ'nın bu özelliklerini göz ardı etmeyen Kral I. Baudouin 1104 yılında şehir üzerine düzenlediği ikinci sefer neticesinde Akkâ'yı ele geçirdi. 1103 yılında düzenlenen ilk seferin başarısız olmasının sebebi donanma kuvvetlerinin olmayışından kaynaklanmış olsa da Akkâ üzerine yapılan bu ikinci sefer başlamadan önce 70 parçadan oluşan Cenova filosu yardım için Doğu Akdeniz'e ulaşmıştı. I. Baudouin, filonun geldiğini haber aldığı anda filonun amirali bir mektup yazarak Akkâ üzerine çıkacakları seferde ordusuna denizden destek vermesini istedi. Bu yardım karşılığında I. Baudouin Cenovalılara şehrin üçte birini vermeyi vaat etmiş, ayrıca Akkâ'dan toplanan yıllık gelirin büyük bir bölümüne anlaşma ile Cenovalılar da ortak edildi¹⁷⁷.

Bu anlaşma Cenovalılara Doğu Akdeniz limanlarında bağımsız kolonilerin kurulmasına imkân tanıdı. Bundan başka bu imtiyazlar hukuki ayrıcalıklarda içermekteydi. Buna göre Cenovalılara ait mahallelerde suçluların yargılanması ve mahkeme edilmesi Cenova yasalarına göre yapılacaktı. Bu durum bize yarı bağımsız bir idarenin varlığını göstermektedir. I. Baudouin ve Cenova filosunun amirali anlaşma maddelerine sadık kalmak için yazılı bir metin düzenledi.

Cenova filoları anlaşmanın ardından şehrin giriş-çıkışlarını kapatarak limanı kontrol altına aldı. Cenovalıların üstün çabası ve yirmi günü aşan kuşatma sonucunda zor durumda kalan Akkâ garnizonu teslim olmak zorunda kaldı. Çünkü Haçlılar şehir halkının denizden yardım almasının önüne geçtikleri gibi şehir surlarını da tamamen kuşatmıştı. Akkâ'nın düşmesiyle I. Baudouin Cenovalılara verdiği vaatlerini yerine getirdi ve bundan sonra Akkâ'yı Yafa yerine krallığın baş limanı yaptı. (26 Mayıs 1104). İbn-i Cübeyr, Seyahati esnasında gördüğü Akkâ'yı şöyle anlatmaktadır, *“Frankların, Şam topraklarındaki merkezi olan Akkâ, sayısız geminin limana mallarını boşalttığı ve büyüklük olarak Bizans başkenti Kostanniyeye benzemektedir. Geniş bir arazi üzerine kurulan şehirde at meydanı olarak kullanılan bir meydanı bulunuyordu. Şehrin hâkimi talimlerini burada yapar, askerler burada toplanırdı. Her evin avlusunda su kuyuları*

¹⁷⁷Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.453; İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.232, Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.661-663,675. Ayrıca bkz.; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.71-74; Emecen, “Akka”, **DİA**, s.266. Albertus Aquensis, Akkâ'yı kuşatan donanmanın Pisa ve Cenova filosundan oluştuğunu ifade etmiştir. Caffaro, 40 geminin Cenova filosuna ait olduğunu İbnü'l-Kalânîsi ise donanmanın 90 gemiden oluştuğunu ve tamamının Cenovalılara ait olduğunu ifade etmiştir.

bulunurdu. Ayrıca şehre her taraftan Müslüman ve Hristiyan tüccarlar gelmekteydi. Ticaret için gelen tacirlerin konakladıkları ve ticaret yaptıkları divan adı verilen han bulunmaktaydı¹⁷⁸. Fulcherius ve Willermus'da benzer ifadelere yer vererek şehrin zengin ve ürün bakımından bereketli bir arazi üzerinde kurulduğunu, Sûr şehrinin Doğu Akdeniz kıyısında yer alan gemilerin güven içinde kıyıya yaklaşabileceği bir yer olduğu ifadelerini kullanmaktaydılar¹⁷⁹.

¹⁷⁸İbn Cübeyr, **a.g.e.**, trc. Güler, s.221-224.

¹⁷⁹Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, 455; Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.175. Ayrıca bkz.; Güngörmez, **XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.71-74.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ'NDE İTALYAN DENİZCİ DEVLETLERİN ROLÜ VE SEFERE KATKILARI

2.1. Venedik

Coğrafi konum olarak Adriyatik Denizi'nin kıyısında İtalya'nın kuzeydoğusunda bir şehir devleti olan Venedik, tarihi süreç içinde sahip olduğu stratejik konumu, kültürel mirası, korunaklı limanlara sahip olması ve muazzam ticaret hacminin bulunması nedeni ile Pisa, Cenova ve Amalfi'nin önüne geçti¹⁸⁰.

Venedik'i diğer İtalyan şehir devletlerinin önüne geçiren özelliklerden biri de VI. - VII. yüzyıllar arasında Ostrogot ve Lombard istilaları sonucunda oluşan siyasî yapısıydı. Lombardlar 751 yılında Bizans İmparatorluğu'na ait Ravenna Exarchlığı'nı kaldırdığında Venedik, Lombardların idaresine girmeyerek uzun süredir bağlı bulunduğu Bizans İmparatorluğu'nun himayesini tercih etti. Bu durumun 840 yılına kadar yani Venedik'in bağımsız bir yapıya kavuşmasına kadar devam ettiği görülmekteydi. Zira bu süre içinde Venedik, Bizans'ın Adriyatik bölgesindeki bir eyaleti olarak yönetildi. Lombardlardan başka Akdeniz üzerinde yayılma ve güçlü bir imparatorluk kurma niyeti bulunan Franklar da donanma gücü olmadan bu emeline ulaşamayacağını bildiğinden Venedik ve diğer İtalyan şehirlerini kontrol altına alabilmek için hareket etti. Franklar, Venedik'i ele geçirerek Bizans İmparatorluğu'nun Batı Akdeniz ile bağlantısını sona erdirmeyi düşünmüş ayrıca Akdeniz'de güçlü bir devlet kurmak için onun sahip olduğu donanma gücünden istifade etmeyi plânlamıştı. Ancak Bizans'ında desteğini alan Venedik, İtalya ve lagünler üzerine kadar gelen Frank tehditine karşı büyük bir

¹⁸⁰J.C. L Sismondi, *History of the Italian Republics in the Middle Ages*, London 1817, s.85; Horatio F. Brown, *Studies in the History of Venice*, Newyork 1907, s.1-47; Hutton, *a.g.e.*, s.2; William H. McNeill, *Venice the Hinge of Europe 1081-1797*, London 1974, s.1-46; Jan Morris, *a.g.e.*, s.9-12,13; Lane, *a.g.e.*, s.3-4, 12; Hodgson, *a.g.e.*, s.1-5,6,7; Nicol, *a.g.e.*, s.1; John Julius Norwich, *A History of Venice*, England 2003, s.1 vdd.; Joanne M. Ferraro, *Venice History of Floating City*, Cambridge Universty Press, England 2012, s.29-51; Albert J. Ammerman, "Venice before the Grand Canal", *Memoirs of the American Academy in Rome*, vol.48, USA 2003, s.141-158; Emel Altan Ege, "Venedik: Akdeniz'de Doğu ile Batı'nın Buluşma Noktası", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Sy.34, İstanbul 2005, s.57. Ayrıca bkz.; Stefano Carboni "Moments of Vision: Venice and the İslamic World 828-1798", *Venice and the İslamic World 828-1797*, New Yok 2007, s.12-36.

direniş gösterdi¹⁸¹. Bununla birlikte Adriyatik üzerinde baskısını artıran İtalya Frank Kralı Pepin (781-810), Venedik halkından İtalyan topraklarının hâkimi olarak kendisine itaat edilmesini istediğinde Venedikliler “*Bizler Roma İmparatoru’nun hizmetçileriyiz ve Roma hükümdarına hizmet ederiz, sana değil*” diyerek Bizans’a hizmet edeceklerini bildirdi. Bizans idaresi için ayrıcalıklı bir konumda olan Venedik, imparatorluğun Akdeniz’de Roma’dan kalan son mirası olarak görülüyor ve ticari sevkiyatın sağlandığı temel güzergâhlar arasında yer alıyordu. Ayrıca Venedik, imparatorluk donanmasına gerektiğinde askeri ve lojistik hizmette bulunmaktan geri kalmıyordu¹⁸².

Franklar, Bizans idaresinde olan Venedik’i hâkimiyet altına almak için uzun süre uğraşmış olmasına rağmen bu isteğini gerçekleştirmede başarılı olamadı. Neticede Frank İmparatoru Büyük Karl (Şarlman) ile Bizans arasında meydana gelen görüşme sonucunda Karl, Venedik’in imparatorluğun bir parçası olduğunu ve doge tarafından yönetilmesini kabul etti fakat buna karşılık Bizans’tan kendi imparatorluğunu resmen tanımasını istedi. Ayrıca Karl, kendisine yıllık belirli miktarda vergi verilmesini ve gerektiğinde askeri yardımda bulunulmasını da talep etti. Bizans İmparatorluğu, Karl’ı imparator olarak tanıma eğiliminde olmadığı için bu görüşmeler sonuçsuz kaldı. Bizans’ın, Venedik’i sürekli himaye etmeye çalışması Franklar ve Lombardlarında gözünden kaçmadı. Zaten bu devletler ihtiyaç duydukları ticari malları Venedikli denizciler sayesinde rahatlıkla

¹⁸¹Gino Luzzatto, **An Economic History of Italy, from the Fall of the Roman Empire to the Begining of the 16th Ceuntry**, England 1961, s.13-31; Sismondi, **a.g.e.**, s.85; Hutton, **a.g.e.**, s.10-11; Hodgson, **a.g.e.**, s.14-16; Morris, **a.g.e.**, s.12; Giulio Lorenzetti, **Venice And Its Lagoon: Historical-Artistic Guide**, Trieste 1975; Madden, **a.g.e.**, s.7, s.28; Nicol, **a.g.e.**, s.15-17; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.292; Ege, **a.g.m.**, s.52.

¹⁸²F.J., Sitwell, **Venice, Its History-Arts-Industries and Modern Life**, Philadelphia 1896, s.11-123; Pryor, “The Maritime Rebuplic” **NCMH**, vol.5, s.419-460; Nicol, **a.g.e.**, s.16; Madden, **a.g.e.**, s.7-10; Hodgson, **a.g.e.**, s.66; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.291-292; David Jacoby, **Byzantium, Latin Romania and the Mediterranean**, Ashgate Publishing Limited, Biritian 2001, s.518; Lillian Elizabeth Ray, **Venetian Ships and Seafaring up to the Nautical Revulation: A Study Based on Artistic Repräsentations of Ship and Boats before CA. 1450**, M.B, Texas A&M University, USA 1992, s.9; Morris, **a.g.e.**, s.12.

¹⁸²Abulafia, **Büyük Deniz**, s.291-292; Jacoby, **a.g.e.**, s.518; Ray, **a.g.e.**, s.9; Morris, **a.g.e.**, s.12.

karşılatabilmekteydi. Bu yüzden Venedik'e düşman olmalarına rağmen çıkarlarını korumak amacıyla Bizans ile olan münasebetlerini engel olmadılar¹⁸³.

Franklarla Bizans arasında Adriyatik üzerinde uzun süre devam eden hâkimiyet sorunu I.Mikhail'in imparatorluğu sırasında (811-813) farklı bir boyut kazandı. İmparator I. Mikhail, Frank yöneticisi Büyük Karl'a imparatorluğa ait İtalya topraklarını geri iade ettiği takdirde onun imparatorluğunu onaylayacağını bildirdi. Büyük Karl, Bizans'ın bu teklifini kabul ederek elinde bulunan imparatorluğa ait toprakları iade etmesi sonucunda Büyük Karl'ın imparatorluğu, Bizans tarafından resmen onaylandı. Bu süreç içinde Bizans ve Franklar arasında yaşanan kargaşa ortamından istifade eden ve doğuda ki ticari bağlantıları sayesinde daha da güçlenen Venedik bağımsızlığa giden yolda önemli bir aşama kaydetti. Buna rağmen Venedik doğrudan bağımsızlığını ilan etmek yerine Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmayı uygun gördü. Çünkü Venedik ticari faaliyetlerini garanti altına almak için güçlü bir otoritenin varlığına gereksinim duymaktaydı. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğu da Balkanlar üzerinden Akdeniz'e ulaşabilmek, ticaretini devam ettirebilmek ve Güney İtalya'da kalan son topraklarını koruyabilmek için Venedik'in donanma gücüne ihtiyaç duyuyordu. Bu gereksinim Müslümanların, Sicilya Adası'nı fethederek Batı Akdeniz'e doğru genişlemesi neticesinde daha da belirgin bir hâl aldı. Venedik sahip olduğu konum ve gemicilik deneyimini iyi kullanarak doğu-batı ticaretinin önemli bir limanı haline gelmeye başladığından imparatorluğun himayesine ihtiyaç duymaktaydı¹⁸⁴. Venedik'in Adriyatik'te askeri bir güç haline gelmesinde Venedik'in başında bulunan doge ve onun heyetinin etkisi bulunmaktaydı.

Venedik'in idaresini üstlenen doge'un seçimi şehrin ileri gelen on iki asil ailesinin kararı ile gerçekleşirdi. İş başına gelen doge hayatta iken yerine oğlunu halef olarak gösterebilir ama yeni doge olacak kişiyi seçmede bu oniki aristokrat ailenin onayının alınması gerekirdi. Ayrıca doge, yönetimi esnasında kilise tarafından da desteklenmekteydi. Venedik siyasî hayatının en önemli güçlerinden biri

¹⁸³Lane, **a.g.e.**, s.5; Nicol, **a.g.e.**, s.16; Hodgson, **a.g.e.**, s.132-133; Hutton, **a.g.e.**, s.2.

¹⁸⁴Lane, **a.g.e.**, s.6; Morris, **a.g.e.**, s.12-13; Nicol, **a.g.e.**, s.36; Madden, **a.g.e.**, s.12-13; Güngörmez, "XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret", s.43.

olan aristokrat aileler doge'un istişare heyetinde olup şehirde kanallar arasında değişik mahalleler de yaşamakta ve bu mahallelerde köprüler vasıtasıyla birbirine bağlanmaktaydı. Bizans İmparatorluğu'nun himayesinde ve yönetiminde olan dogelerin müstakil olarak hareket etmeye başlaması yaklaşık olarak X. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşti.

Venedik'in zaman içinde güç kazanarak müstakil duruma gelmesiyle birlikte iç işlerinde bağımsız dış işlerinde ise imparatorluk politikasına uyumlu hareket ettiği görüldü. Zira bu dönemde Venedik, imparatorluğun ticari çıkarlarını korumaya başlayacak aynı zamanda kendi özgün ticaretinin de temellerini atacaktı. Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz politikası bazen Venedik'in çıkarları ile çatışsa da Akdeniz'in doğusunda ve batısında ancak güçlü bir devletin himayesinde ticaretini devam ettireceğinden Venedik buna tepki göstermedi¹⁸⁵.

Venedik'in kendi özgün ticaretini oluşturmasında etkili olan durumlar söz konusuydu. Özellikle Venedikliler, Avrupa'dan gelen tacirler ile anlaşmalar yaparak onlara hem lagünlerde geçişte kolaylık sağlamış hem de çeşitli imtiyazlar vererek ticaret alanını genişletmişti. Ayrıca Venedik yönetimi şehirde kurulan büyük pazar ve çevresine gelen tacirlerin mallarını depolamaları için büyük ambarlar, yolcu ve tacirlerin konaklaması için de misafirhaneler kurdu¹⁸⁶. Buralarda oluşturulan dağıtım noktalarında toplanan mallar Kuzey ve Orta Avrupa pazarlarında alıcı bulmaktaydı. Venedik deniz ticaretinin ağırlığını yük ve yolcu taşımacılığı oluşturmakla birlikte lagünlerde savaş gemilerinin yapımına devam edilmekteydi. Ayrıca ticarete Macar ve Hırvat topraklarından esir alınan çocuklar köle olarak Endülüs başta olmak üzere değişik bölgelerde satılıyordu. Venedik doge'ları ticari anlayışla hareket ederek ellerinde bulunan gemileri donanımlı hale getirdikleri gibi ayrıca hantal durumda olan gemileri de yeniden düzenleyip savaş gemisine dönüştürerek sefere katılacak gemi sayısını artırmaya çalışmaktaydı.

¹⁸⁵Luzzatto, **a.g.e.**, s.47-51; Lane, **a.g.e.**, s.6; Hodgson, **a.g.e.**, s.135, Lorenzetti, **a.g.e.**, s. 29; Morris, **a.g.e.**, s.18-19; Madden, **a.g.e.**, s.13.

¹⁸⁶Lane, **a.g.e.**, s.6-14; Morris, **a.g.e.**, s.13-14; Güngörmez, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.43.

Venedik komünü tarafından hazırlanan gemiler savaş ve ticari seferlerde kullanılmak üzere farklı tür ve özelliklere sahipti¹⁸⁷. Nitekim Venedik filosunda yer alan gemilerden ilki “*Chelanderia*” idi. Bunu kanallar arasında yük taşımak için kullanılan “*Palandre*”, atları ve yük bineklerini taşıdıkları “*İppagogi*”, savaş aletlerinin taşındığı “*Dromoni*”, korsan saldırıları sırasında kullanılan “*Gumbari*”, balıkçı tekneleri şekline inşa edilen “*Buzi*” takip etmekteydi. Ayrıca “*Brulotti*” ve “*Gondol*” da taşıma ve sefer sırasında kullanılmaktaydı. Deniz seferlerinin artması üzerine Venedik komünü gemi ihtiyaçlarını karşılamak ve savaşlarda zarar görmüş ya da eskimiş gemilerin tamiratını gerçekleştirmek amacıyla 1104 yılında Arsenal Tersanesi’ni kurdu. Bu sırada Birinci Haçlı Seferi’ne katılan orduların Doğu Akdeniz kıyılarında donanmaya ihtiyaç duyması Venedik filoları başta olmak üzere diğer İtalyan denizci devletlere olan ihtiyacı ortaya çıkardı. Anlaşıldığı kadarıyla Arsenal Tersanesi’nin bu tarihlerde faaliyete geçmesi tesadüfen gerçekleşen bir hadise değildi. Çünkü Venedik filoları Haçlı ordularına destek için Doğu Akdeniz’e ilk seferini 1099 yılında gerçekleştirdi ve buradaki siyasi durumu yakından gördü¹⁸⁸. Bu nedenle Arsenal Tersanesi’nin gelişmesine büyük önem veren Venedik komünü tersanenin ihtiyaçlarını karşılamak için de Tuna’dan ip ve kenevir, demir ihtiyacını karşılamak için Avrupa’dan demir ithal etti. Venedik’in tersanesini güçlendirmek için gerçekleştirdiği bu faaliyetlere bakıldığında Birinci Haçlı Seferi’nden sonra Doğu Akdeniz’de, İtalyanlar arasında başlayacak ve uzun süre devam edecek olan rekabete nasıl hazırlandığı görülmektedir.

Venedik’in lagünlerde gerçekleştirdiği tersaneyi ıslah etme faaliyetleri Doge II. Pietro Orseolo (991-1008) dönemine rastlamaktadır. II. Pietro Orseolo’nun izlediği başarılı siyaset sayesinde Venedik, Adriyatik ve Akdeniz’de büyük bir güç

¹⁸⁷Gaetano Mosca, “Roma ve Ortaçağ” trc. Mukbil Özyörük, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.III, Sy.2, Ankara 1946, s.532-564; Komün, aralarında feodal bağ birlikteliği bulunmayan fakat birbirlerinin siyasî durumlarını koruyan bazı bölgelerde komün olarak bilinen siyasî yapıları.

¹⁸⁸Hodgson, **a.g.e.**, s.151, 250, 251; Morris, **a.g.e.**, s.12, 14; Ray, **a.g.e.**, s.10; Lane, **a.g.e.**, s.14, 18. Ayrıca bkz.; Robert C. Davis, “Venetian Shipbuilders and the Fountain of Wine, **Past & Present**, No:156, 1997, s.55-86; Thomas J., “The Entrance to the Arsenal at Venice”, **The Illustrated Magazine of Art**, vol.4, No.23, 1854, s.287-288; John E. Datson, “Ships Types and Fleet Composition at Genoa and Venice in the Early Thirteen Century”, **Logistics of Warfare in the Age of the Crusades**, Sydney 2002, s. 63-65; Ege, **a.g.m.**, s.58; Caterina Balletti, “Visualizing the History of the Arsenale of Venice”, **Arsenale Di Venezia SPA**, 2013, s.1-29.

kazandı ve Dalmaçya kıyılarına kadar hâkimiyetini genişleterek Müslümanların elinde olan Sicilya'dan bölgesinden, Adriyatik Denizi'nin aşağılarına kadar ilerleme fırsatı buldu. Ayrıca II. Pietro Orseolo'nun 992 yılında Halep, Kahire ve Dımaşk'a ticari ilişkileri güçlendirmek için gönderdiği elçiler Venedik lehine Müslümanlardan önemli imtiyazlar elde etti. Akdeniz üzerinde güçlü bir Venedik idaresinin ancak ticaretle mümkün olacağını bilen II. Pietro Orseolo ham madde kaynağı olarak gördüğü Doğu Akdeniz topraklarında hüküm süren devletlerle dostane ilişkiler kurmaya çalıştı. Venedik'in siyasî açıdan elde etmiş olduğu başarılar ilerleyen dönemlerde devam etti ve Venedik bir taraftan Müslüman idareciler ile iyi ilişkiler kurarken bir taraftan da eskiden olduğu gibi Bizans İmparatorluğu ile çıkarları doğrultusunda hareket etmeye devam etti¹⁸⁹.

XI. yüzyılda Norman istilasının Akdeniz'de giderek yayılması Bizans imparatorluğu'nun Akdeniz üzerindeki hâkimiyetine zarar vermiş ve bu nedenle Bizans, Norman sorununu çözebilmek için güçlü donanmaya sahip olan Venedik ile geçmişte olduğu gibi müşterek hareket etmeyi uygun bulmuştu. Çünkü kısa sürede Akdeniz'e yayılan Normanlar, Bizans ve Venedik'in çabalarına rağmen 1071'de Amalfi ve Bari'yi zapt etmiş ardından imparatorluğun Balkan topraklarını hedef almıştı¹⁹⁰. Otranto Boğazı üzerinde hâkimiyet kuran Normanlar'ın, Draç'a saldırarak Balkanlar'a yönelmeleri Venedik'in Adriyatik üzerindeki hâkimiyetini ve ticaret ağının kontrolünü tehlikeye düşürdüğü için Bizans ile ittifakı gerektirmekteydi. Bizans tarih yazarı Anna Komnena, Norman ilerleyişi karşısında çaresiz kalan imparatorun yardım için Venediklilerle anlaşmasını, savaşı kazansa da kaybetse de Venediklere imtiyaz vereceğini hatta istedikleri takdirde imparatorun daha fazlasını altın yaldızlı ferman ile vermeyi taahhüt ettiğini belirtiyordu¹⁹¹.

¹⁸⁹Hodgson, **a.g.e.**, s.208; Luzzatto **a.g.e.**, s.72, 73; Lane, **a.g.e.**, s.26; Lorenzetti, **a.g.e.**, s.31; Ahmed, **a.g.e.**, s.75-76; Louise Buenger Robbert, "Venice and the Crusades," **A History of the Crusades**, c.V, Wisconsin University Press, 1985, s.384; Kathryn Hinds, **Venice and Its Merchant Empire**, Newyork 2002, s.9; Datson, "Foundations of Venetian Naval Strategy from Pietro II Orseoto to the Battle of Zoncho, 1000-1500", *Medieval and Renaissance Studies*, v.32, sy.; Ege, **a.g.m.**, s.57.

¹⁹⁰Anna Komnena, **a.g.e.**, trc. Umar, s.133, 142 vd.

¹⁹¹Anna Komnena, **a.g.e.**, trc. Umar, s.133.

İmparatorun Norman istilası karşısında kendilerinden istediği yardım talebini geri çevirmeyen Venedik, filolarını derhal hazırlayarak Draç üzerine Normanların üs olarak kullandığı bölgeye gönderdi. Venedik filosunun geldiğini gören Norman reisi Guiskard, oğlu Bohemund'u elçi olarak filo kaptanına gönderdi ve Venediklilerden “*yaşasın İmparator Robert, yaşasın yeni kazanan*” diye bağırma ve bu şekilde kendisine itaat etmelerini istedi. Ama hâlâ imparatorluğun vassali olarak hareket eden Venedik bu talebi yerine getirmedi ve hatta Venedik ileri gelenleri aralarında yaptıkları istişare sonucu Norman filosuna saldırmayı karar aldı. Bütün gece savaş hazırlığı yapan Venedik yelkenler arasında ahşap kuleler kurarak ve halatlar yardımı ile gemileri birbirine yaklaştırarak harp düzenine geçti. Ertesi gün mücadele başladığında Venedik'in Bohemund idaresindeki Norman donanmasını büyük bir yenilgiye uğrattığı ve Bohemund'un bu savaş sonucunda birkaç gemi değiştirmek suretiyle canını zor kurtardığı söyleniyordu¹⁹².

Drač önlerinde Norman donanmasının aldığı ağır yenilgi Robert Guiskard'ı daha da hırslandırdı. Balkanlar üzerinden hareketle imparatorluk başkenti İstanbul'a gitmek isteyen Guiskard, Draç'ı almak için ısrar ediyordu. Bu sırada Draç civarında bulunan İmparator Aleksios emrinde az sayıda asker olduğu için geri çekilmek durumunda kaldı. Bu durumu fırsat bilen Robert, emrinde bulunan askerleri imparatoru takip etmesi için Bizans ordusunun arkasından gönderdi. Normanlar bu takip sırasında imparatorun çadırını ve ordugâhın bulunduğu alanı ele geçirerek büyük bir ganimetin sahibi oldu (Şubat 1082)¹⁹³. Böylece Guiskard ve ordusu Draç üzerinde hâkimiyet tesis ederek İstanbul'u ele geçirme hususunda önemli bir askeri üs elde etti. Bundan sonra imparatorluk ile Normanlar arasındaki mücadele Robert Guiskard'ın oğlu ve Birinci Haçlı Seferi'nin önemli liderlerinden Bohemund ile devam etti. İmparatorluk Bohemund ile olan bu mücadelesini sürdürebilmek için Süleymanşah'tan 7000 civarında asker ve Venedik'ten donanma yardımı aldı¹⁹⁴.

¹⁹²Georgios Theotokis, “The Byzantine naval Forces of the Tenth and Eleventh Century”, **The Norman Campaigns in the Balkans, 1081-1108 AD**, İstanbul 2014, s.58-102.

¹⁹³Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.133-150. Ayrıca bkz.; Hodgson, **a.g.e.**, s.140 vdd; Ray, **a.g.e.**, s.7,8,10,14,118; Lane, **a.g.e.**, s.14,18,26-28,211; Morris, **a.g.e.**, s.12-14; Robbert, **a.g.m.**, s.384; Jacoby, **a.g.e.**, s.517; Ahmed, **a.g.e.**, s.75-76; Ege, **a.g.m.**, s.58.

¹⁹⁴Anna Komnene, **a.g.e.** trc. Umar, s.156-157.

Bohemund, imparatorluk ordusuyla yaptığı savaşı kaybedince babası Robert Guiskard'ın yanına dönmek zorunda kaldı (1083)¹⁹⁵.

I. Aleksios, Venedik'in gösterdiği yardım ve sâdakat karşısında 1082 yılında geniş ticari imtiyazlar içeren bir ferman çıkarttı¹⁹⁶. Bu fermana göre;

- 1- İmparatorluk tarafından bahşedilen ve yıllık yirmi poundluk altın sikkeden oluşan bir fon Venedik yönetiminin uygun gördüğü kiliselere dağıtılacaktır.
- 2- Venedik Doge'u yüklü bir servetle birlikte "Protosebastos" unvanıyla onurlandırılacak ve bu unvan daha sonra doge'un halefleri tarafından da kullanılabilir.
- 3- Grado Patriği ve halefleri aynı şekilde yirmi poundluk yıllık tahsisat alacaklardı ve "hypertimos" unvanı ile onurlandırılacaklardı.
- 4- Venedik'teki San Marco Kilisesi her yıl İstanbul'da ve imparatorluk topraklarında bulunan Amalfili tacirlerin sahip olduğu kuruluşlardan üç altın alacaktır.
- 5- Venedikliler, İstanbul'a serbestçe giriş-çıkış hakkı elde edecektir. Ayrıca Venedik Haliç'teki depoları iskeleleri ile birlikte alacak, Perma adlı bölgedeki dükkân, imalâthane ve evler tahsis edilecek, buna ek olarak Venediklilere verilmiş olan Aziz Akindynos Kilisesi'ne yanında bulunan ekmek fırının gelirleri de dâhil edilecektir.
- 6- Draç'ta bulunan kilise, imparatorluk donanması için hazırlanan malzemelerin saklandığı depolar hariç tüm mülkü ve gelirleri ile birlikte Venediklilere verilecektir.
- 7- İmparator I. Aleksios bu anlaşma ile Venediklilere imparatorluk topraklarının her yerinde serbestçe ticaret yapma hakkı tanıyordu.
- 8- Bu imtiyazlar Venedik'e İmparator I. Aleksios ve haleflerine hizmet ettikleri ve gelecekte de hizmet edecekleri için bahşedildi. Hiç kimse İstanbul'da onlara verilen hakları sorgulamayacaktı ve zamanı geldiğinde bu mallar "Praktikon"'a (Kadastroya) kaydedilecekti.
- 9- Fermanın hükümlerini ihlal eden herkes 5 altın ceza ve Venediklilerden aldıkları malların 5 katı ceza ödemek zorunda kalacaktı¹⁹⁷.

¹⁹⁵Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s. 162,169.; Ayrıca bkz. Gölgesiz, **XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış**, s.111-112.

¹⁹⁶Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.169.

¹⁹⁷Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.169. Ayrıca bkz.; Nicol, **a.g.e.**, s.58-59; Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış", **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.36, İstanbul 2000, s. 140-142. Anlaşma ile ilgili olarak ayrıca bkz.; Jacoby, "The Chrysobull of

Venedik'e verilen bu imtiyazlar daha sonraları imparatorluğun ekonomik açıdan zor durumda kalmasına neden olacaktı. Çünkü Venedik bu şekilde özellikle 1096 yılında başlayan Birinci Haçlı Seferi'nden önce Adriyatik ve Akdeniz'de büyük ayrıcalıklar elde etmiş ve aynı zamanda (Lâzkiye), Antakya, Mamistra, Adana, Tarsus, Antalya (Adalia), Strobilo, Efes, Phocaea, Abyados, Edirne, Selanik, Atina, Korfu, Girit ve birçok önemli şehirde rahatça ticaret yapma hakkını kazanmıştı. Bu da Venedik'i Akdeniz'de önemli bir konuma getirdi¹⁹⁸.

Robert, oğlu Bohemund'un başarısızlığına rağmen yayılma politikasından asla taviz vermedi. Zira Norman reisi 1084 yılında ordusuyla birlikte yeniden harekete geçince İmparator Aleksios bir kez daha Venedikliler'den kendi yanında savaşmalarını istedi. İmparator ayrıca Venedik yönetimine büyük bir donanma oluşturdukları takdirde kendilerine masrafları fazlasıyla ödemeyi vaad etmişti. İmparatorun çağrısı üzerine vakit kaybetmeden hazırlanan Venedik donanması Korfu istikametinde ilerlemekte olan Norman filosunun üzerine hareket ederek onların Balkanlara geçişini önlemeye çalıştı. Ancak denizden hedefine ulaşmaya kararlı olan Robert'in başında bulunduğu Norman filosunun, Venedik filosu üzerine hareket etmesi sonucunda başlayan savaşta 13.000 Venedikli ölmüş, pek çok Venedikli de Robert tarafından esir alındı.

Robert, Korfu Adası açıklarında esir aldığı Venedikli mürettebatın ellerini, ayaklarını ve burunlarını kestirerek hatta gözlerini oydu. Bundan sonra Venedik üzerinde baskı kurmak isteyen Robert elçiler göndererek isteklerini kabul ettikleri takdirde onlarla barış yapabileceğini söyledi. Fakat Venedik, gelen elçilere hitaben "*Bilesin ki Duka Robert, kendi kadınlarımız ve çocuklarımızın boğazlandığını bile görsek İmparator Aleksios ile yaptığımız anlaşmadan dönmeyiz ve onun uğruna yiğitçe savaşarak ona destek sağlamaktan geri durmayız*"¹⁹⁹ diyerek imparatora olan bağlılık ve sadakatlerinin sonuna kadar devam edeceğini bildirdi.

Alexius I Comnenus to the Venetians: the Date and the Debate", **Journal of Medieval History**, Vol. 38/2, UK 2002, s.199-204.

¹⁹⁸Peter Frankopan, **The First Crusade: The Call from the East**, Cambridge 2012, s.76-78; a.mlf., "Byzantine Trade Privileges to Venice in the Eleventh Century: the Chrysobull of 1092", **Journal of Medieval History**, vol.30/2, UK 2004, s.135-160.

¹⁹⁹Anna Komnene, **a.g.e.** trc. Umar, s.186.

Venedik donanmasının Akdeniz’de yenilmesinin ardından imparatorluk Balkan bölgesinde hâkimiyeti ancak Robert’ın ölümünden sonra sağlayabildi. Robert’ın 1085 yılında Kefalonya’da geçirdiği bir hastalık neticesinde ölmesi üzerine I. Aleksios, Draç’taki işgale son vermek ve Balkanlarda kaybettiği kontrolü yeniden sağlamak üzere Venedik’in desteğini alarak harekete geçti. Draç’ı savaşmadan ele geçirmek isteyen imparator, şehrin teslim edilmesi karşılığında Normanlara yüksek miktarlarda para ve çeşitli hediyeler teklif etti. Şehir halkı imparatorun bu teklifini kabul ederek şehrin idaresini Bizans’a bıraktı. İmparator I. Aleksios’un siyâsî kabiliyeti sayesinde Draç savaşılmadan, yeniden imparatorluk toprağı oldu ve Adriyatik ile olan bağlantısını sürdürmeye devam etti²⁰⁰.

2.2. Birinci Haçlı Seferi Esnasında Venedik Filolarının Doğu Akdeniz’deki Faaliyetleri ve Sefere Katkısı

1082 yılında Venedik, sadakat ve üstün hizmetlerinin karşılığı olarak imparatorlardan elde ettiği imtiyazlar neticesinde Adriyatik başta olmak üzere Akdeniz’de önemli bir güç haline gelerek ticari bakımdan imparatorluğun her yerinde söz sahibi oldu. Bundan sonra Venedik, imparatorluğun Akdeniz’deki koruyucusu adeta ortağı gibi hareket ederek gerektiğinde imparatorluk ve kendi çıkarlarını savunmak için savaşmaktan bile geri durmadı. Zaten Draç önlerinde imparatorluğun Balkan topraklarını korumak için Normanlara karşı durması bunun açık ispatıydı. Ancak Venedik’in imparatorlukla bu birlikteliği ve bağlılık politikası Birinci Haçlı Seferi’nin başlamasıyla birlikte değişiklik gösterdi. Bu döneme kadar çıkarları için imparatorluğun yanında olan Venedik bundan sonra diğer İtalyan şehir devletlerinin sefere iştirak edip imtiyazlar elde etmesi üzerine Akdeniz’de 1082 yılından beri devam eden üstünlüğü kaybetme korkusu nedeniyle Haçlı orduları ile işbirliği yapmayı çıkarlarına uygun gördü²⁰¹.

Aslında Venedik Haçlı Seferi’ne ilk başlarda ticari kaygılar sebebiyle temkinli yaklaşmıştı. Çünkü hem Bizans İmparatorluğu ile iyi giden ilişkileri hem de

²⁰⁰Anna Komnene, **a.g.e.** trc. Umar, s.187-188. Ayrıca bkz.; Gölgesiz, **XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış**, s.112.

²⁰¹Nicol, **a.g.e.**, s.50 vdd. ; Demirkent, **1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik...**, s.137-139. Ayrıca bkz.; Nicholos L. Paul, “Literacy and Propaganda at the Time of the First Crusade”, **Speculum**, vol.85, No.3, 2010, s.534-566.

Abbâsî ve Fâtımîler ile olan ticari ilişkilerinin bozulmasını istemiyordu. Fakat Venedik'in bu düşüncesi fazla uzun sürmedi ve sefere katılma yönünde karar aldı. Çünkü Pisa ve Cenova gibi diğer denizci devletlerin Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyetleri onu endişelendirmiş kendi ticaret ve ekonomisinin zarara uğrayacağını düşündüğünden sefere katılmaya karar verdi²⁰². Bu nedenle Venedik hazırladığı donanmayı 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ün zapt edilmesinden hemen sonra uygun şartların oluştuğuna inanarak yola çıkarmayı uygun gördü.

Venedik'in Birinci Haçlı Seferi'ne hazırlığı ve doğuya gelme süreci aslında 1097 yılında başladı. Venedik Doge'u Vitale I. Michiel (1095-1102), halkını sefere çıkarmak için dini itici güç olarak kullandı ve böylece halkın coşkusunu ve isteğini sefer üzerine toplamayı başardı. Sefer için hazırlıklarını tamamlayan doge 200 gemiden oluşan Venedik donanmasını oğlu Vitale Giovanni kumandasında ve Venediklilerin ruhani lideri Castello Piskoposu Enrico Contarini ile birlikte 1099 yılı Haziran ayında Kudüs'e gönderdi²⁰³²⁰⁴.

Vitale Giovanni ve beraberindeki Venedik filosu Dalmaçya'dan hareket ettikten sonra ikmal ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Rodos Adası'na geldi. Bizans İmparatoru I. Aleksios, Venedik filosuna gönderdiği elçiler ile Venedik'e verdiği imtiyazları hatırlatarak Haçlılarla olan münasebetlerinde dikkatli davranmalarını ve imparatorluğa ihanet etmeyerek bağlılıklarını devam ettirmelerini istedi. Venedikliler imparatorun bu isteklerini ona duymuş oldukları saygıdan dolayı göz ardı etmedi. Fakat sefere devam etmekten de geri kalmadı. Bu hadiseler yaşanırken Venedik, Kudüs Haçlı Krallığı'na mektup yazarak sefer hakkında bilgi

²⁰²Alethea Wiel, **The Navy of Venice**, London 1910, s.74,75,76; Donald E. Queller- Irene B. Katele; "Venice and the Conquest of the Latin Kingdom of Jerusalem", **Studi Veneziani**, Vol. 21, 1986, s.20; Elana Bellemo, "The First Crusade and the Latin east as seen from Venice: The account of the Translatio Sancti Nicolai", **Early Medieval Europe**, Sy.17, Oxford 2008, s.421; Christopher J. Marshall, "The Crusading Motivation of the Italian City Republics in the Latin East" c. 1096-1104, **The Experience of Crusading**, Cambridge 2003, s.66.

²⁰³Madden, **a.g.e.**, s.14; Wiel, **a.g.e.**, s.74,76; Willam Rascoe Thayer, **A Short History of Venice**, Chapter III Venice and Crusades, Boston and Newyork Houghton Mifflinand Company, Cambridge 1908, s.46-47; Donald-Katele, **a.g.m.**, s.20; William, Venediklilerin Doğuda bulunan Haçlılardan Kudüs'ün ele geçirildiğine dair haber gelene kadar beklediklerini ifade etmektedir. Ayrıca bkz.; Heyd, **a.g.e.**, s.148; Marshall, **a.g.m.**, s.66; Robbert, **a.g.m.**, s.389; Altan, "Venedik'in Haçlı Seferi (1122-1124)", **Prof. Dr. Erdoğan Mercil'e Armağan**, Bilge Kültür Sanat, Mart 2013, s.299.

verdi ve 1100 yılı Haziran ayında Yafa Limanı'na ulaşmayı hedeflediklerini belirtti. Bu sırada Haçlı ordularına destek için yola çıkan Pisa filosu'nun sefer güzergâhından saparak ganimet hırsıyla imparatorluğa ait Korfu Adası'nı yağmaladığı ve taşkınlıklarını Rodos'a kadar sürdürdüğü görüldü. Venedik, Hristiyanlar arasında çıkacak muhtemel bir savaşın sorumlusu olmamak için Pisa ile çatışmaktan uzak durdu ve Pisa filusunun ileri gelenlerini bu hususta uyardı²⁰⁵. Çünkü Venedik kutsal olarak gördüğü sefer yolculuğu sırasında Hristiyan kanının dökülmesini istemiyordu.

Venedik'in bu mütevazı hareketine karşı Pisalı denizciler, Venedik filosunda bulunanlara çok kötü söz ve davranışta bulundu. Pisalıların hakaretleri sadece sözle sınırlı kalmayınca zor durumda kalan Venedik, imparatorluk ile yaptığı anlaşmayı göz önünde bulundurarak Pisa ile mücadeleye başladı. Bu mücadele esnasında 30 gemiden oluşan Venedik donanması 50 gemiden oluşan Pisa donanmasını yenilgiye uğrattı ve 4000 Pisalı denizci Venedikliler tarafından esir edildi²⁰⁶. Bu sırada Rodos'ta bulunan Bizans'lı idarecilerin Pisalı esirleri cezalandırılmak üzere imparatora teslim etme teklifi Venedik tarafından geri çevrildi²⁰⁷. Daha fazla vakit kaybetmeden Kudüs'e ulaşmak isteyen Venedik, Pisa ile anlaşmayı kendi çıkarları açısından uygun buldu. Bu anlaşmaya göre; Venedik, Pisa'dan Bizans topraklarında ticaret yapmamasını kendisine karşı düşmanca harekette bulunmamasını ve Hristiyanlarla hiçbir şekilde savaşmamasını istedi. Anlaşma maddeleri Pisa'nın çıkarlarına ters düşüyordu ama Venedik'in ezici gücü nedeniyle Pisa kabul etmekten başka çare bulamadı. Pisa tehlikesini ortadan kaldıran Venedik, Kudüs'e doğru yoluna devam ettiği sırada rotasının yönünü birden bire değiştirerek Anadolu sahillerine yöneldi. Bu rota değişikliğinin sebebi Aziz Nicholas'a ait ve kendileri için kutsal addedilen kalıntıları bulmaktı. Zaten Castello Piskoposu Enrico seferin başında yolculuğun iyi geçmesi ve seferin başarı ile sonuçlanması için yanına Aziz Nicholas'a ait olduğu söylenen dini figürleri almış ve bunlarla dua etmişti. Bu nedenle 27 Mayıs 1100'de Mira'ya ulaşan Venedik, Bari şehrinden gelen İtalyanlar

²⁰⁵Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.350-353. Ayrıca bkz.; Nicol, **a.g.e.**, s.68-69.

²⁰⁶Hodgson, **a.g.e.**, s.240; Heyd, **a.g.e.**, s.211; Peter Lock, **The Routledge Companion to the Crusades Crusading and the Italian City Republics**, Newyork 2006, s.386; Wiel, **a.g.e.**, s.76-77; Donald –Katele, **a.g.m.**, s.18-21; Bellemo, **a.g.m.**, s.426.

²⁰⁷Nicol, **a.g.e.**, s.65-68.

tarafından aranan Aziz'in kalıntılarını onlardan önce ele geçirmeyi başardı. Bundan sonra Mira'dan ayrılan Venedik, Kudüs seferine devam ederek 10 Haziran 1100'de Yafa limanı'na ulaştı²⁰⁸.

Venedik filosunun Yafa limanı'na geldiğini haber alan Kudüs'ün ilk yöneticisi ve Kutsal Mezarın koruyucusu olan Godefroi onları karşılamak üzere maiyeti ile birlikte Yafa'ya geldi. Bu sırada kıyıya çıkan Venediklilerin üzerindeki süslü elbiseler açlık ve hastalıktan dolayı sıkıntı çeken Haçlıları etkilemeye yetti²⁰⁹. Godefroi ve maiyeti, Venediklerin gelmesinden bir süre sonra yapılacak askeri plânları anlatarak görüşmeye başladı²¹⁰. Godefroi'nın amacı Filistin kıyılarında bulunan müstahkem mevkiyi ele geçirmektir. Fakat bunu gerçekleştirmek için yeterli askeri güce sahip değildi. Bu nedenle Godefroi sayıları 8100-9000 arasında değişen Venedik filosu ile bir anlaşma yapmayı uygun buldu. Venedik, Godefroi ile yapılan anlaşmanın süresini sınırlı tutarak Haçlılara Haziran ve Ağustos arasında yardım edeceğini bildirdi²¹¹. Yapılan anlaşmaya göre, Venedikliler, Kudüs Krallığı'nın sahip olduğu topraklarda ticaret yapabilecek yine bu şehirlerde kilise ve pazar yeri açabilecek ve ele geçirecekleri şehirlerin üçte birini alacaktı. Ayrıca bu anlaşma ile Venedikli tacirlerin mallarının güvenliği Kudüs Krallığı'nın güvencesine alındı. Venedik elde ettiği bu haklar karşısında Kudüs Krallığı'na belirli miktarda vergi ödemeyi kabul etti. Anlaşma şartları incelendiğinde Venedik'in talepleri Pisa ve Cenova'nın daha önce Doğu'da istediği taleplerle benzerlik göstermekteydi. Ayrıca yapılan toplantıda Venedik'in sefere çıkışmasında dini duyguları ısrarla

²⁰⁸Thayer, **a.g.e.**, s.46-47; Wiel, **a.g.e.** s.77; Stevenson, **a.g.e.**, s.41; Hodgson, **a.g.e.**, s.223, 235,240; Nicol, **a.g.e.**, s.59; Heyd, **a.g.e.**, Runciman, **a.g.e.**, I, s.241-242; Lane, **a.g.e.**, s.29; Lock, **a.g.e.**, s.382-386; Dafni Penna, **The Byzantine Imperial Acts to Venice, Pisa and Genoa, 10th-12th Centuries A Comparative Legal Study**, Eleven International Publishing, The Netherlands 2012, s.26-29; Madden, **a.g.e.**, s.13-14; Abulafia, **Büyük Deniz...**, s.325; s.59; George Finlay, **A History of Greece**, Cambridge 2014, s.116; Güngörmez, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret**, s.43; Demirkent, **1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik...**, s.140-143; a.mlf, **Haçlı Seferleri Döneminde Deniz Hâkimiyeti...**, s.221-222; Bellemo, **a.g.m.**, s.420-421,426,438; Robbert, **a.g.m.**, s.385,389; Donald-Katele, **a.g.m.**, s.15-23; Marcus Bulland-Norman Housley, **The Experience of Crusading**, Cambridge University Press, United Kingdom 2003, s.60; Altan, **Venedik'in Haçlı Seferi 1122-1124...**, s.299; Bilge, Hayfa, **DİA**, s.41.

²⁰⁹Bellemo, **a.g.m.**, s.438.

²¹⁰Wiel, **a.g.e.**, s.78; Runciman, **a.g.e.**, I, s.241-242; Altan, **Venedik'in Haçlı Seferi (1122-1124)...**, s.299; Demirkent, **Haçlı Seferleri Döneminde...**, s.222; Donald- Katele, **a.g.m.**, s.23; Bellemo, **a.g.m.**, s.438.

²¹¹Nicol, **a.g.e.**, s.69-71; Marshall, **a.g.m.**, s.61; Donald-Katele, **a.g.m.**, s.24-25.

vurguladığı görülmekteydi. Venedik sefere, “*Tanrının şerefi ile onurlanmak ve tüm Hristiyan kardeşlerine yardım etme gayesi*” taşıyarak çıktığını dünyevi kazançların kendileri için sadece birer hediye olduğunu belirtti. Bu ifadeler aslında Venedik’in, dini duyguları ileri sürerek asıl amacını gizlemekten başka bir şey değildi²¹².

Godefroi’nın yapmış olduğu plâna göre sefer için ilk hedef olarak Akkâ belirlendi. Ancak Godefroi’nın ölümü ve Tankred’in ısrarı neticesinde Akkâ’dan vazgeçilerek Hayfa’nın kuşatılmasına karar verildi²¹³. Stratejik ve ticari açıdan Akkâ kadar önemi olmayan Hayfa’nın seçilmesi ilginçti. Çünkü Hayfa’da sadece küçük Yahudi tacirler faaliyet gösteriyordu²¹⁴. Venedik ve Haçlı birliklerinden oluşan müttefik ordu Hayfa üzerine hareket etti ve Karmel Dağı yakınlarına gelerek burada ordugâh kurdu. Küçük bir Fâtîmî garnizonu tarafından idare edilen şehrin savunması oldukça zayıftı. Şehirde yaşayanlar Haçlıların daha önce ele geçirdiği yerlerde yaptığı zulmü bildiklerinden Hayfa’yı güçlerinin sonuna kadar savunmaya karar verdiler. Venedik’in denizden Haçlıların karadan başlattığı kuşatma karşısında kuşattığı Hayfa zorlukla mücadeleye devam ediyordu. Bu sırada Venedik gemilerinden birkaçının kuşatmada ağır darbe alması onların cesaretlerini kaybederek geri çekilmesine neden olsa da Haçlıların saldırısı sonucu şehir 25 Temmuz 1100’de teslim olmak zorunda kaldı²¹⁵.

Hayfa’nın Haçlılar tarafından zapt edilmesinde beklenen desteği veremeyen Venedik bir süre daha bölgede kaldıktan sonra aldığı yanlış bir kararla 6 Kasım 1100’de ülkesine döndü. Böylece Venedik yapılan anlaşma ile elde ettiği ticari üstünlükleri kullanmayarak Doğu Akdeniz’de bağımsız Venedik kolonilerinin temelini atma fırsatını ertelemek zorunda kaldı. Bundan sonraki süreçte yaklaşık 1108 yılına kadar Venedik, şehir devleti olarak Doğu Akdeniz’de yer almayacak

²¹²Marshall, **a.g.m.**, s.61.

²¹³Wiel, **a.g.e.** s.78; Bellemo, **a.g.m.**, s.422.

²¹⁴Wiel, **a.g.e.**, s.80; Madden, **a.g.e.**, s.15; Runciman, **a.g.e.**, I, s.242; Bellemo, **a.g.m.**, s.429.

²¹⁵Fulcherius, **Gesta Francorum**, I, trc. Ryan, s.149-150; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.517; İbnü’l- Kalânisî, **a.g.e.**, H. A.R. Gibb, s.51. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, I, s.244-245; France, **a.g.m.**, s.392-394; Bilge, Hayfa, **DİA**, s.41.

ancak Venedikli tacirler doğuda bulunan Haçlılara insani ve lojistik destekte bulunmaya devam edecekti²¹⁶.

Kudüs Krallığı'nın ilk yöneticisi olan Godefroi'nin 1100'de ölümünden sonra krallığın başına kardeşi Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin geçti. Doğu Akdeniz kıyılarında bulunan liman şehirlerine sahip olabilmek için plân yapan ve bu doğrultuda hareket eden I. Baudouin, Beyrut'un 45 km güneyinde Fâtımîlerin idaresinde bulunan Sayda'yı (Sidon) kendisine hedef olarak belirledi. I. Baudouin, 1106 yılında bölgeye hac için gelen Danimarka, İngiliz ve Flaman hacılardan aldığı destek ile Sayda üzerine harekete geçerek şehri kuşattı. 47 gün süren kuşatma sonunda daha fazla direnemeyeceğini anlayan Sayda valisi, I. Boudouin'e 20 bin dinar tutarında hediye göndererek kuşatmanın kaldırılmasını talep etti. Zor durumda kalan ve para sıkıntısı çeken I. Baudouin hediye kabul ederek Sayda kuşatmasını kaldırdı. Ancak Sayda üzerinde ki ısrarını devam ettiren I. Baudouin bu seferden iki yıl sonra 1108'de Venedik, Amalfi ve Cenova'nın da vermiş olduğu destekle şehri yeniden kuşattı²¹⁷. Özellikle 1100 yılından beri Doğu'daki Haçlı politikasında yer almayan Venedik'in bu sefer esnasında bulunması dikkat çekiciydi ve bundan sonraki süreçte sürekli olarak doğuda olacaktı.

Venedik, Sayda üzerine düzenlenen ikinci kuşatmaya Doge Ordelafo Faliero (1102-1117) komutasında 120 parçadan oluşan donanma ile katıldı. Ayrıca bu seferde Norveç Kralı Sigurd'un filosu da bulunmaktaydı. 1108 yılı Ekim ayında şehri karadan ve denizden kuşatan Haçlılar, Fâtımî donanmasının yardımı gelmesi, Dımaşk atabeği Tuğtekin'in 15 bin kişilik ordusu ile bölgeye intikal etmesi sonucu kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Böylece 1108 seferi hem I. Baudouin hem de uzun süreden sonra bölgeye gelen Venedik için fiyasko ile neticelendi. Fakat 1110 yılında bizzat Venedik'in desteklediği Haçlılar, Sayda'yı üçüncü defa kuşatma altına

²¹⁶Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.324. Ayrıca bkz.; Wiel, **a.g.e.**, s.81; Runciman, **a.g.e.**, I, s.245; Lock, **a.g.e.**, s.386; Altan, **Venedik'in Haçlı Seferi (1122-1124)...**, s.299-300.

²¹⁷Fulcherius Carnotensis, **Gesta Francorum**, II, trc. Ryan, s.192, 196; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.761, 799. Ayrıca bkz.; Wiel, **a.g.e.**, s.78; Hodgson, **a.g.e.**, s.242-243; Heyd, **a.g.e.**, s.154; Runciman, **a.g.e.**, II, s.75,76; Ahmed, **a.g.e.**, s.95; Demirkent, **Haçlı Seferleri Döneminde...**, s.226; Lock, **a.g.e.**, s.386.

aldı ve şehri ele geçirmeyi başardı (4 Aralık 1110)²¹⁸. Sayda zaferinin ardından Kudüs Kralı I. Baudouin, Venedik'e yardımlarından dolayı Akkâ'da bir kilise, rahatça ticaret yapabileceği bir pazar ve Venedik'in kontrolü altında olan bölgelerde kendi yasalarını uygulamalarına izini verdi. Venedik'in I. Baudouin'den elde ettiği bu imtiyazlar bağımsız İtalyan kolonilerinin kurulmasına örnek oldu²¹⁹.

Görüldüğü üzere, Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasının ardından hazırlıklarını tamamlayan Venedik uzun süre ticari ilişkilerini devam ettirdiği topraklar üzerine doğrudan sefere dâhil olmamış bunun yerine seferin neticesine göre hareket etmeyi tercih etmişti. Kudüs'ün Haçlı orduları tarafından zapt edilmesinin ardından Pisa ve Cenova'nın elde ettiği haklardan yararlanmak isteyen Venedik, kısa sürede sefer için hazırlıklarını tamamlayarak Doğu Akdeniz limanlarına ulaşmıştı. Venedik'in sefere iştirak etmesi ile uzun süre Doğu Akdeniz'de devam edecek ticari rekabet başlamış oldu.

2.3. Cenova

Avrupa ile Akdeniz arasında yürütülen ticaretin önemli limanlarından biri olan Cenova sahip olduğu konumu, Orta Avrupa ticaret güzergâhlarına yakınlığı, kuzeyinin Apenin Dağları ile çevrilerek müstahkem hale gelmesi ve gemicilik faaliyetleri için geniş bir sahilinin bulunması nedeniyle XI. yüzyıldan itibaren değeri giderek arttı ve tacirler tarafından Avrupa pazarlarına gönderilecek olan malların önemli sevkiyat noktalarından biri haline geldi²²⁰. Cermen kavimlerinin İtalya'yı istilası sırasında Ostrogotların hâkimiyetine giren Cenova, Bizans İmparatoru I. Iustinianous döneminde ele geçirilmesine rağmen bu durum kalıcı olmadı ve

²¹⁸Fulcherius Carnotensis, **Gesta Francorum**, II, trc. Ryan, s.196-200. Karşılaştırma için bkz.; İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, H.A.R. Gibb, s.107; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.485. Ayrıca bkz; Nicol, **a.g.e.**, s.72; Runciman **a.g.e.**, II, s.75-77.

²¹⁹Fulcherius Carnotensis, **Gesta Francorum**, I, trc. Ryan, s.149-150, II, 192,199-200; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc.Edgington, s. 324,517,761,799; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.488; İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.386, 390-392. Ayrıca bkz.; Wiel, **a.g.e.**, s.78, 81, 83; Stevenson, **a.g.e.**, s.42, 48, 50, 59; Heyd, **a.g.e.**, s.154; Hodgson, **a.g.e.**, s.239, 242-243; Runciman, **a.g.e.**, I, 245; Demirkent, **a.g.e.**, s.91; a.mlf., "**Haçlı Seferleri Döneminde...**" s.226; Lock, **a.g.e.**, 386; Ahmed, **a.g.e.**, s.95; Altan, **Venedik'in Haçlı Seferi...**, s.299-300; Tomar, "Sayda", **DİA**, s.208.

²²⁰Caffaro **a.g.e.**, trc. M. Hall-J.Phillips, s.1. Ayrıca bkz.; Epstein, **a.g.e.**, s. 11-13; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.311; Eugene H. Byrne, Genoese Trade with Syria in the Twelfth Century, **The American Historical Review**, vol. 25, Oxford Universty Press, Haziran 1920, s.191.

zamanla Karolenjiyen Frank Devleti'nin idaresine geçti. Nitekim Cenova uğradığı bu istilalar esnasında bile güçlü ticari bağları ve Yahudi tacirlerin faaliyetleri sayesinde Doğu Akdeniz liman şehirleriyle olan ticari ilişkilerini sürdürebildi.

Akdeniz'e kıyısı olan diğer devletler gibi Franklar da deniz üzerinde güçlü bir hâkimiyet kurmaya çalıştığı için Sardinya ve Sicilya Adaları başta olmak üzere Akdeniz adalarına düzenledikleri seferlerde Cenova filosunun gücünden yararlandılar. Zamanla Frankların siyasî gücünü kaybetmesinden sonra yerel yönetimler tarafından idare edilen Cenovalılar bu sürede bağımsız şehir devletini kurma fırsatını elde etti. Fakat Cenova'nın bağımsızlık mücadelesi Venedik'e göre oldukça zor oldu. Temel geçim kaynağı ticarete dayanan Cenovalılar, Venedik'in aksine Akdeniz'de Bizans İmparatorluğu gibi güçlü bir hamiye sahip değildi. Bu sebeple Müslümanların, Orta ve Batı Akdeniz üzerine düzenlemiş olduğu seferler Cenova ekonomisine ciddi manada zarar verdi hatta şehir halkı düzenlenen bu seferler esnasında yaşadıkları yerleri birkaç defa terk ederek yüksek kesimlere yerleşmek zorunda kaldı²²¹. Özellikle Müslümanların Orta Akdeniz'de faaliyetlerini artırdığı dönemde, Müslüman filolarının Batı Akdeniz kıyılarına akınlar düzenlemeleri, Sardinya ve Sicilya Adaları'nı sürekli olarak yağmalamaları Pisa ve Cenova'nın ekonomik çıkarları için ortak hareket etmesini zorunlu hale getirdi.

Cenova ve Pisa arasındaki ilk ittifak 1016 yılında Müslümanların Sicilya ve Sardinya üzerinde artan saldırıları karşısında gerçekleşti ve yapılan mücadele İtalyanlar için olumlu sonuçlanmadı. Bu dönemde Müslümanların, Batı Akdeniz üzerine gerçekleştirdiği seferlere hız vermesiyle Pisa ve Cenova ticari güzergâhlarını korumak için müşterek bir filo oluşturmak zorunda kaldı. Bu donanmanın Sardinya ve Balear Adaları başta olmak üzere İspanya kıyılarına kadar sefer düzenlemesi Batı Akdeniz'de ilerleyen İslam fetihlerini kesintiye uğrattı. Bununla birlikte Müslümanlara karşı ittifak kuran Pisa ve Cenova'nın bu ortaklığı uzun süre muhafaza etmesi oldukça zordu. Çünkü Sardinya Adası'nın zengin gümüş rezervlerine sahip olması, hayvancılık yönünden verimli arazilerin bulunması iki devlet arasında büyük bir rekabetin yaşanmasına neden olmaktaydı. Zira her iki şehir

²²¹Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.34. Ayrıca bkz; Epstein, **a.g.e.**, s.13-14; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.315-316; Byrne, **Genoese Trade with Syria...**, s.191-192.

devleti de Sardinya Adası'nı ele geçirerek ekonomilerini güçlendirmek istiyordu. Pisa ve Cenova arasında ticari rekabetten doğan husumet 1060 yılında iki devlet arasında savaşa dönüşerek 1087 yılında düzenlenecek olan Mehdiye Seferine kadar devam etti²²². Ortak çıkarlarını koruyarak Müslümanları Batı Akdeniz'den atma gayesi ile hareket eden Cenova ve Pisalılar aralarındaki husumete son vererek Gaeta, Amalfi, Matilda, Toskana kontlarından aldıkları destek ile büyük bir filo oluşturmuş ve 1087 yılında Mehdiye üzerine bir sefer düzenledi. Bu sefer Birinci Haçlı Seferi öncesinde Batı'nın Doğu Akdeniz'de Müslümanlara karşı kazandığı ilk ciddi başarı olarak kayıtlara geçti. Sefer neticesinde kazanılan zafer aynı zamanda İtalyan şehir devletlerinin Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyetlerinin kontrolünü sağlamada önemli bir üs elde etmelerine olanak sağladı²²³.

Cenova toplumunun temel geçim kaynağı olan ticaret, idari ve sosyal hayatın şekillenmesinde de etkili oldu. Coğrafi konumun sağladığı imkânlar ve ticaret filoları sayesinde Doğu Akdeniz ile ticari bağlantılarını devam ettiren Cenovalı aileler zaman içinde bu ticari ilişkileri iş ortaklıklarına dönüştürerek güçlerini birleştirdi ve siyasî birliğin sağlanmasına önemli bir katkıda bulundular. Cenovalı tacirler, aralarındaki işbirliğinin kalıcı olması, ticari faaliyetlerin düzenli işlemesi ve takip edilebilmesi için özellikle 1100 yılından itibaren etkili olmaya başlayan “*Campagna*” adı verilen siyasî birliği kurmuş ve bunun çevresinde toplanmışlardı. Cenovalılar tarafından oluşturulan ilk *campagna*'yı meydana getiren altı konsil *Amico Brusco*, *Mauro di Piazzalunga*, *Guido di Rustico di Rizo*, *Pagano della Volta*, *Ansaldo di Brasile* ve *Buonmatto di Medolico* şehrin idari işlerini kendi aralarında bölüşerek yönetimin rahat bir şekilde işlemesini sağladı. *Campagna*'yı oluşturan konsillerin en önemli görevleri arasında savaşa ve barışa karar vermek, ticari anlaşmaları onaylamak, Cenova'nın dış politikasını belirlemek yer almaktaydı. *Campagna*'nın idaresini ve sorumluluğunu şehrin patrici sınıfına mensup zengin ve ileri gelen aileleri arasından seçilen biri yerine getirmekteydi. Zaten ekonomik gücü ile ön plâna

²²²Luzzatto, **a.g.e.**, s.53-61; Epstein, **a.g.e.**, s.14,22,23,24; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.313,314; Byrne, **Genoese Trade with Syria...**, s.192; France, **a.g.m.**, s.394-395.

²²³Epstein, **a.g.e.**, s.23-24; Avner Grief, “The Organization of Long Distance Trade: Reputation and Coalitions in the Geniza Documents and Genoa During the Eleventh and Twelfth Centuries”, **The Journal of Economic History**, Vol.51, No.2, Cambridge 1991, s. 459-462; Marshall, **a.g.m.**, s.62.

çıkan patrici sınıfı, Cenova bağımsız cumhuriyetinin kurulmasında etkili olmuştur. Patrici sınıfının destekleri ile hareket eden Cenova komününün önemi Birinci Haçlı Seferi esnasında artmış, campagna bundan sonra sefere çıkacak gemilerin hazırlanmasında doğrudan sorumlu olmuştur²²⁴.

²²⁴Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Philips, s.43. Ayrıca bkz.; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.316; Epstein, **a.g.e.**, s.14; Byrne, **Genoase Trade with Syria...**, s.192; a.mlf., "Commercial Contracts of the Genoese in the Syrian Trade of the Twelfth Century", **Quartely Journal of Economics**, 31, (1 Kasım 1916) , s.128-129; Marshall, **a.g.m.**, s.62. a.mlf., "Easterns in Genoa", **Journal of the American Oriental Society**, vol.38, 1938, s.176-187; Grief, "on the Political Foundations of the late Medieval Commercial Revolution: Genoa During the Twelfth and Thirteenth Centuries", **The Journal of Economic History**, Cambridge University Press, vol.54, No: 2, 1994, s.271-277.

2.4. Birinci Haçlı Seferi Esnasında Cenova Filolarının Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri ve Sefere Katkısı

Venedik, 1082 yılında Bizans İmparatorluğu ile yaptığı anlaşma neticesinde geniş ticari imtiyazlar elde ederek hem imparatorluğun yeniden himayesini kazanmış hem de imparatorluk topraklarında serbestçe ticaret yapma hakkı elde etmişti. Venedik'in bu hızlı yükselişine Cenova ve Pisa 1087 Mehdiye Seferi ile karşılık vermeye çalışmış fakat başarılı olamamıştı. Zira Venedik, Birinci Haçlı Seferi başlayana kadar imparatorluk topraklarında özellikle de Doğu Akdeniz limanlarında ticari faaliyetlerini artırırken Cenova ve Pisa bu ticari rekabette geri kalmıştı. Bu nedenle Cenova, İtalyanlar arasındaki rekabette geri kalmamak, özellikle de Venedik'in Akdeniz üzerindeki etkisini kırmak için Doğu Akdeniz topraklarında bulunmayı zorunlu görüyordu. Doğu'nun ticari mallarına doğrudan ulaşma hedefi olan Cenova burada kendine ait bağımsız ticaret kolonilerinin hayalini kuruyordu.

Papa II. Urbanus'un 1095 yılında Clermont Konsili'nde yapmış olduğu Haçlı Seferi çağrısı Grenoble ve Orange Piskoposları tarafından Cenova'ya ulaştırıldığı zaman Cenova, Doğu Akdeniz'e ulaşmak için beklediği fırsatı elde etti²²⁵. Bu dönemde Cenova campagnasını oluşturacak soylular arasında ticari rekabetten doğan sorunlar olmasına rağmen Haçlı Seferi çağrısı tüm Cenovalıları bir araya getirmeyi başardı. Sefer çağrısı üzerine harekete geçen Cenova campagnası gerekli finansmanı temin ederek kullanılacak gemileri donatmaya başladı. Hazırlanan bu gemiler şekil ve büyüklük bakımından farklılık göstermekteydi. Zira bu dönemde Doğu Akdeniz üzerine gönderilen Cenova filosuna ait gemiler üç ana kısımda değerlendirilmekteydi. Bunlardan ilki, hacim ve yelken bakımından Cenova filosunun en büyük gemileri arasında sayılan, yelken sayısı kırka kadar ulaşabilen "Navis" ve "Neeavnave" olarak adlandırılan gemilerdi. Cenova filosunda yaygın olarak kullanılan Navis, yüzlerce kişiyi içine alabildiği gibi askerlerin kalacakları kamaralara da sahipti. Cenova filosunun diğer önemli gemileri ise yelken ve küreklerle donatılan genel olarak sahile yakın kıyılarda gerçekleşen savaşlarda

²²⁵Luzzatto a.g.e., s.73-76; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.330; France, a.g.m., s.389; Marshall, a.g.m., s.65-68.

kullanılan “*Sagitta*”, yük gemisi olarak kullanılan, kürek ve yelkenle donatılan “*Tartana*” idi²²⁶.

Cenova kampanyasını oluşturan altı konsilin sağladığı finansman ile hazırlanan filo 15 Temmuz 1097 de 12 büyük gemi, 100 mürettebat ve 1200 yolcu ile beraber Cenova sahilinden Kudüs’e ulaşmak için yola çıktı²²⁷. Cenova filosunda yer alan mürettebat kutsal olarak gördükleri bu savaşın simgesi olan Haçı elbiselerinin kollarına dikerek amaçlarının Tanrıya hizmet etmek olduğunu beyân ediyordu. Yola çıkan ilk filonun hedefi karayolundan ilerleyen Haçlı ordusuna ihtiyaç duyduğu yardımı ulaştırmak ve Birinci Haçlı Seferi’nin başarıyla tamamlanmasını sağlamaktı.

Cenovalılar uzun bir yolculuğun ardından daha önce Haçlılar tarafından kontrol altına alınan Süveydiye limanına ulaşmış ve beraberinde getirdiği inşaat malzemelerini, savunma ve saldırı için kullanılacak olan askeri teçhizatı kıyıya boşaltmıştı. Haçlılar ise bu sırada Antakya surları önünde şehri kuşatma altına almış fakat askeri mühimmatın azalması nedeniyle mücadeleye zorlukla devam ediyordu. Cenovalılar gelene kadar Haçlılara gereken yardım Kıbrıs Adası üzerinden yapılmıştı. Süveydiye limanında bekleyen Cenovalılar kendi aralarında bir plân yaparak iki kola ayrılmış, bunlardan bir kısmı getirilen yardımları Haçlılara ulaştırması sahilde kalanların ise hem gemileri koruyacak hem de denizden gelebilecek saldırıya karşı önlem alması kararlaştırıldı²²⁸. Bu şekilde hazırlanan Cenovalılar yanlarına aldıkları malzemelerle birlikte Antakya önlerine hareket etti. Kuşatmanın denizden yardım almadan başarılı olmayacağını anlayan ve mutlak surette donanma gücüne ihtiyaç duyan Haçlı Reisi Bohemund, Cenovalıların gelişini kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak gördü. Bohemund, Kudüs’e donanma olmadan ulaşılmayacağını anlaşıyordu. Norman reisi Antakya kuşatması sürerken gelen Cenovalıların desteğini sağlayabilmek amacıyla kendilerinin Tanrıya hizmet etmek için bu topraklara geldiğini, ruhlarının şeref kazanması ve kurtuluşu ermesinin

²²⁶Abulafia, **Büyük Deniz**, s.330; Ahmed, **a.g.e.**, s.76-77.

²²⁷Heyd, **a.g.e.**, s.146; Demirkent, **Doğu Akdeniz’de Deniz Hâkimiyeti**, s.224.

²²⁸Wilermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.228; **Anonim Gesta Francorum**, trc. Hill, s.33; Fulcherius, **Gesta Francorum**, I, trc. Ryan, s.93. Ayrıca bkz; Runciman, **a.g.e.**, I, s.193; Heyd, **a.g.e.**, s.145; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.35; Usta, **a.g.e.**, s.88; Ali, **a.g.e.**, s.79; France, **a.g.m.**, s.389, 394.

ancak sefere katılmakla mümkün olabileceğini ifade ederek bu şekilde Cenovalıları sefere bağlamaya çalışmıştı.

Sonuçta Bohemund ve Cenova filosunun ileri gelen soyluları bir araya gelerek yapılacak yardımlar hususunda anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre Cenova, Antakya kuşatmasına destek verdiği takdirde şehirde bulunan San Giovanni Kilisesi, şehrin merkezinde 30 ev ile birlikte birkaç mahallenin sahibi olacak ve vergiden muaf tutularak serbestçe ticaret yapabilecekti. Bohemund bu yardımları karşılığında Cenovalılardan kendisine donanma desteği vermesini ve Antakya kuşatması boyunca sadakat ile bağlı kalmalarını istemekteydi. Çünkü Cenovalıların geçmişte Haçlı lideri Raymond ile ticari bağlarının bulunması Bohemund'u güvenlik açısından endişelendirdiğinden Raymond'un Cenovalılarla iş birliği yapmasından çekinmekteydi. Bu nedenle kendini teminat altına almak isteyen Bohemund, anlaşma maddeleri arasında Toulouse kontu Raymond ile aralarında çıkan anlaşmazlık durumunda Cenovalıların kendi safında olmasını özellikle istemiş ancak bu talep Cenovalılar tarafından kabul edilmeyerek anlaşmanın bu şekilde imzalanması sağlanmıştı. Anlaşmanın yapılmasının ardından Cenova soylularının önde gelen kişilerinden biri olan Anselmo Roscherio ve beraberindekiler Bohemund'u kuşatma ve yardım konusunda destekleyeceklerine söz verdi²²⁹.

Bohemund'un Antakya'yı hile ile zapt etmesinin ardından Haçlı reisleri nihai emelleri olan Kudüs'e ulaşmak için bir plân yaparak yol istikametini belirlemeye çalıştı. Bu sırada Haçlı ordusu, Antakya kuşatması esnasında su aramak için yola çıkan fakat Müslümanlar tarafından ele geçirilen iki yüz Haçlı askerinin Trablus emiri Fahrülmülk İbn Ammâr'ın yönetiminde bulunan Arka şehrinde esir tutulduğunu haber aldı. Toulouse Kontu Raymond ve ordusu bu haber üzerine Arka üzerine hareket edip esirleri kurtarmak istese de şehrin müstahkem bir mevkiide kurulmuş olması ve deniz yolundan yardım alması kuşatmayı imkânsız hale getirdi. 14 Şubat 1099'da şehri kuşatan Haçlı orduları lağımlar kazarak surları aşmayı denedi fakat başarılı olamadı. Kara ordusunun etkisiz kalması üzerine Raymond,

²²⁹Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.140-141; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.218-220. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, c.I, s.172,193,216; Heyd, **a.g.e.**, s.146; Epstein, **a.g.e.**, s.29; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.330-331; Ahmed, **a.g.e.**, s.78,80; Marshall, **a.g.m.**, s.71,74; France, **a.g.m.**, s.395.

Cenovalılardan şehri kuşatma konusunda yardım istedi. Arka kuşatması devam ettiği esnada Toulouse Kontu Raymond kendisine bağlı birliklerden bazılarını Raymond Pilet ve Raymond Turnene komutasında Antartus üzerine göndermiş az sayıda olan Haçlılar hile ile şehri ele geçirmeyi başarmıştı. Raymond Antartus'a hâkim olmasına rağmen Arka kuşatması devam etmekteydi. Antakya kuşatmasının ardından Doğu Akdeniz'de olası bir saldırıya karşı hareket halinde bulunan Cenova filosu Haçlı ordusunu kıyı boyunca takip etmekte ve gerektiğinde destek vermekteydi. Haçlıların karadan ve denizden dört ay süren kuşatmasının ardından Trablus Emiri Fahrü'l-mülk İbn Ammâr kuşatmanın kaldırılması şartı ile çok büyük miktarda para vermeyi teklif edince kuşatma ile daha fazla vakit kaybetmek istemeyen ve bir an önce Kudüs'e ulaşmak niyetinde olan Haçlılar bu teklifi kabul ederek 13 Mayıs 1099'da kuşatmayı kaldırdı.

Arka kuşatmasının kaldırılmasının ardından yoluna devam eden Haçlı orduları, Trablus- Beyrut- Sayda- Sûr- Akkâ- Hayfa- Kaysâriye- Arsuf ve Remle üzerinden 7 Haziran 1099'da Kudüs'e ulaştı²³⁰. Haçlı reisleri Kudüs kuşatmasının uzun süre devam edeceğinin fark etmiş bu nedenle ellerinde kalan yiyecek ve askeri teçhizatın hızla tükenmesi nedeniyle bir an önce şehre saldırma ve ele geçirme fikri üzerinde birleşti. Kudüs kuşatması için hazırlıklarını tamamlayan Haçlı orduları 13 Haziran'da surlara ilk saldırıyı düzenledi fakat askeri mühimmatın yetersiz oluşu nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldı. Haçlı orduları kuşatmaya devam ettiği sırada Guglielmo Embriaco ve Primo kardeşlerin komutasındaki 2 Cenova 4 İngiliz gemisi 17 Haziran'da Yafa limanı'na yaklaşmış ve Haçlı reislerine haber göndererek kendilerini Kudüs'te bulunan ordugâha ulaştırarak rehber istemişlerdi.²³¹. Cenova filoları getirdikleri yardımları vakit kaybetmeden Haçlılara teslim etmek ve sefere katılmak istiyordu. Bu sırada Askalân'da bekleyen Fâtımî donanması, Cenova filolarının Yafa sahiline ulaştığını haber alınca derhal harekete geçip Yafa kıyısında

²³⁰Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.355; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.387; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.232, 235. Ayrıca bkz.; Usta, **a.g.e.** s.102-103, Küçükspahioğlu, **a.g.e.**, s.50-53; Runciman, **a.g.e.**, c.I, s.193; Usta, **a.g.e.**, s.107, Marshall, **a.g.m.**, s.63.

²³¹**Anonim Gesta Francorum**, trc. Hill, s.88 vd.; Raimundus Aguilers, **a.g.e.**, trc. J. H-L. L. Hill, s.120. Ayrıca bkz.; France, **a.g.e.**, s.389; Demirkent, **Doğu Akdeniz'de Deniz Hâkimiyeti**, s.224.

bekleyen Cenova gemilerine saldırdı. Gemilerinde bulunan malların kuşatmaya devam eden Haçlı orduları için hayati öneme sahip olduğunu bilen Cenovalılar öncelikle getirilen malların güvenliğini sağlayarak yükleri sahile boşalttı. Daha sonra gemileri terk edip buraya gelen rehberle birlikte ordugâha katılmak üzere Kudüs önlerine hareket etti. Cenovalılar Kudüs'e ulaştıktan sonra Toulouse Kontu Raymond de St. Gilles'in birliğine katılarak kuşatmadaki yerlerini aldı.

Kudüs kuşatmasında Haçlı ordularına deniz üzerinden ulaştırılan yardım, güç kaybeden ve ümitleri tükenen Haçlıların yeniden tüm kuvvetiyle savaşmasına imkân sağladı. Diğer taraftan Guglielmo Embriaco ve beraberinde bulunan Cenovalı ustalar Kudüs kuşatmasında kullanılmak üzere büyük hücum kulelerini inşa etti. Bunun için gerekli keresteyi kendi gemilerinin bir kısmını parçalayarak karşıladılar. Ordu içinde bulunan savaş kabiliyetinden yoksun yaşlı erkek ve kadınlar da Sion Dağı'nda bulunan karargâhta mancınık ve hücum kulelerinin üzerini ateşten zarar görmemesi için deve derileri ile kaplayarak dayanıklı hale getirerek Haçlılara destek veriyorlardı. Cenovalılar tarafından inşa edilen hücum kulelerinin içi savaş aletleri ile doldurularak saldırıya hazır hale getirildiği gibi ayrıca gelebilecek büyük bir darbeye yıkılmaması için içlerine gizli zırhlar yerleştirildi²³². Büyük ustalık ve maharetleriyle öne çıkan Cenovalıların da desteği ile sürdürülen Kudüs kuşatması başarıya ulaştı ve 15 Temmuz 1099'da şehir zapt edildi²³³.

Birinci Haçlı Seferi'nden önce Doğu Akdeniz limanlarında yer edinme ve ticari üstünlük kurma hayali kuran Cenova, Kudüs kuşatmasında gösterdiği cesaret ve yardımlarla bu isteklerini elde etme imkânı buldu. Nitekim Kudüs'ün zapt edilmesinin ardından da Doğu'da bulunan Haçlılarla bağlarını koparmayan Cenova, onlara gerekli olan yardımları düzenli olarak ulaştırmayı ihmal etmedi. 1100 yılında 30 gemiden oluşan ve yardım malzemesi yüklü olan Cenova filosu Lâzkiye limanına gelerek kışı geçirmek üzere burada demirledi. Anna Komnene, 1099 yılında

²³²Raimundus Aguilers, **a.g.e.**, trc. J. H-L. L. Hill, s.125; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.379,427; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, X, trc. Özeydin, s.235; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.351, 355, 358. Ayrıca bkz.; Stevenson, **a.g.e.**, s.33-34; Runciman, **a.g.e.**, I, s.193, 217, 219; Heyd, **a.g.e.**, s.146; Ahmed, **a.g.e.**, s.80-81; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.50-53; Usta, **a.g.e.**, s.107-108; France, **a.g.e.**, s.390.

²³³Runciman, **a.g.e.**, I, s. 215-222.

Cenova'dan hareket eden bu filonun durumu ve imparatorun bunlara karşı almış olduğu tedbirler hakkında şunları kaydetmişti; “Cenova filosunun Haçlılara takviye sağlamak için yola çıktığını öğrenen ve onlarında tıpkı Pisa filosunun daha önceden yaptığı gibi topraklarına zarar vereceğini hisseden imparator derhal karadan Kantakouzenos'u, denizden Landulf'u büyük bir filo ile Cenovalıların üzerine gönderdi. İmparator özellikle Landulf'dan Cenovalılarla bir an evvel savaşa tutuşabilmesi için Yunanistan'ın güney kıyısını takip etmesini istemişti. Landulf ve emrindeki donanma imparatorun isteği üzerine hareket etmiş fakat yolculuk esnasında başlayan büyük bir fırtına gemilerin zarar görmesine neden olmuştu. Bu durum karşısında filoları kaybetme korkusu yaşayan Landulf derhal kıyıya yaklaşarak burada hasar gören gemilerin fırtınaya karşı dayanıklılığını artırmak için katranla etrafını kaplattırmıştı. Cenova filosunun, Bizans donanmasının üzerine doğru geldiğini öğrenen Kantakouzenos Landulf'a haber göndererek fırtınadan hasar görmeyen 18 gemi ile birlikte savaşmak üzere yola çıkmasını istemişti. Landulf donanmadaki sağlam gemilerle birlikte Cenova filosunun önüne geçmiş fakat bu gemilerin sayıca Bizans donanmasından fazla olması sebebi ile savaşmadan geri çekilmek zorunda kalmıştı. Landulf'un ardından hareket eden Kantakouzenos tamir edilen gemilerle birlikte Lâzkiye'ye ilerlemekte olan Cenova filosunun peşine düşerek onları yakalamaya çalışmış, bu esnada Haçlıların istilasını altında olan Lâzkiye, Cenovalıların getirmiş olduğu yardımlarla rahatlamıştı. İmparator Aleksios Antakya'nın ardından Lâzkiye'nin Haçlılar tarafından istila edilmesini kabul edilmez gördüğünden Kantakouzenos'u Lâzkiye'nin alınması için görevlendirmişti²³⁴”.

Kantakouzenos'un Lâzkiye limanına yapmış olduğu başarılı saldırı neticesinde liman bölgesi Bizans'ın denetimine geçti ve iç kaleyi savunan Haçlıların yardımına gelen filo ile bağlantısı kesildi. Bohemund ile savaşarak vakit kaybetmek istemeyen Kantakouzenos, Lâzkiye'nin teslim edilmesi hususunda onunla bir araya gelmiş ve imparatorun emri ile hareket ettiğini bu nedenle derhal Lâzkiye üzerinden çekilmesini söyledi. Bohemund bu teklifi kabul etmeyerek imparatorun para vermeden bir gözcü barınağına dahi sahip olamayacağını bildirdi. Draç muharebesinden beri imparatora kinle dolu olan Bohemund, Lâzkiye'nin kesin olarak zapt edilmesi için emrindeki birlikleri Bizans kuvvetlerinin üzerine göndermesi sonucunda şehir surlarını savunan Bizans birlikleri derhal savaş düzenine

²³⁴Anna Komnene, a.g.e., trc. Umar, s. 355-356.

geçerek ateşli oklar kullanmak suretiyle üzerine hücum eden Haçlıları geri püskürtmeyi başardı²³⁵. Ayrıca şehir surları Bizans birlikler tarafından tamamen kuşatıldı. Raymond'un Bizans kuvvetlerine yardım etmesi Haçlıları zor durumda bırakmış ve daha fazla direnemeyerek geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

I. Bohemund'un 1101 yılında Türkler tarafından esir edilmesinin ardından Antakya Prinkepsliği'nin idaresini ele alan yeğeni Tankred, dayısının Lâzkiye üzerindeki emellerini tamamlamak için 1102 yılının ilkbahar aylarında ordusuyla birlikte harekete geçti. Bu sırada şehirde bulunan Bizans garnizonu şehrin savunmasını güçlendirerek gelecek saldırılara karşı hazırlık yaptı. Ayrıca Lâzkiye limanında bulunan Bizans donanması şehrin ihtiyacı olan yiyecek ve iaşenin teminini Kıbrıs'tan rahatça sağlıyordu. Bu şartlar altında kuşatmaya başlayan Tankred bir yıl boyunca kuşatmayı sürdürmüş fakat başarılı olamamıştı. Lâzkiye'nin deniz ile bağlantısını kesmeden başarı sağlayamayacağını anlayan Tankred, 1103 yılı başlarında bölgeye gelen Cenova filosundan yardım alarak şehri denizden abluka altına aldı. Cenova filosunun vermiş olduğu yardım kısa sürede etkisini göstermiş ve Tankred şehri ele geçirmeyi başarmıştı. Haçlıların Doğu Akdeniz'deki politikalarını sürekli takip eden ve imparatorluğun Doğu Akdeniz'deki donanma üssünü kaybetmek istemeyen I. Aleksios, Haçlıların bu saldırısı üzerine derhal bölgeye büyük bir ordu göndererek Tankred'e müdahale etmiş ve Lâzkiye'de kontrolü yeniden sağlamayı başarmıştı (1104).

Cenova, Antakya Prinkepsliği ve Normanlara sağladığı bu yardımların benzerini doğrudan Kudüs Haçlı Krallığı içinde gösterdi. 1100 yılından itibaren Doğu Akdeniz'e gönderdiği yardımları sürekli hale getiren Cenovalılar, Kudüs'ün ilk yöneticisi ve Kutsal Mezarın savunucu olan Godefroi'nın ölümünden sonra (18 Temmuz 1100) krallık içinde meydana gelen siyasî sorunların çözümünde de önemli görevler üstlendi. Cenovalılar, öncelikle Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin'nin Kudüs Kralı olmasına destek vererek iktidar sorununu ortadan kaldırdı²³⁶. Nitekim Cenova

²³⁵Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.356-357.

²³⁶Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.565; Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall-J.Phillips, s.42-45. Ayrıca bkz.; Heyd, **a.g.e.**, s.149.

komünün 1100 yılında 30 gemi ile düzenlediği bu sefer sonuçları bakımından Cenova'nın denizcilik tarihinde önemli olayları arasında gösterilmektedir.

1100 yılında Lâzkiye'de kışı geçiren Cenovalılar baharın gelmesiyle birlikte krallık tahtına geçen I. Baudouin ile görüşmek ve bağlılıklarını arz etmek üzere imparatorluğun liman merkezi Yafa'ya hareket etti. Bu sırada I. Baudouin'de Cenovalıları karşılamak üzere maiyeti ile birlikte Yafa limanına geldi. Caffaro bu sırada Haçlıların içinde bulunduğu genel durumu şu şekilde anlatmaktadır "... (Godefroi'nın ölümü ve I. Bohemund'un esir edilmesi nedeniyle Doğu'da yaşayan tüm Haçlılar ellerindeki toprakları kaybetme endişesi ve korkusu yaşamaktaydı)"²³⁷. Cenova filosunun gelmesinin ardından I. Baudouin ve Cenovalılar birlikte Kudüs'e dönmüş ve Kutsal Mezarı ziyaret ederek krallığa sadakatlerini bildirmişlerdi. Cenovalı deniziler Pisa ve Venedik gibi ilahi bir gaye ile yola çıktıklarına inanmakta ve doğru yolda olduklarına dair Tanrıdan ilahi bir işaret beklemekteydi. Nitekim Kutsal Mezarı ziyaret eden Cenovalılar birkaç gün boyunca Cennetten gönderileceğine inandıkları kutsal ışığı görmeyi arzuladı. Fakat zaman geçtikçe İtalyanların kutsal ışığı görme ümidi azalmış çaresizlik içinde korkuya kapılarak ve günahkâr olduklarına inanarak yüksek sesle "*Kyrie eleison, Kyrie eleison*" (*Ya Rabbi merhamet*) diye defalarca bağırarak kutsal ışığa kavuşmak için dua ettiler²³⁸. Kutsal Mezar çevresindekileri saran bu korku kendi davalarına olan samimiyetlerini sorgulamalarına neden oldu.

Yaşanan bu olayların hemen ertesinde Kudüs Patriği Daimbert vermiş olduğu vaazın arkasından Cenovalılarda meydana gelen moral bozukluğunu görünce onların geri çekilip gitmesinden endişe duymuş ve kendi şahsi çıkarlarını devam ettirme arzusu ile şunları söylemişti "... kardeşlerim lütfen beni dinleyin. Tanrının cennetten kutsal ışığı göndermediği ve sizi kutsamadığı için üzgün olduğunuzu görüyorum. Lütfen üzülmeyin ve bundan üzüntü duymayın çünkü Tanrının inanan kulları için ışık tutmasına gerek yok, zira Tanrı inanları ve inanmayanları ayırt eder. Tüm gücünüzle

²³⁷Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.4-5. Ayrıca bkz. Marshall, **a.g.m.**, s.63-64.

²³⁸Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.45; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s. 565. Ayrıca bkz; Stevenson, **a.g.e.**, s.38; Heyd, **a.g.e.**,s.149.

inanmaya ve dua etmeye devam edin"²³⁹. Patrik Daimbert etkili vaazı ile Haçlılar arasında olabilecek huzursuzlukları bastırması rağmen Cenovalılar kutsal ışığı görme emelinden vazgeçmedi. Zira Cenovalılar bir kez daha Kutsal Mezarı ziyaret için geldiklerinde sözde cennetten geleceğini umdukları ışığın Kutsal Mezarın üstünde görüldüğüne kanaat getirerek coşku içinde "*Te Deum laudamus*", (Şükürler olsun) diyerek sevinç içinde bağıldılar. Cenovalılar uzun bekleyişin ardından gayelerine ulaşmış ve Tanrının onları kutsal görev için seçtiğini düşünerek doğru yolda olduklarına iman ettiler²⁴⁰.

Cenova'nın Kral I. Baudouin'e sadâkat yemini etmesi Doğu Akdeniz sahillerini ele geçirerek Kudüs Krallığı'nın topraklarını genişletmek isteyen I. Baudouin'nin işini kolaylaştırdı. Bu amacına ancak bir donanma sayesinde ulaşmanın mümkün olduğunu bilen I. Baudouin, Cenovalılar ile birlikte Yafa'ya dönerek yapılması plânlanan sefer için burada gerçekleştirilen büyük konsile katıldı²⁴¹. Konsilde alınan karar gereği Cenova filoları Doğu Akdeniz'de kaldıkları sürece Kudüs Krallığı'na sadâkatle bağlı kalacaklarını tekrar ederek şehirlerin kuşatılmasına ve ele geçirilmesine yardım edeceklerine söz verdi. Ayrıca konsilde I. Baudouin, Kudüs Kralı olmak için en az iki şehrin kendi adına alınmasını şart koştu ve zaptetmeyi düşündüğü yerlerden biri olan Arsuf üzerine sefer düzenlenmesi kararlaştırdı²⁴². Arsuf, Godefroi'nin ölümünden önce yaklaşık iki ay boyunca kuşatılmış fakat donanmanın olmayışı nedeni ile olumlu bir netice alınamamıştı.

Yafa Konsili'nden sonra kuşatma için hazırlıklarını tamamlayan Cenova filoları kara ordusunun da desteği ile 9 Mart 1101'de Arsuf'u kuşatma altına almış üç gün süren kuşatmanın ardından şehir zapt edilmişti²⁴³. Arsuf üzerinde kazanılan başarının ardından Cenova filosu yönünü Doğu Akdeniz'in önemli liman şehirleri

²³⁹Caffaro, **a.g.e.**, trc. Hall- J. Phillips, s.44-46.

²⁴⁰Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.44-46.

²⁴¹Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.45 vd.

²⁴²Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.152; Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.45 vd.

²⁴³Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.151-153; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.487,563; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.409. Ayrıca bkz.; Usta, **a.g.e.**, s.118-120; Demirkent, **a.g.e.**, s.50-60; a.mlf., **Doğu Akdeniz'de Deniz Hâkimiyeti**, s.225.

arasında yer alan Kaysâriye üzerine çevirdi ve Mayıs ayı içinde şehrin kıyılarına gelerek burada demirledi. Haçlı askerlerinin bir kısmı vakit kaybetmeden beraberlerinde getirdikleri saldırı araçlarını gemilerden indirirken diğerleri de şehrin çevresinde bulunan arazilere saldırarak burada bulunan mülkleri yağmaladı. Cenovalı denizciler kuşatma için oldukça hevesli olduklarından gemilerinden birini parçalayarak hücum kuleleri ve saldırı araçlarının yapımında kullandılar. Haçlıların saldırısı karşısında dehşete düşen ve büyük bir korku yaşayan Kaysâriye halkının ileri gelenleri Haçlılardan emân dilemelerine rağmen şehrin tamamına sahip olmak isteyen Haçlılar bunu kesin olarak reddetti. Hazırlıklarını tamamlayan Cenovalılar saldırı vaktini beklemeye başladı ve bu esnada Cenova heyetinin lideri olan Guglielmo Testadimaglio Cenovalıların kendilerine olan güvenini ve cesaretini artırmak için etkili vaazlar vererek onları “... Tanrının kulları ve savaşçıları olan sizler Tanrının emirlerini yerine getirmekte yavaş davranmayın. Bizler Kutsal Mezar önünde ettiğimiz yemine sadık kalarak şehir surlarını kuşatmalıyız...” diyerek onları cesaretlendirmeye çalıştı. Ayrıca Testadimaglio surlara ilk kendisinin tırmanacağını diğerlerinin ise korkmadan ve çekinmeden cesurca kendisini takip etmesini istedi²⁴⁴.

Kaysâriye kuşatması başladığında Testadimaglio ve beraberindeki Haçlılar, şehrin surlarına dayanan merdivenlerden tırmanarak içeri girmeyi başardı ve uzun mücadelenin ardından burçlara Cenova bayrağı çekildi. Bundan güç alan Cenovalılar’ın çok geçmeden şehrin surlarından aşarak kaleye girmesiyle birlikte Kaysâriye çok geçmeden Haçlılar tarafından zapt edildi. Kale içinde yaşayan halk Haçlıların kendilerine merhamet edeceğini düşünse de Haçlı askerleri, Müslümanları kılıçtan geçirdikten sonra camilere saldırmış ve minarelerin üzerine çıkarak kazanmış oldukları zaferin etkisiyle bağırarak sevinçlerini kutladı²⁴⁵. Kral I. Baudouin, Cenovalılar’a Arsuf ve Kaysâriye’de gösterdikleri üstün hizmetlerden dolayı elde edilen ganimetin üçte birini ayrıca Arsuf ve Kaysâriye şehirlerinde bazı bölgeleri

²⁴⁴Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.153,154; İbnü’l- Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.51; Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.46-47; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.565; İbnü’l-Esîr, **a.g.e.** X, trc. Özeydin, s.267; İbnü’l-Esîr, Haçlıların kaleyi Nisan 1101’ de ele geçirdiğini söylemektedir. Ayrıca bkz; Usta, **a.g.e.**, s.120-121.

²⁴⁵Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.46-47; Caffaro, bu sahneyi şöyle anlatmaktadır. “Birçok Müslüman öldürüldükten sonra Haçlılar minarelere tırmanarak Tanrının güvenini kazandıklarını düşünerek her şeyimizi senin yolunda harcamaya hazırız diyerek bağırmaktaydılar”. Ayrıca bkz; Ahmed, **a.g.e.**, s.82.

tahsis etti. Bu sırada Cenova Campagnası'nın hazırlamış olduğu filolar kesintisiz olarak Doğu Akdeniz limanlarına ulaşmaya devam ediyordu.

Arsuf ve Kaysâriye şehirlerinde Cenovalıların yardımı ile büyük bir zafer kazanan I. Baudouin, Doğu Akdeniz limanlarındaki harekâtına devam etmek istiyordu. Arsuf ve Kaysâriyye'nin ele geçirilmesinden sonra I. Baudouin toprakları arasında siyasî bütünlüğü sağlamak için çalışmalara başlamış ve Müslümanların elinde bulunan Akkâ, Sûr, Beyrut, Sayda ve Askalan üzerine sefer plânladı. Bu amaçla hareket eden kral, ilk hedef olarak 1103 yılında kuşattığı fakat ele geçiremediği Fâtımî donanmaları için stratejik öneme sahip olan ayrıca Dımaşk ticaret yolları için de önem arz eden Akkâ'yı hedef olarak belirledi²⁴⁶. Zira Akkâ alındığı takdirde tacirlerin sık olarak tercih ettiği, her türlü sebze ve meyvenin Avrupa'ya ihracatının yapıldığı büyük gelire sahip olan önemli bir pazar Haçlıların eline geçmiş olacaktı. Akkâ'nın bir tarafının denizle bir tarafının da kara ile bağlantılı olması şehrin muhtemel bir saldırıda kolayca yardım almasını sağladığı için I. Baudouin bu sefer için 1103/1104 yıllarında Doğu Akdeniz'e gelen Cenovalı denizcilerden yardım almayı uygun buldu.

I. Baudouin ve Cenova filosunun ileri gelenleri arasında yapılan plâna göre Akkâ kuşatması Cenova filosunun saldırısı ile başlayacaktı. Çünkü Cenova filoları taşlar ve güller atan mancınıklarla donatılmıştı. Filodan atılan güller ile tahrip edilen şehir surları daha sonra kara ordusu tarafından kuşatma altına alınacaktı. Uygulanan savaş stratejisi sayesinde denizden ve karadan kuşatılan Akkâ bu saldırılara ancak yirmi gün dayanabildi ve daha fazla savunmaya gücü kalmayan şehrin yöneticisi Zahürü'd-devle el- Ceyuşî, kral ile yaptığı anlaşma sonucu şehri teslim etti (26 Mayıs 1104). Bu anlaşma ile I. Baudouin, kendi Müslüman tebaası için şehirde bir caminin muhafaza edilmesine izin verdi. Fakat Cenovalılar I. Baudouin'in, Müslümanlara karşı hoşgörülü yaklaşımını kendi ticari çıkarları için tehlikeli bulduğundan şehirden ayrılanları yakalayıp malları için öldürdü. Cenovalıların, kralın emrine uymayarak Müslümanları katletmesi üzerine I. Baudouin

²⁴⁶Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.453,477-478. Ayrıca bkz.; Demirkent, **Doğu Akdeniz'de Deniz Hâkimiyeti**, s.225.

onları cezalandırmayı düşünmüş fakat Patrik Evremar'ın araya girmesi ile mesele halledilebilmişti²⁴⁷.

Kral, Cenova filosuna Akkâ kuşatmasında gösterdiği cesaret ve yardımlardan dolayı şehrin üçte birini, Akkâ limanının gümrük gelirlerinin bir bölümünü mükâfat olarak vermiş bundan başka krallığa ait topraklar içinde vergiden muaf olarak ticaret yapma hakkını tanımıştı. Haçlı tarih yazarı Caffaro anlaşma metni ile ilgili detaylı bilgi vererek şunları nakleder; *“Bu anlaşma Filistin ve Kudüs’ün Kralı olan Baudouin ve San Lorenza Kilisesi’ne bağlı Cenovalılar arasında yapılmıştır. Kutsal Mezarın koruyucusu ve hizmetkârı olan ben Kral Baudouin, kendi hür iradem altında Cenovalılara, Kudüs ve Yafa şehirlerinde tanıdığım ayrıcalıkların benzerini Arsuf şehrinde de tanyorum. Ayrıca şehirde bulunan bazı evler ile sahile yakın bir sokak da Cenovalılar’ın olacaktı. Arsuf’ta verilen ayrıcalıklar Kaysâriye şehri içinde geçerlidir. Ben Kral Baudouin size yemin ederim ki, ben veya bana tabi olan vasallardan hiçbiri sizi haklarınızdan mahrum edemeyecektir. Tarafımdan veya vassallerimden gelecek zararlar elçileriniz tarafından 30 gün içinde bildirildiği takdirde zararın karşılanması hususunda engel çıkarılmayacaktır...”²⁴⁸”* Cenovalı soylular, Kral I. Baudouin tarafından verilen bu hakları bir levha üzerine altın harflerle yazdırarak Kutsal Mezar Kilisesi’nin mihrabına asmışlar böylece kendilerine bahşedilen tüm hibe ve imtiyazların ilelebet kutsal bir hak olarak kendilerinde kalmasını arzu etmişlerdi. Akkâ’ya sahip olan I. Baudouin, krallığın önemli eksiklerinden biri olarak görülen her durumda kullanılabilir bir limana sahip oldu. Nitekim Akkâ Kudüs’ten 170 km uzakta bulunmasına rağmen krallığın başlimanı olarak ilan edilmiş ve bundan sonra Haçlıların kullandığı ticaret merkezlerinden birisi olmuştu.

Cenova’nın Birinci Haçlı Seferi’ne destek vermek amacıyla Doğu Akdeniz’e gelmesinden sonra Raymond’da diğer Haçlı reisleri gibi birçok defa Cenovalılar’ın yardımına başvurdu. İbnü’l-Kalânisi ve İbnü’l-Esir, 1104 yılı Mart-Nisan aylarında Lâzkiye’ye asker, tüccar ve hacılardan oluşan 40 parçalık Cenova gemisinin geldiğini, Raymond’un Trablus kuşatmasına destek vermesi için bu filoya para

²⁴⁷Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edginton, s.675. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, II, s.72-73; Usta, **a.g.e.**, s.124; Marshall, **a.g.m.**, s.63.

²⁴⁸Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.101,144-145; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.455.

verdiğini bunun üzerine Cenovalı denizcilerin Raymond ile birlikte kuşatmaya katıldığını fakat başarılı olamadıklarını ifade etmekteydi²⁴⁹. Trablus'tan geri çekilen Haçlılar Cebele'ye saldırıya ve şehri yağmalayarak ele geçirmişti. Cebele'nin zaptından sonra Raymond tüm kuvvetleri ile Trablus'u yeniden kuşattı. Haçlılar Trablus'u karadan kuşatma altına almış olmalarına rağmen Raymond'un emrinde donanma kuvveti olmadığından şehre giriş-çıkışları kontrol altına alamıyordu. Ayrıca İbn Ammâr, deniz üzerinden gerekli her türlü yardıma ulaşabilmekteydi. Trablus kuşatması bu şartlar altında devam ederken 1105 yılında Trablus garnizonun düzenlemiş olduğu huruç hareketi sırasında yanan bir çatı parçasının Raymond'un üzerine düşmesi üzerine St. Gilles kontu ağır şekilde yaralandı ve 28 Şubat 1105'te hayatını kaybetti²⁵⁰. Raymond'un ölümünden sonra yeğeni Guillaume Jourdain Bizans ile ittifaka devam etmek suretiyle Trablus kuşatmasında idareyi ele aldı. Uzun süre şehri kuşatma altında tutan Guillaume'un Bizans imparatoruna itaat ederek onun politikasına ters düşmeden hareket etmesi Kıbrıs üzerinden Trablus'a düzenli olarak yardımların gelmesini sağladı ve bazen Bizans askerleri de şehrin kuşatmasına katıldı²⁵¹.

Guillaume, kuşatmaya devam ederken Raymond'un oğlu Bertrand babasının ölümünden sonra onun mirasına sahip olabilmek için 1108 yılı sonbaharında 4000 kişilik atlı ve yaya kuvvet, 40 gemiden oluşan bir filo, karısı Helen ve oğlu Pons ile birlikte Doğu'ya hareket etti. Nitekim Bertrand, Trablus'da doğan kardeşi Alfonso-Jordain' in, annesi ile birlikte Toulouse gelmesi üzerine zor bir dönem yaşamış ve bu durum onun Trablus'a gelmesinde etkili olmuştu. Toulouse'dan yola çıkan Bertrand ve maiyeti ilk olarak ikmal malzemelerini temin etmek için Cenova şehrine uğradığında Cenovalılar gerekli yardımları sağladığı gibi Trablus'u zapt etme hususunda destek vereceklerini belirtti. Yolculuğuna devam eden Bertrand 1109 yılının Mart ayı içinde Trablus'a ulaştı ve Hacılar Tepesi'ndeki karargâhında bulunan Guillaume-Jourdain'e haber göndererek babasından kalan mirası teslim

²⁴⁹İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, X, trc. Özeydın, s.282. Ayrıca bkz.; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.60.

²⁵⁰Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.181; Willermus, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.462; Anna Komnene, **a.g.e.** trc. Umar, s.347. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, c.II, s.49-50; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.60-61.

²⁵¹Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.64-65.

etmesini istedi.²⁵² Fakat Guillaume, Bertrand lehine tüm haklarından feragat etme niyetinde değildi. Bertrand babasının mülkünün kendisine verilmesini istedi fakat Guillaume, Raymond'dan kalan toprakları miras hukukuna göre idare ettiğini, koruduğunu ve topraklarını buna dayanarak genişlettiğini söyledi. Guillaume, Bertrand tarafından gelebilecek muhtemel bir saldırı karşısında Tankred'den yardım istemiş ve vassali olmayı teklif etmiş bunun üzerine Bertrand'da I. Baudouin'i metbuu olarak tanıyarak yardımını istemişti.

I.Baudouin Haçlılar arasında uzun süredir devam eden meseleleri çözmek üzere Trablus üzerine hareket etmiş ve Hacılar Tepesi'ne gelerek ordugâhını kurup başta Tankred başta olmak üzere tüm Haçlı reislerini buraya davet etmişti. Hacılar Tepesi'nde yapılan toplantıda Haçlılar arasında sorunlar çözüldükten sonra Trablus'un durumu ve Raymond'un mirası üzerindeki hak sorunuda çözüme kavuşturuldu. Buna göre, Guillaume Jordain, Tartûs ve Arka'yı zapt edecek, Bertrand ise Cübeyl'i aldıktan sonra Trablus'a hâkim olacaktı. Ayrıca Guillaume-Jordain ve Bertrand arkalarında varis bırakmadan ölürse ölenin haklarının diğerine geçmesi yönünde de karar alındı.

Guillaume Tankred'e, Bertrand ise Kral I. Baudouin'e sadakat yemini ettikten sonra Haçlı reisleri arasında anlaşma sağlanmış ve Haçlı orduları Trablus'u kuşatmaya başlamıştı. Bu sırada Trablus idarecileri Fâtımîlerden acil olarak yardım talep etmiş fakat Mısır donanması hareket ettiğinde Cenova gemileri çoktan şehir girişini abluka altına almıştı. Trablus yöneticileri direnecek güçleri kalmadığı için I. Baudouin'e elçiler göndererek bazı şartlarda şehri teslim edeceklerini bildirdiler buna göre; şehirden gitmek isteyen halka zorluk çıkarmayacak, kalmak isteyenler ise Frankların tebası olarak yıllık belirli bir miktar vergi vermek şartı ile şehirde kalabilecekti. I. Baudouin gelen elçilere bu sözlere riayet edeceğini bildirdikten sonra şehir 12 Temmuz 1109'da Haçlılara teslim edildi²⁵³. Kral I. Baudouin, yapılan anlaşmaya sadık kalarak şehirde yaşayan halka zarar vermese de Cenovalılar şehri

²⁵²Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.194; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.777; Albertus, Bertrand'ın filosu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi vermiştir. Ayrıca bkz; Heyd, **a.g.e.**, s.148; Küçükspahioğlu, **a.g.e.**, s.71-76; Aydın Usta, **a.g.e.**, s.128; Demirkent, **Doğu Akdeniz'de Deniz Hâkimiyeti**, s.226.

²⁵³Küçükspahioğlu, **a.g.e.**, s. 71 vdd.

savunmasız görünce saldırıya geçerek evleri soymaya, etrafı yağmalamaya ve önlerine çıkan Müslümanları öldürmeye başladı. Cenovalıların bu zulmü ancak I. Boudouin'nin çabaları neticesinde güçlükle bastırılabilirdi. Bu sırada Guillaume Jourdain'nin at üzerinde isabet eden bir ok yüzünden yaralanıp ölmesi neticesinde onun hâkimiyetinde bulunan topraklarda Bertrand'a intikal etmiş oldu²⁵⁴.

Trablus tamamen Haçlıların kontrolüne geçtikten sonra Bertrand Trablus kontu unvanı alarak buranın ilk yöneticisi oldu ve seferin en başından beri kendisine destek veren ve Trablus önünde cesurca savaşan Cenovalılara büyük imtiyazlar tanıdı. Cenovalılar, Trablus'un üçte birine Cebele'nin tamamına sahip oldu. Zaten Raymond 1104 yılında Doğu Akdeniz'e gelen Cenova filolarının yardımı ile şehri zapt etmiş ve üçte birini Cenovalılara bırakmıştı²⁵⁵.

Caffaro, Trablus'un alınmasından sonra Bertrand tarafından Cenovalılara verilen imtiyazları şu şekilde anlatmaktadır. "*Saint Gilles kontu olan ben Bertrand, Cübeyl şehrini Cenovalılara bırakıyorum. Ayrıca Trablus şehrinin sahil bölgesini Guglielmo Embriaco ve beraberindeki soyluların uhdesine bıraktım. Söz veriyorum kim olursa olsun size karşı yapılan saygısızlığa ve küstahlığa izin vermeyeceğim ve sizi desteklemeye devam edeceğim. Bundan başka Cenovalı denizciler Trablus'ta ve hâkim olduğum topraklarda vergiden muaf tutularak serbestçe ticaret yapabilecektir*". Bunun üzerine Cenovalı denizciler Trablus kontu Bertrand'a hitaben "... Cenova filosu olarak Kudüs'ün Kralı ve koruyucusu olarak Baudouin'i kabul ediyoruz ve tarafımızdan senin hâkimiyetine zarar gelmeyeceğine yemin ediyoruz..."²⁵⁶. Böylelikle Trablus üzerinde uzun bir müddet devam eden mücadelenin ardından Toulouse Kontu Raymond'un oğlu Bertrand Trablus Haçlı Kontluğu'nun gerçek kurucusu oldu²⁵⁷. Trablus Haçlı Kontluğu'nun kurulması Birinci Haçlı Seferi sonrasında Haçlıların Ortadoğu'da gelecekleri adına kazandıkları büyük zaferlerden biri oldu. Suriye ve Filistin arasında yaşayan Haçlıların siyasî toprak bütünlüğü sağlanarak aradaki engel kalktı. Ayrıca Trablus'a

²⁵⁴Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.195; İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H.A.R. Gibb, s.88-90; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, X, trc. Özaydın, s.380-381; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, trc. Krey, s.475-478; Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.781. Ayrıca bkz; Runciman, **a.g.e.**, II, s.56-57; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.76-77; Usta, **a.g.e.**, s.130; Stevenson, **a.g.e.**, s.56-57; Ahmed, **a.g.e.**, s.90.

²⁵⁵Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s. 78-80.

²⁵⁶Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.146 vd.

²⁵⁷Küçüksipahioğlu **a.g.e.**, s.79.

yerleşen Haçlılar büyük bir endüstri faaliyeti olan şeker kamışı imalathanelerine sahip olarak bunun ihracatını yapmaya başladı. Trablus limanı sayesinde Doğu Akdeniz liman kentlerine olan mesafe kısalmış ve bundan sonra Doğu Akdeniz'e gelen İtalyan donanmalarının uğradığı önemli limanlardan biri haline geldi. Ayrıca Dımaşk'tan ve Uzakdoğu pazarlarından getirilen mallar Akdeniz çevresindeki ülkeler başta olmak üzere Avrupa'ya kolaylıkla taşınmaya başladı.

Kral I. Baudouin'nin Kudüs Kralı olmasının ardından en parlak dönemlerinden birini yaşayan Lâtinler, bu dönemde Doğu Akdeniz limanlarını büyük bir bölümünü ele geçirmiş kalan yerleri ise baskı altına almıştı. Toprak bütünlüğünü sağlayarak siyasî birliğini tamamlamaya önem veren kral, 1110 yılı Şubat ayında Trablus Kontu Bertrand'ın da desteği ile Beyrut'u kuşattı. I. Baudouin, Beyrut'u ele geçirmek istemesinin ekonomik nedenleri vardı. Beyrut, sedir ağaçlarının fazla olduğu kereste imalatı için oldukça uygun bir şehirdi. Diğer taraftan Beyrut'un sahil bağlantısı sayesinde limandan alınan ticaret malları Ortadoğu pazarlarına kolayca dağıtılmaktaydı. Ayrıca Kudüs Krallığı bu liman şehrine sahip olduğu takdirde Dımaşk ve diğer Suriye şehirlerine yapılan ticaret akışını rahat bir şekilde kontrol altında tutabilirdi.

Haçlı ordularının Beyrut'u kuşattığı esnada şehri savunan Beyrut garnizonunun yardım talebi üzerine Fâtımî donanması Beyrut'a ulaşmış ve şehrin savunmasına yardım etmeye başlamıştı. Zor durumda kalan I. Baudouin, Süveydiye limanında demirleyen Cenova filolarına haber göndererek yardım talebinde bulundu. Fulcherius, I. Baudouin'in, Cenovalılardan destek alabilmek için yalvardığını ifade ederek Haçlı ordusunun Beyrut önünde kaldığı zor durumu belirtmişti. O sırada Süveydiye limanından hareket eden Cenova filosu kısa sürede Beyrut'a ulaşarak kuşatmaya katılmıştı²⁵⁸. Cenovalılar ilk olarak Fâtımî donanmasının etrafını kuşatarak çember altına almış ardından kükürt ve çeşitli yağların karışımı ile elde ettikleri alevli topları Fâtımî filolarına fırlatarak birçok Fâtımî gemisini yakmışlardı. Fâtımî donanması etkisiz bırakıldıktan sonra Haçlılar şehri hem karadan hem de denizden kuşatarak baskı altına aldı.

²⁵⁸Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.195-196.

Willermus da, askerlerin şehri ele geçirmek için civarda bulunan ormandan kereste temin ederek ahşap kuleler, mancınıklar inşa ederek kuşatmayı 2 ay kadar sürdürdüklerini ifade etmektedir²⁵⁹. Cenova filolarının Beyrut limanının girişlerini kapaması şehrin dışarıdan yardım almasına ve dışarıya açılmasına engel olmaktaydı. Gece ve gündüz devam eden saldırılar sonucunda Haçlı askerlerinin gücü tükendiği gibi Beyrut'u savunan garnizonunda dayanacak gücü kalmamıştı. Sonunda Haçlı askerinin saldırılarını arttırdığı esnada surlara dayanan merdivenlerden kaleye girmeyi başaranlar dışarda bekleyen Haçlılara şehrin kapılarını açmayı başardı. Dışarıda bekleyen Haçlıların kaleye girmesi halk arasında büyük korku ve paniğe neden olmuş ve dehşete kapılarak sahile doğru var güçleriyle kaçmaya başlamışlardı. Ama Haçlı zulmünden kaçamayıp hepsi katledildi. Diğer taraftan şehir garnizonu son bir savunma yapmaya çalışsa da başarılı olamamış ve şehir gün biterken Haçlı orduları tarafından ele geçirilmişti (13 Mayıs 1110)²⁶⁰.

Doğu Akdeniz liman şehirlerinin ele geçirilmesinde Haçlı devletlerine karadan ve denizden büyük destek veren Cenova, bu yardımlar karşılığında büyük imtiyazlar elde ettiği gibi sahip olduğu liman şehirlerinde kurduğu ticaret kolonileri sayesinde doğunun değerli mallarını doğrudan ele geçirme imkânı buldu.

²⁵⁹Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.484-485.

²⁶⁰İbnü'l- Kalânişî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.99-101; Caffaro, **a.g.e.**, trc. M. Hall- J. Phillips, s.102-103; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.484-485; Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.196-197. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, II, s.75-76; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s.80; Ahmed, **a.g.e.**, s.86; Usta, **a.g.e.**, s.125-126; Stevenson, **a.g.e.**, s.58-59; Byrne, **Genoase with Syrian Trade...**, s.192.

2.5. Pisa

İtalya'nın kuzeyinde Toskana bölgesinde yer alan Pisa şehri (Piza), Arnus ve Ausar nehirlerinin denize döküldüğü noktada birleşen alüvyon yığınlarının üzerine kurulmuştu. Roma idaresindeki Pisa, sahip olduğu limanlar sayesinde Batı Akdeniz'de önemli ithalat ve ihracat merkezleri arasında yer almaktaydı. Tiran Denizi'nden hareketle Marsilya, Sardinya ve İspanya'ya arasında faaliyet gösteren tüccar gemilerinin sık tercih ettiği limanlardan biri haline gelen Pisa'nın bu stratejik konumunu uzun bir süre devam ettirdiği görülür²⁶¹. Ortaçağ'ın önemli seyyahların biri olan Tudela'lı Benjamin, XII. yüzyılda Avrupa ve Asya üzerine gerçekleştirdiği gezilerinde Pisa şehrini ziyaret ederek gördüklerini şöyle ifade etmiştir. "... *Pisa çok büyük bir şehirdir. Şehirde savaş ve saldırılara karşı korunmak için küçük kuleler şeklinde yapılmış 11 adet ev bulunmaktadır. Şehri çevreleyen surlar yoktur ve şehrin ortasından geçen Arno nehri denizle şehrin bağlantısını sağlar, giriş-çıkışlar buradan kontrol edilir.*"²⁶² Pisa, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından eski önemini yitirmiş ve VI. yüzyılın başlarında Ostrogotların İtalya'yı istilasını sırasında Batı Akdeniz üzerinde sahip olduğu ticaret kolonilerini terk etmek zorunda kalmıştı. Ancak ekonomisinin büyük bir kısmı deniz faaliyetlerine dayanan Pisa, sahip olduğu deniz ticareti sayesinde eski gücünü yeniden kazanmış ve Ostrogot istilasına karşı Papalığın başlattığı mücadelede donanma gücüyle kiliseye destek vererek bu seferlerde Hristiyanlığı savunmak için önemli görevler üstlenmişti²⁶³.

VII. yüzyılda Lombardların hâkimiyetine giren Pisa, bu dönemde Lombard filolarının Tiran denizi üzerindeki merkezlerinden biri haline geldi. Bir süre Lombardlara hizmet eden şehir daha sonra Karolenjiyen hanedanının idaresine girmemek için büyük bir mücadele vermiş fakat başarılı olamamıştı. Franklara karşı giriştiği mücadeleyi kaybeden Pisalılar zamanla Frank imparatorluğu'nun deniz gücünü oluşturan en büyük şehirlerden biri oldu. Akdeniz üzerinde güçlü bir imparatorluk kurmak isteyen Franklar bu dönemde Pisa ve Cenovalılardan

²⁶¹Heywood, **a.g.e.**, s.1,3; Hodgson, **a.g.e.**, s.235. Ayrıca bkz.; Giuliana Valdes, **Art and History of Pisa**, İtalya 2000, s.5.

²⁶²Tudelalı Benjamin, **a.g.e.**, trc. Arslantaş, s.34-35.

²⁶³Heywood, **a.g.e.**, s.1-7.

müteşekkil donanma kurarak Avrupa’da bulduğu genişleme fırsatını Akdeniz üzerinde de devam ettirmek istedi. Pisa ve Cenovalılardan oluşturulan bu donanma ilk ciddi başarısını Adriyatik Denizi’nde 808 yılında Comacchio yakınlarında Bizans-Venedik donanmasıyla yapılan savaşta göstermiş ve Franklar, Bizans-Venedik filolarını yenilgiye uğratarak imparatorluğa karşı gücünü ispat etmiş oldu. Bundan sonra Pisa, Kuzey Afrika topraklarına yönelerek Kartaca ve Utika arasındaki sahil bölgesine 828 yılında yağma akınları düzenledi. İtalya topraklarında siyasî birliğin olmayışı, Pisa’nın Tiran denizindeki stratejik konumu, sahip olduğu ticaret hacmi ve donanma gücü X. yüzyılda bağımsız Pisa Devleti’nin kurulmasını sağladı²⁶⁴. Nitekim Pisa Devleti’nin temeli olan komünün toplanması 972 yılı civarında olmuştur. Şehrin ileri gelen yedi hanesinden seçilen birer temsilci bu komünü meydana getirmekteydi.

Deniz ticareti ile zenginleşen Pisa’da, idari gücü elinde bulunduran bu ailelerin varlıklarının temeli ticari faaliyetlere dayanmaktaydı. Çünkü Pisa filolarının tamamına yakını bu ailelerin sahip olduğu gemilerden teşekkül etmekteydi. Pisa filolarının yönetimi ve idaresi tacirler ve armatörler tarafından yürütülüyordu. Ticari bağlara önem veren bu aileler zamanla aralarında ortak ticari anlaşmalar yaparak güçlü bir sosyal yapı meydana getirdi. Bu sosyal yapının varlığı 1075’te Papa VII. Gregorius tarafından da onaylanarak papalık nezdinde kabul gördü. Pisa’nın deniz ticaretini geliştirmeye yönelik bu hareketi ve ortak işletmeler kurması ticaret yaptığı ülkelerde yeni imtiyazlar kazanmasının önünü açtı. Pisa’nın zengin ve köklü aileleri bağımsız birer aristokratik sistem kurduklarından idarelerinde bulunan her gemi ayrıcalıklı bir yapıya sahipti. Bu gemiler bağımsız hareket edebildiği gibi gemi kaptanları savaş ve barış görüşmelerinde önemli vazifeler üstlenebilmekteydi. Filonun içinde bulunduğu esnek yapı ona gerektiğinde savaş anında karar verme yetkisini de tanımıştı.

Ticari faaliyetler neticesinde gelişen ekonomi Pisa şehir devletinin siyasî kurumlarının değişmesinde etkili olmuş ve daha önce senatonun bir türü olan toplum içinde idari bir görevi üstlenen “*Colloquim Civitatis*”, yapısı değiştirilerek

²⁶⁴Heywood, a.g.e., s.4,7.

“Arrengo”’ya (Parlamento) dönüştürülmüştü. İdari yapının değiştirilmesinde ve parlamento sistemine geçilmesine eski yönetim biçiminin ihtiyaçları karşılayamaması ve buna bağlı olarak ticari gelirleri azalmaya başlayan tacirlerin durumu etkili olmuştu²⁶⁵. Pisalı tacirlerin faaliyetlerinin azalmasının nedeni Müslümanların Orta ve Batı Akdeniz üzerinde yürüttüğü politikaların yanı sıra Venedik’in Adriyatik ve Doğu Akdeniz’de kazandığı başarılarıdır. Nitekim Cenova’nın olduğu gibi Pisa’nın da ana ticari üssü Birinci Haçlı Seferi öncesine kadar Akdeniz’in batısında yer almaktaydı. Bu nedenle Venediklilerin kontrolünde olan bölge Avrupa’nın ticari kapısı olarak görülmekteydi. Doğu Akdeniz’den gelen ve Venedik üzerinden taşınan mallar Almanya pazarlarında ve Orta Avrupa içinde yoğun talep görmekteydi. Ticari rekabetten geri kalmak istemeyen Pisa ve Cenova bir taraftan siyasî otoritelerini kuvvetlendirmeye çalışırken bir taraftan da Venedik’le ticari rekabete devam edebilmek için donanma faaliyetlerini hızlandırdı²⁶⁶.

X. ve XI. yüzyılda Batı Akdeniz’de İslam hâkimiyeti zirve noktasına ulaştığında Pisa ve Cenovalılar hâkimiyet bölgelerine ilerleyen Müslüman akınlarından korunabilmek için Orta Akdeniz üzerinde tüm kuvvetleriyle İslam’a karşı mücadele ettiler. Bu mücadelenin zamanla Calabria, Afrika ve İspanya kıyılarına ulaştığı görülmekteydi. Pisa ve Müslümanlar arasında uzun süre devam eden mücadelenin en dikkat çeken 1004 yılında meydana geldi. Müslüman filoları, Pisa’nın en önemli merkezi ulaşım noktası olan Arno nehrine saldırarak bu bölgeyi tahrip etti. Bunun sonucunda zaman kaybetmeden donanmasını hazırlayan Pisa, Müslümanlara bu saldırının bedelini ödetmek ve ticari çıkarlarını savunmak için onların kontrolünde bulunan Reggio bölgesi üzerine 1005 yılında taarruz ederek karşılık vermeye çalıştı²⁶⁷.

Sicilya başta olmak üzere Akdeniz üzerinde Pisa ve Cenovalılar için en büyük tehlike Müslümanlar gibi görünse de bundan daha tehlikeli olan durum kendi aralarında savaşlarla sonuçlanan ticari rekabetti. Zira iki taraf arasında savaşa neden olan Sardinya Adası bulunduğu konum itibari ile önemli bir mesele haline gelmişti.

²⁶⁵Heywood, **a.g.e.**,s.7-10; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.316.

²⁶⁶Abulafia **Büyük Deniz**, s.317; Heyd, **a.g.e.**, s.144.

²⁶⁷Heywood, **a.g.e.**, s.9-16; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.317; Heyd, **a.g.e.**, s.144.

Mücadelenin asıl nedeni ise adada sürdürülen ekonomik faaliyetlerden kaynaklanıyordu. Nitekim Sardinya düzlüklerinde buğday başta olmak üzere diğer tahıl ürünlerinin tarımı yapılırken iç kesimlerde ise çok sayıda hayvan beslenmekteydi. Ayrıca adanın sahip olduğu tuz yatakları önemli bir gelir kaynağı idi. Pisa ve Cenovalıların ada üzerinden elde ettiği gelirin farkında olan Müslümanlar, 1011-1015 yılları arasında saldırıya geçerek adayı yağmalamıştı. İslam donanmasının bu yağma seferlerini sürekli hale getirmesi ve giderek artan baskısı Pisa ve Cenovalı tacirlerin gelirlerinin bir anda azalmasına neden olmuş ve ekonomik olarak sıkıntıya düşen Pisalılar, Müslümanların saldırısını Cenova ile müşterek kurdukları donanma sayesinde önleyebilmişti²⁶⁸. İtalyanlar için Sardinya Adası'nın ve Batı Akdeniz kıyılarının İslam kontrolüne girmesi demek, Tiran Denizi'nde İtalyan varlığının son bulması anlamına geldiğinden Pisa ve Cenovalılar, kendi çıkarlarını tehdit eden İslam hâkimiyetini kesin olarak yok etmek için büyük bir mücadeleye başladı. 1016 yılı Mayıs ayında Pisa-Cenova müşterek filosu, Sardinya Adası üzerindeki tahkimatını artırarak İslam donanmasına karşı verdiği mücadele başarılı oldu ve bunun sonucunda 1044 yılına kadar Müslümanlar, Sardinya üzerine uzun süre sefer düzenleyemedi. Bu dönemden sonra Pisa ve Cenovalılar, Orta Akdeniz hâkimiyetini tamamen ele geçirmek ve Müslüman otoritesini ortadan kaldırmak için yönlerini Güney Akdeniz'deki en büyük üslerden biri olan Mehdiye'ye çevirdi. Sardinya Adası'nda Pisa ve Cenova'nın başlattığı müşterek harekât Müslüman-Hristiyan güç dengesinin değişmesine etkili olmuş, Müslümanların kontrol ettiği bölgelerde merkezi güç etkisini kaybetmişti²⁶⁹.

Pisa, Müslümanların idaresinde bulunan bölgeleri zapt ederek Güney Akdeniz üzerine hareket etmek istediğinden bu gaye ile Sicilya Normanlardan yardım talep etti. Fakat Normanlar, Müslümanlar ile ticari bağlarının kuvvetli olmasından dolayı yapılacak bir seferin kendileri için olumsuz sonuçlara neden olacağını bildiğinden bu teklifi reddetti. Normanlardan bekledikleri yardımı alamayan Pisalılar vakit kaybetmeden kendi siyasî yapılarını oluşturan ailelerin

²⁶⁸Heywood, **a.g.e.**, s.2,15-20; Hodgson, **a.g.e.**, s.236.

²⁶⁹Hodgson, **a.g.e.**, s.236; Heywood, **a.g.e.**, s.15-20; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.315. Ayrıca bkz.; Paolo Malanima, Pisa and the trade routes to the Near East in the Late Middle Ages, **The Journal of European Economic History**, Sy.16, c.2, 1987, s.339-344.

desteği ile hazırlıklarını tamamlayarak 20 Eylül 1063'te 6 parçadan oluşan filo ile Müslümanların önemli üslerinden biri olan Palermo'ya saldırdı. İtalyanların bu hücumu karşısında şehirde yaşayan halk elinden gelen tüm imkânlar ile karşı koymaya çalışsa da başarılı olamadı. Palermo'yu müdafa eden garnizonun gücünün tükenmesiyle İtalyanlar şehre saldırarak çok sayıda ganimet ve büyük bir zafer elde etmişti. Müslümanların 1016 yılından itibaren Akdeniz'de başlayan geri çekilişı Palermo baskını ile belirgin hale geldi²⁷⁰.

Palermo saldırısının ardından Sardinya Adası üzerindeki çıkar kavgası sadece Müslümanlarla sınırlı kalmadı. Nitekim Müslümanlar eski gücünü yitirmeye başladığında İtalyanlar arasında uzun süredir devam eden ticari rekabet siyasî otoritenin olmamasından dolayı ciddi bir savaşı dönüştü. XII. yüzyıl boyunca Cenovalılar adaya düzenli olarak gemiler göndererek ve orada yaşayan halkla alış-veriş yoluyla ticari bir yakınlık oluşturmuştu. Cenova'nın, Sardinya Adası'na olan yakın ilgisi Pisa'nın ada üzerindeki çıkarlarını tehdit etmekteydi. 1066 yılında ticari sebeplerle başlayan ve 20 yıl sürecektir bu savaş, İtalyan şehirleri arasında ilk uzun savaş olmasından başka iki tarafa da hiçbir yarar sağlamadı. İki taraf arasındaki mücadele ancak Papa III. Victor'un (1086-1087) araya girmesiyle son buldu²⁷¹.

Pisa ve Cenova, aralarında 20 yıl boyunca devam eden bu uzun savaşın meydana getirdiği kötü neticenin etkisini azaltmak ve Müslümanların idaresinde bulunan ticaret hattını ele geçirmek gayesi ile Mehdiye üzerine bir sefer düzenlemeyi plânladı. Mehdiye seferinde İtalyanların amacı Kuzey Afrika topraklarında Lâtin kolonileri oluşturarak Doğu Akdeniz limanlarına yapılacak seferlere öncülük etmektir. Pisalılar yardım için Sicilya Normanlarının destek istemiş fakat Roger Guiskard Müslümanlarla olan ilişkilerinin bozulmaması için bu teklifi geri çevirdi. İstedikleri desteği bulamayan Pisalılar, Güney Afrika kıyılarında ulaşmakta kararlı olduğu için dört yıllık uzun bir çalışma ile tüm hazırlıkları tamamladılar. Pisa ve Cenova filolarının öncülük ettiği bu sefere Batı Avrupa'dan birçok Hristiyan grupta katıldı. 6 Ağustos 1087'de müttefik filo Mehdiye açıklarına demirledikten sonra

²⁷⁰Heywood, **a.g.e.**, s.28-29.

²⁷¹Heywood, **a.g.e.**, s.30-31; Abulafia; **Büyük Deniz**, s.315.

saldırıya başladı. Şehir halkının tüm çabalarına rağmen İtalyanların şiddetli taarruzu sonuç vermiş Mehdiye'nin güney bölgesi *Sibilia* ve takviye edilmiş kuzey bölümü hariç geri kalan kısım İtalyanların kontrolüne geçti²⁷². Mehdiye Seferi dönüşünde İtalyan filoları gemiler dolusu altın ve gümüşü beraberinde kendi şehirlerine götürdü. Bu sefer Birinci Haçlı Seferi arefesinde Pisa ve Cenovalılara Doğu Akdeniz'e açılan yolda yeni üs kurma imkânı verdi ve böylece Pisa, Haçlı seferi öncesi Doğuya ulaşmak için ilk ciddi hazırlığı yapmış oldu.

2.6. Birinci Haçlı Seferi Esnasında Pisa Filolarının Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri ve Sefere Katkısı

Birinci Haçlı Seferi başlamadan önce Bari başta olmak üzere Trani, Brindisi ve Taranto gibi İtalyan şehirleri kurmuş oldukları filolar ile Doğu Akdeniz ile ticari münasebetlerini devam ettirmekteydi. 1073 yılında Robert Guiskard'ın Venedik'i kontrol altına alma politikası Venedik ile Bizans İmparatorluğu arasında uzun süre devam edecek ortaklığın başlamasına neden oldu. Bu ortaklık neticesinde 1082 yılında Bizans İmparatoru I. Aleksios daha öncede ifade edildiği gibi Venedik'in göstermiş olduğu cesaret ve yardımlardan dolayı büyük imtiyazlar tanıdı. Bu imtiyazlar Venedik'e Akdeniz üzerinde büyük bir üstünlük sağladığı gibi Doğu Akdeniz limanlarının kullanım hakkını da vermekteydi. Venedik'in Doğu Akdeniz limanlarındaki ticari üstünlüğü ele geçirmesi ve diğer İtalyan şehirlerinin de bölgede ki faaliyetleri Pisa ekonomisine olumsuz yönde etki etti. Mehdiye Seferi, Pisa ve Cenova ekonomisine katkı sağlamış olmasına rağmen Doğu Akdeniz ticareti olmadan büyük pazarlara açılmaları mümkün değildi. Bu nedenle Avrupa'da Haçlı Seferi çağrılarının başlaması Pisa'ya beklediği fırsatı verdi.

Birinci Haçlı Seferi çağrısı yapıldığında Avrupa'da bulunan tüm Hristiyanları savaşa çekmek için yapılan vaatlerin benzeri Pisa içinde uygulandı²⁷³. 1095 yılında Clermont Konsili'ne katılan Pisa Piskoposu Daimbert (Dagobert 1092-1105) ülkesine döndükten sonra konsilde olanları büyük bir heyecan ve coşku ile kendisini bekleyen halka anlatarak dini duygularını coşturmaya çalıştı. Çünkü

²⁷²Heywood, **a.g.e.**, s.34-39; Hodgson, **a.g.e.**, s.237; H.E.J. Cowdrey, "The Mahdia Campaign of 1087", **The English Historical Review**, Oxford 1977, vol.92, No.362, s.1-29.

²⁷³Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.350.

Daimbert, Pisa halkının sefere katılmakla kalmayıp öncülük etmesi gerektiğine inanıyordu. Daimbert'in dünyevi hırsları, Pisalıların, Katolik mezhebini benimsemesi ve Papa'nın mektuplarında anlatılanları kabul etmesi onların Haçlı Seferine ikna olmasında önemli sebepler arasında gösterildi²⁷⁴. Ama Pisa her şeyden önce kendi çıkarları için sefere çıkmayı uygun gördü.

Pisalıları, Başpiskopos Daimbert (Dagobert), önderliğinde başlayacak sefere iştirak edebilmek için 1098 yılının Şubat ayı sonunda iki adet büyük gemi başta olmak üzere 120 parçadan oluşan donanma hazırladı. Anna Komnena Pisa filosunun sayısı ve büyüklüğü hakkında "*Pisa; iki dizi kürekli, üç dizi kürekli savaş gemileriyle dramon'larla yaklaşık 900 civarında diğer hızlı gemi donattı ve Frankların yanına gidiyormuş gibi yola çıktı*"²⁷⁵ demektedir. Daimbert filoyu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı amaçlarken filoda bulunanlar doğuda elde edilecek imtiyazlarda Daimbert'in faydalı olabileceğini hesaplamaktaydı. Hazırlanan filonun bir kısmı Apulia'dan hareketle Otranto körfezini aştıktan sonra Yunanistan kıyılarını takip ederek büyük ganimet elde edeceklerini düşündükleri Bizans toprağı olan Lefkada, Zakynthos (Zante) ve Kefalonya'ya saldırdı. Anna Komnena, bu duruma imparatorun öfkelenmiş olduğunu ve Pisa'nın istilası karşısında bütün valilerine emir göndererek savaş gemileri hazırlamalarını istediğini söylemekte hatta bu gemilerin büyük çoğunluğunu bizzat imparatorun teftiş ettiği İstanbul tersanesinde hazırlatıldığını kaydetmekteydi. İmparator Aleksios, Pisalıların deniz savaşlarındaki üstünlüğünü bildiğinden olası bir yakınlaşmada gemilerin zarar görmemesi için her bir geminin burnuna tunçtan, demirden ağzı açık aslan ya da değişik motifte hayvan kafaları yaptırmış bunların düşmana korku vermesi içinde renklerini yıldızla boyatmıştı. Yapımı tamamlanan gemilerin içine Grek ateşi kullanmak için saldırı sistemi kurarak savaşa hazır hale getirmişti. İmparator, gemi yapım hazırlıklarını tamamladıktan sonra Kıbrıs'ta bulunan Tatikios'u çağırarak kendisine Büyük Amiral rütbesi vermiş ve donanmayı ona teslim etmişti. Ayrıca donanma komutanlığına savaş kabiliyeti yüksek olan Landulf, Büyük Duka rütbesiyle atanmıştı²⁷⁶.

²⁷⁴Runciman, **a.g.e.**, I, s.231; Heywood, **a.g.e.**, s.45-47.

²⁷⁵Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.350.

²⁷⁶Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.350-351.

Hazırlıklarını tamamlayan donanma Nisan ayı ortalarında İstanbul'dan hareketle yola çıkmış ve İstanköy açıklarında bulunan Pisa filosunun bulunduğu bölgeye gelmişti. Pisalılar, Bizans donanmasının karşısına çıkmaya cesaret edemediğinden rotasını değiştirerek farklı bir güzergâh izlediler. Pisa filosunun peşine düşen Bizans donanması, Knidos Adası'na sığınmış bazı Pisalı denizcilerden, filonun Rodos'a doğru yol aldığını öğrenmişlerdi. İmparatorluk donanması Knidos açıklarında demir alarak Rodos'a üzerine ulaştı. Bizans donanmasının üzerine geldiğini haber alan Pisalılar hemen savaş düzeni alarak silahlandılar²⁷⁷. Bizans donanması üstün olduğu halde savaşın başında izlemiş olduğu yanlış savaş stratejisi nedeniyle tüm gücü ve mühimmatını boşa harcadı. Öyleki Landulf komutasındaki gemiler yakında bulunan Pisa gemilerini bile ıskalıyor, Grek ateşini boşa harcamaktan başka bir şey yapmıyordu. İki tarafın birbirine yaklaşması neticesinde Bizans filosunun kullandığı Grek ateşi Pisa'ya ait 3 büyük gemiyi parçaladı. Bu sırada denizde başlayan fırtına, Bizans ve Pisa filolarını perişan etti. Fırtına iki tarafın donanmasını dağıtmasına rağmen Rodos civarında Bizans donanması Pisa filosunu yakalamış ve bazı gemileri ele geçirmişti. Fakat bu sırada fırtınanın yeniden başlaması Pisalıların oradan uzaklaşması için olanak sağlamıştı. Bundan sonra Pisa filosu Kıbrıs'a yanaşmaya çalışmış fakat Bizans valisi Philokales derhal mukavemet ederek gemilerin sahile yaklaşmasına izin vermemişti²⁷⁸.

Antakya'nın, Haçlılar tarafından zapt edilmesinden sonra şehrin idaresini ele geçiren Bohemund uzun süre Antakya'da yönetimini güçlendirmeye çalışmış bunun için öncelikli olarak kuşatma sırasında büyük hasar alan surları tahkim etmekle işe başlamıştı. Bohemund ayrıca Bizans İmparatorluğu tarafından deniz üzerinden gelebilecek saldırıları önlemek ve imparatorluğun Lâzkiye limanında bulunan varlığına son vermek amacıyla büyük bir saldırı plânlamıştı. I.Bohemund bu plânını gerçekleştirmek için gerek duyduğu en büyük ihtiyaç ise donanmaydı. Antakya Prinkepsi, askeri destek aradığı sırada Pisa filosunun 1099 Sonbaharında Doğu Akdeniz kıyılarına ulaştığı haberini aldı ve Piskopos Daimbert ve Pisalılara haber göndererek görüşme isteğini ilettiler. Daimbert ile görüşen Bohemund, Lâzkiye

²⁷⁷Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.350-352.

²⁷⁸Anna Komnene, **a.g.e.**, trc. Umar, s.352. Ayrıca bkz.; Runciman, **a.g.e.**, s.232.

kuşatmasında kendisine destek olunduğu takdirde her türlü yardımı vereceğini vaad etti²⁷⁹.

Bohemund'un Lâzkiye üzerine sefere hazırlandığını haber alan imparator, Tatikios'a emir vererek derhal topraklarını istila etmek isteyen Bohemund'u cezalandırmasını ve ondan bu işgalin hesabını sormasını istedi. Bunun üzerine imparatorun vekili sıfatıyla harekete geçen Tatikios, Haçlıların tepkisini çekmemek için öncelikle Kıbrıs valisi Philokales ile görüşmüş ve Bohemund'a bir elçi göndermeyi uygun buldu. Bohemund gönderilen Bizans elçisini hoş karşılamadığı gibi anlaşma yapmaya da yanaşmadı²⁸⁰. Pisalıların vereceği desteğe güvenen Bohemund, öncelikle onları yapacağı sefer konusunda ikna etmeye çalıştı. Nitekim Piskopos Daimbert, Bohemund'un vaatlerini kendi şahsi çıkarlarına uygun bularak teklifi kabul etmişti. Bu sırada 1099 Sonbaharında Pisa'da 50 gemiden oluşan yeni bir filo hazırlanmış ve Kudüs'e doğru yola çıkmıştı. Fakat kış mevsiminin yaklaşması üzerine imparatorluğun önemli üslerinden bir olan Rodos'a sığınmayı ve kışı burada geçirmeyi uygun bulmuşlardı. Pisa filosunun Rodos'a yaklaştığı sırada Haçlı ordularına destek için yola çıkan Venedik filosu da burada konaklamakta idi. İmparatorluğun koruyucusu sıfatı ile hareket eden Venedik, Pisa filosunun Rodos Adası'ndaki faaliyetlerinden dolayı harekete geçerek onlara müdahale etmiş ve Pisa, Rodos civarında meydana gelen bu mücadelede çok büyük kayıplar vererek ancak 1100 yılının Haziran ayında Yafa limanına ulaşabildi²⁸¹.

Bohemund ve Daimbert'in liderliğindeki Pisalılar uzlaşmaya vardıldıktan hemen sonra Pisa donanması Lâzkiye'yi kuşatmak üzere harekete geçti. Fakat Birinci Haçlı Seferi liderlerinden Raymond bu durumu haber alınca imparatora verdiği vassalık yemininin gereğini yerine getirerek Bohemund'un Lâzkiye üzerindeki emellerini diğer Haçlı reislerine bildirdi. Bohemund'un Lâzkiye'yi istila etmesini kabul etmeyen Haçlı reisleri onun en büyük destekçisi olan Daimbert'e derhal kuşatmayı kaldırmasını ve Cübeyl'de bulunan ordugâha ulaşmasını söyledi. Haçlı reislerinin tepkisi üzerine Bohemund ve Piskopos Daimbert'in plânları bozuldu ve kuşatmayı

²⁷⁹Runciman, **a.g.e.**, I, s.232; Heywood, **a.g.e.**, s.46-47.

²⁸⁰Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", **Bellekten**, Sy.248, s. 108 vd.

²⁸¹Heywood, **a.g.e.**, s.50-52; Finlay, **a.g.e.**, s.116.

kaldırmak zorunda kaldı. Haçlılar arasında kurnazlığı ile tanınan Bohemund Daimbert'in Haçlı Seferi'ndeki şahsi çıkarlarını fark ederek onun üzerindeki nüfuzunu arttırdı. Bohemund'un birliklerinin Lâzkiye'den çekilmesinin ardından halkın rızası ile Lâzkiye'ye giren Raymond, iç kaleye imparatorun bayrağını astırarak şehirde sükûneti sağladı.

Daimbert, kuşatmadan çekildikten bir süre sonra Antakya'ya Bohemund'un yanına döndü. Bu sırada Daimbert'i yakından tanıyan ve niyetini anlayan Bohemund kısa zamanda yeniden onun üzerinde nüfuz kurmayı başardı. Daimbert, Doğu Akdeniz'de kendi çıkarları için plânlar yaparken Kudüs Krallığı'nın ilk yöneticisi olan Godefroi' da güçlü bir krallık otoritesi tesis edebilmek için Pisa filousundan gelecek yardımları beklemekteydi. Godefroi bu amaçla Daimbert'i, Kudüs Krallığı'na yapılmasını istediği yardımları görüşmek üzere yanına davet etti. Godefroi'nın bu daveti ile Daimbert uzun süredir beklediği fırsatı yakalamış oldu. Hazırlıklarını tamamlayan Daimbert, Kudüs'e gitmek üzere Bohemund ve Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin ile birlikte yola çıktı. Bu yolculuk esnasında Pisa filousunun himayesinde sahil şeridini takip eden Haçlılar, Lâzkiye önlerine gelip yiyecek temin etmek istediklerinde şehirde bulunan Raymond'un tepkisiyle karşılaştı. Banyas ve Tartus'da da beklediği yardımı bulamayan Haçlılar açlık içinde Trablus'a kadar ilerledi. Açlık ve salgın hastalıkla mücadele eden Haçlı orduları Trablus çevresinde yetişen şeker kamışlarından yiyerek hayatta kalmaya çalıştı. Yollarına devam eden ve Kaysâriye şehrine gelen Haçlılar ancak buradan gıda maddelerini satın alabildiler.

Godefroi zaman kaybetmeden genişleme politikasını uygulamak ve Doğu Akdeniz limanlarını ele geçirmek istediği için Pisa filousunun Yafa'ya gelişini bekledi. Ayrıca Godefroi askeri faaliyetleri sırasında mutlak surette donanma gücüne ve Bohemund'un beraberinde getirdiği şövalyelere ihtiyaç duyacaktı. Pisa filousunun 21 Aralık 1099 tarihinde Yafa'ya gelmesinden sonra Bohemund'un çevirmiş olduğu entrikalar neticesinde Godefroi, Daimbert'in Kudüs Patriği olarak seçilmesinin önünü açmış ve kendi isteklerinin gerçekleşmesi için ona önemli bir olanak sağlamıştı²⁸². Nitekim Haçlılar arasındaki bu siyasî entrikanın ilk faydasını

²⁸²Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, I, trc. Ryan, s.130. Ayrıca bkz.; Heywood, **a.g.e.**, s.47-49; Hodgson, **a.g.e.**, s.238; Runciman, **a.g.e.**, c.I, s.231-236; Ahmed, **a.g.e.**, s.101; Gölgesiz, **Kuruluş**

Bohemund görmüş Daimbert'ten "prinkeps" unvanı almıştı. Daimbert'in patrik ilan edilip biât edilmesinin ardından Bohemund ve Urfa Kontu I.Baudouin Antakya'ya geri dönmüş Godefroi ise Kudüs'te kalmak isteyen Haçlı askerlerine Filistin bölgesinde çiftlik ve toprak vererek yerleşmelerine yardımcı olmuştu.

Pisa filosunun ve Bohemund'un sağladığı askeri yardımla güçlenen Godefroi, öncelikle uzun yıllar Filistin-Suriye kıyılarında zenginlikleri ve bereketli toprakları ile ün kazanan Askalan, Kaysâriye, Akkâ ve Arsuf'a saldırılar düzenleyerek büyük ganimetlerin sahibi oldu. Zira bu saldırılar yüzünden şehirlerde yaşayan halk, Haçlı korkusundan bölgede ürün yetiştiremeyecek duruma geldi²⁸³. Kudüs'ün alınmasından sonra şehrin güvenliğini sağlamaya çalışan Godefroi, Rodos civarında Venedik filolarının baskınına uğrayan ve Haziran 1100 yılında Doğu Akdeniz'e ulaşan Pisalı denizcilerin yardım ve destekleri ile daha önce şehir halkının kendi rızaları ile boşalttıkları Yafa limanının etrafını dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı güçlendirdi. Yafa limanının düzenlemesinden sonra Pisalılara verilen imtiyazlardan haberdar olan İtalyan denizi şehirler bu hakların benzerine sahip olmak için krallığın ilk limanı olan Yafa'ya gelmeye başlamış ve bu sayede Godefroi, denizde hâkim bir devlet olma yönünde önemli bir gelişme kaydetmişti. Kuşatmalar sırasında Daimbert'in etkisini gören Godefroi bu yardımların devam etmesi karşılığında Daimbert'e malikânelik olarak Yafa'da büyük bir mahalleyi tahsis etti²⁸⁴.

İtalyanların, Doğu Akdeniz'de başlatmış oldukları seferler neticesinde Haçlılar, Avrupa ile bağlantılarını düzenli olarak gerçekleştirebiliyordu. Pisa'nın da desteği ile Godefroi'nın genişleme politikası düzenli bir şekilde devam etmiş ve Filistin sahillerinde uygulamak istediği genişleme siyaseti başarıya ulaştı. Ayrıca Godefroi'nın Müslüman şehirlerin idarecilerine ılımlı politikası Kudüs Krallığı'nın iktidarını kuvvetlendirmek için Haçlılara gerekli olan zamanı kazandırdı. Zira Haçlılar'ın Anadolu'yu geçip Kudüs'e ulaşmasına kadar devam savaşlarda bölgede

Döneminde (1098-1112) Antakya Haçlı Prinkepsliği-Bizans İlişkileri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir 2007, s.65-66; Demirkent; **a.g.e.**, s.81; a. mlf., **Haçlı Seferleri Döneminde...**, s.223.

²⁸³Runciman, **a.g.e.**, I, s.237-238.

²⁸⁴İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, İng. trc. H. A.R. Gibb, s.51. Ayrıca bkz.; Heywood, **a.g.e.**, s.50; Marshall, **a.g.m.**, s.63-64; Stevenson, **a.g.e.**, s.39-40,42-43; Runciman, **a.g.e.**, I, s.238.

yaşayan Müslüman ve Hristiyanlar büyük kayıplar vermişti. Bu nedenle Godefroi Müslümanlar ve Haçlılar arasında dostluğu yeniden sağlayarak halkın krallığa olan güvenini kazanabilirdi. Bölgenin sadece istila edilmekle yönetilmeyeceğini bilen Godefroi, yeni kurulan krallığın mali gücü sağlaması için mutlak surette anlaşma yapılmasından taraftı. Filistin limanlarını ticaretin odak noktası yapmak, doğudan gelen her türlü malın sadece bu limanlara yönelmesini ve bu limanlardan dağıtımının yapılması için İtalyan denizcilere Mısır üzerine yönelen ticaret konvoylarına saldırımları ve Mısır limanının etkisini yitirmesi için her türlü tedbiri almalarını emretti²⁸⁵.

İtalyanların yardımı ile Kudüs Krallığı'nın hâkimiyeti kısa sürede Ürdün sınırlarına ulaştı. Pisalıların yardımını kaybetmekten çekinen Godefroi, Daimbert sebebiyle kiliseye karşı alçak gönüllü ve cömertçe davrandı. Siyasî ve iktidar hırsına kapılan Piskopos Daimbert, Pisa donanmasının Godefroi üzerinde oluşturduğu tesiri görmüş ve nüfuzunu kullanarak krallığın meşruiyetini sınırlandırmak istemişti. Godefroi'nın, Yafa şehrinin dörtte birini kilisenin emrine vermesiyle yetinmeyen Daimbert'in asıl amacı Kudüs'ün tamamen kiliseye terk edilmesiydi. Patrik Daimbert bu nedenle Godefroi'nın üzerinde baskı kurarak emeline ulaşmayı başardı. Ancak diğer Haçlı reislerinin ve soyluların sert tavırları nedeniyle Godefroi, Kudüs'ü Daimbert'e bırakma emelini ertelemek zorunda kaldı. Godefroi'dan sonra tahtta çıkan I. Baudouin'de Daimbert ve Pisalıların, Haçlı ordusu üzerindeki nüfuzunu iyi bildiğinden iktidarının ilk yıllarında Lâtinler üzerinde kendi otoritesini güçlendirmek amacıyla Daimbert'in Kudüs Piskoposluğunu onaylamayı uygun gördü²⁸⁶.

1101 yılı Haçlı Seferleri'nde Haçlı ordularının Anadolu'da Türkler tarafından imha edilmesinden sonra İtalyan denizci devletlerin yardımı olmadan yapılacak seferlerin kara yolundan başarıya ulaşamayacağı kesin bir şekilde anlaşılmış oldu. Anadolu'dan Suriye'ye açılan karayolunun Türkler tarafından tamamen kapatılması

²⁸⁵Runciman, **a.g.e.**, I, s. 239; Lock, **a.g.e.**, s.385; Heyd, **a.g.e.**, s.147.

²⁸⁶İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, trc. H. A.R. Gibb, s.51. Ayrıca bkz.; Heywood, **a.g.e.**, s.50; Stevenson, **a.g.e.**, s.39-40; Runciman, **a.g.e.**, I, s.238-239, 240, 241, 252; Demirkent, **a.g.e.**, s.89-90; Ahmed, **a.g.e.**, s.103; Lock, **a.g.e.**, s.385; Marshall, **a.g.m.**, s.63. Daimbert'in faaliyetleri için ayrıca bkz.; Dana Carleton Munro, "Letters of the Crusader", **Translations and Reprints from the Original Sources of European History**, vol.1, no.4, Philadelphia 1898-1912, s.8-11.

ve ordunun harekât yolunun emniyete alınamaması, Suriye-Filistin liman şehirlerinin önemini artırdı. Doğuda bulunan Haçlı devletlerine ulaştırılacak insan gücü ve maddi yardımlar bundan sonra ancak gemilerle yapılabilirdi. Doğu Akdeniz’de bulunan Haçlılar, Avrupa’dan bekledikleri yardımların zamanında ulaşmaması ve 1101 yılı Haçlı Seferleri ile geleceğini umdukları desteğinde Türkler tarafından yok edilip kara yolunun kapanmasıyla bölgede bulunan İtalyanlara verilen imtiyazları genişleterek düzenlenen sefer sayısını artırmak istedi²⁸⁷.

Antakya Prinkepsi Bohemund 1108 yılında Balkanlar üzerinde İmparator I. Aleksios ile yaptığı mücadeleyi kaybetti ve bunun sonucunda imzalanan Devol Anlaşması ile imparatorun vassali olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Bu sırada Antakya Pirinkepsliği’nin naibi olarak idareyi elinde bulunduran yeğeni Tankred, Aleksios’un Balkanlarda Normanlarla olan mücadelesinden istifade ederek hâkimiyetini Doğu ve Güney Filistin topraklarına doğru genişletme imkânı elde etti. Tankred kendisini hiçbir zaman Aleksios’un vassali olarak görmemiş ve fırsat bulduğu sürece imparatorluğun toprak bütünlüğüne zarar verecek faaliyetlere destek vermişti. Bu amaçla Bizans’ın önemli limanlarından biri olan Lâzkiye’yi ele geçirmek isteyen Tankred deniz gücüne sahip olmadığından gayesine ulaşmak için çareyi Pisa donanmasından yardım istemekte buldu. Pisa bu yardım teklifine karşılık olarak Antakya ve Lâzkiye’de bir sokak, ticari faaliyetlerinin sürdürülmesi için büyük bir depo talep etti. İki tarafın 1108 yılındaki anlaşması sonucunda Haçlılardan ve Pisalılardan oluşan müttefik ordu Lâzkiye üzerine hareket ederek şehri kuşattı. İmparatorluk adına Lâzkiye’yi idare eden Petzeas, Haçlıların artan baskısı karşısında şehri 1108 yılı baharında Tankred’in güçlerine teslim etmek zorunda kaldı²⁸⁸. Lâzkiye’de kazanılan başarının ardından Tankred, sınırlarını Haleb’e kadar genişlemeyi uygun gördü.

Godefroi’nın genişletme siyasetini başarı ile devam ettiren Kral I. Baudouin güneyde Askalan, kuzeyde Sûr, Sayda ve Beyrut gibi şehirlerin ele geçirilmesi için büyük bir askeri harekât plânlamış ve hazırlıklara başlamıştı. I. Baudouin’nin zapt

²⁸⁷Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.379, 381. Ayrıca bkz.; Demirkent; **a.g.e.**, s.85; Runciman; **a.g.e.**, c.II, s.41-42,44.; Wiel, **a.g.e.**, s.82

²⁸⁸Runciman, **a.g.e.**, II, s.44.

etmek istediği yerler savunma ve asker sayısı bakımından sayıca üstün olan bölgelerdi. I.Baudouin 1108 yılında Sayda üzerine düzenlediği ikinci seferde denizden Pisa filosununda içinde bulunduğu İtalyan denizcilerden destek almış fakat başarılı olamamıştı. Sayda üzerinde istediğini alamayan I. Baudouin bundan sonra seferin yönünü kuzeye, Beyrut üzerine çevirdi. Trablus Kontu Bertrand daha önce Trablus'un zaptında kendisine destek veren I. Baudouin'e emrindeki birliklerle Beyrut kuşatmasında yardım etti. Ayrıca Trablus'ta demirleyen Pisa ve Cenova donanmaları da Beyrut'a doğru harekete geçti. Donanma desteğini alan I. Baudouin böylece Beyrut'a yardım gelmesini önlemeye çalıştı. Bu sırada Fâtımî donanması Pisa ve Cenova filolarına saldırarak Haçlı ordularının donanma ile bağlantısını kesmek için uğraştı ancak başarı elde edemedi²⁸⁹. Şubat ayında başlayan kuşatma 13 Mayıs 1110 yılına kadar devam etti. Pisa ve Cenova gemilerinin deniz üzerinde kurduğu baskı Beyrut'un ele geçirilmesini sağlamış ve böylece Fâtımî donanmasının Kuzey Suriye limanlarına taşıdığı yardım sevkiyatı sona ermişti. I. Baudouin genişleyen sınırlar içerisinde birlik ve nizamı sağlamak maksadıyla bazı yasalar çıkardı. Özellikle limanlarla ilgili olarak İtalyanlarla yapılacak anlaşmalara bizzat kendisi iştirak ediyor ve onlardan elde ettiği imtiyazlara karşılık himayelerinde olan liman şehirlerinin savunmasını İtalyanlara bırakıyordu. Ayrıca Haçlıların karadan yürüttüğü seferlere katılma hususunda İtalyanlara serbestlik tanınmıştı²⁹⁰.

Pisa, Birinci Haçlı Seferi sırasında Haçlılara vermiş olduğu destek ve yardım sonucunda elde ettiği ayrıcalıklar ile liman şehirlerinde kendi ticaret kolonilerini rahatlıkla oluşturma fırsatı elde etti. İtalyanlar arasında Doğu Akdeniz'de başlayan ticari rekabetin 1111 yılında zirveye ulaştığı görüldü. Bizans İmparatorluğu'nda dilediği gibi ticaret yapan Venedik'in karşısına bu tarihten sonra Pisa çıkacaktı. Nitekim 1111 yılında İmparator I. Aleksios tarafından Pisalılara verilen imtiyazlar Doğu Akdeniz'de Pisa'nın akıbetini belirleyen önemli bir gelişmeydi. Bu imtiyazlar

²⁸⁹Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.196-197; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.485. Ayrıca bkz.; Heywood, **a.g.e.**, s.53 vd; Runciman, **a.g.e.**, II, s.76; Demirkent, **a.g.e.**, s.85; a.mlf, **Haçlı Seferleri Döneminde...**, s.228.

²⁹⁰Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, trc. Krey, s.486-487; Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, II, trc. Ryan, s.196, 197, 199; Krş. için bkz.; İbnü'l-Kalânisî, **a.g.e.**, trc. H.A.R. Gibb, s.106; Danimarka filosunun 6 gemiden oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıca bkz; Runciman, **a.g.e.**, II, s.76-77; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.333; Demirkent, **1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik...**, s.140-143; a.mlf., **Haçlı Seferleri Döneminde...**, s.227.

Venediklilerin elde ettiği imtiyazlar kadar geniş mahiyette olmasa da Bizans'ın, Akdeniz üzerinde yeni bir güç dengesi kurmaya çalıştığını göstermesi bakımından önemliydi. Doğu Akdeniz üzerinde güvenli bir alan oluşturan ve karşılıklı yükümlülükler içeren bu imtiyazlar (*Chrysobull*) ile Pisa;

- 1- *İmparator, Pisalılar tarafından organize edilen seferlere engel olmayacaktı. İmparatorluk topraklarına yerleşen Pisalılar haklarından vazgeçtikleri takdirde koruma altına alınacaktı.*
- 2- *Bizans karasularında ticari faaliyetlerini sürdüren Pisa gemileri yağma ve zarara uğrarsa bunun zararı imparatorluk tarafından karşılanacaktır.*
- 3- *Pisa gemileri, İmparatorluk sularında seyr-ü sefer esnasında kaza geçirip karaya oturursa gemilerin malları yağmalanmayacak, müsadere edilmeyecek aksine güven altına alınacaktır.*
- 4- *Bizans hâkimiyetinde bulunan topraklarda bulunan Pisalılar, Venedik veya diğer herhangi bir grubun aşağılanma ve hakaretine maruz kalırsa hakları devlet tarafından güvence altına alınacaktır. Pisa vatandaşları mahkeme edilmeden yargılanmayacaktır.*
- 5- *Bizans sınırları içinde adil bir şekilde yargılanma hakkına sahip olacak, eşit bir şekilde kanun önünde yargılanma hakkı elde edecektir. İstanbul'da Pisalı tüccarlara bir semt ve limanda bir iskele tahsis edilecektir.*
- 6- *İmtiyazlar ile Pisalılar, imparatorluk topraklarında rahatça ticaret yapabilecekler ticaret malları gümrük vergileri muayyen bedelin altında alınacak ve tüccarlara kolaylık sağlanacaktır.*
- 7- *Altın ve gümüş ticareti için Pisalı tüccarlar herhangi bir vergiye tabi tutulmayacak, diğer ürünlerin vergisi %4 olarak belirlenecektir²⁹¹.*

İmparator I. Aleksios tarafından iki nüsha olarak imzalanan bu anlaşmanın bir nüshası Pisa komününe gönderildi. I. Aleksios'un geniş yetkiler içeren bu imtiyazları vermesinin nedeni Venedik'in Doğu Akdeniz dönüşü esnasında imparatorluğa bağlı adaları ve yerleşim yerlerini yağmalamasından kaynaklanıyordu. Nitekim Venedik'in Doğu Akdeniz'de Haçlılarla olan münasebeti imparatoru

²⁹¹Heyd, **a.g.e.**, s.210-211, Penna, **a.g.e.**, s.409-410. Anlaşmayla ilgili olarak ayrıca bkz; Abulafia, **Büyük Deniz**, s.333; Angeliki E. Laiou, "Byzantine Trade with Christians and Muslims and the Crusades", **The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World**, Harvard 2001, s.178-181; Demirkent, **Haçlı Seferleri Döneminde...**, s.228; a.mlf., **1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik...**, s.140-143.

tedirgin etmekteydi. Pisa'ya verilen imtiyazlarla Venedik'in tekelinde olan ticari gücü kırmak isteyen Bizans bu şekilde olası bir Pisa-Norman ittifakının önüne geçmeyi düşünmekteydi. 1082 anlaşmasıyla Normanlara karşı Venedik ile ittifak yapan imparatorluk 1111 anlaşmasıyla Pisa ile Normanlara karşı müttefik olmuştu²⁹².

Uzun süreden beri Doğu Akdeniz limanlarından serbestçe mal sevkiyatı yapan Venedik, Pisa'nın elde etmiş olduğu ayrıcalıklı konumdan memnun değildi. Bizans İmparatoru'nun Venedik'e karşı aldığı tedbirler neticesinde Doğu Akdeniz limanlarında hem yeni bir müttefik hem de hali hazırda donanma gücü elde edildi. Pisa'nın, Venedik karşısında yükselişini devam ettirmek isteyen İmparator II. Ioannes, babasının 1082'de Venedik'e bahsettiği imtiyazları yenilemedi. Çünkü Venedik'in 30 senenin üzerinde kullandığı imtiyazlar kendisini üstün görmesine neden olmuş, Venedikli tacirler imtiyazlara dayanarak Bizans'ın memur olarak gönderdiği "sebastos" ve yüksek dereceli yetkili kişileri horlayarak onlarla alay etmişti. Hatta Venedikliler kendilerine gösterilen müsamaha sınırlarını aşarak İstanbul'da bir kilisede bulunan Aziz Stefanos'un kemiklerini çalarak Venedik'e kaçırdı. Venedik doge'u anlaşmanın yenilenmemesi nedeniyle Adriyatik üzerinden imparatorluk topraklarına saldırıları artırmış ve imparatorluk topraklarını yağmalamaya başlamıştı. Zor durumda kalan II. Ioannes otoritesini korumak ve yaşanan siyasî sorunları çözebilmek için 1126'da Venedik'e verilmiş olan imtiyazları yenilemek zorunda kaldı²⁹³.

²⁹²Silvia Orvietani Busch, The Catalan and the Northern Tuscan Coast 1113-1235 Two Mediterranean Port-Systems Compared, **Medieval Mediterranean Ports The Catalan and Tuscan Coast 1100 to 1235**, Brill, Köln 2001, s.171 vd; Seyhun Şahin, "Norman İstilasının I. Haçlı Seferi'ne Yansımaları (Antakya'nın İşgâline Kadar I. Bohemund ve Tancred'ın Faaliyetleri)", **Cappadoica Journal of History and Social Sciences**, Vol. 1, Ahlen-Germany, 2013, s. 50-51.

²⁹³Demirkent, **Haçlı Seferleri Döneminde...**, s.228.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUDÜS HAÇLI KRALLIĞI'NDA DEVLET YÖNETİMİ VE DOĞU AKDENİZ'DE KURULAN LÂTİN KOLONİLERİNİN SİYASÎ FAALİYETLERİ

3.1. I. Baudouin'nin Hükümdarlığı Döneminde (1100-1118) Kudüs Lâtin Krallığı'nın Genişleme Politikası

Kudüs Haçlı Krallığı'nın ilk yıllarında devlet politikasının oluşmasında krallığın ilk yöneticisi olan Godefroi de Bouillon' un almış olduğu kararlar etkili olmuştur. Zira güçlü bir Lâtin devleti oluşturma gayesi ile hareket eden Godefroi, öncelikli olarak devletin sınırlarını plânlı bir şekilde genişletmek ve Lâtin egemenliğini Doğu Akdeniz başta olmak üzere tüm Ortadoğu bölgesine yaymak istiyordu. Bu nedenle bir taraftan sınırlarını genişletirken diğer yandan Kudüs civarında bulunan Müslüman şehirlerin idarecilerine karşı ılımlı bir siyaset izleyerek Kudüs Krallığı üzerine yapılacak olan ittifakları ve saldırıları önlemeyi düşündü. Böylelikle Godefroi, Kudüs Krallığı'nın geleceğini güvence altına alarak Doğu Akdeniz limanlarını kolayca zapt edebilecekti. Doğu Akdeniz limanları Haçlılar tarafından ele geçirildiği takdirde Kudüs Krallığı'nın ihtiyaç duyduğu yardımlar deniz yoluyla temin edilebilir ve olası bir saldırı durumunda da donanma gücünden yararlanılabilirdi.

Godefroi tarafından oluşturulan bu devlet politikası ölümünden sonra Kudüs'ün ilk kralı olarak seçilen kardeşi Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin zamanında sistemli ve plânlı hale getirildi. Nitekim I. Baudouin tahtta geçtiğinde krallık toprakları küçük ve birbirinden ayrı parçalar halinde bulunuyordu. Bu nedenle I. Baudouin toprakları arasında bütünlüğü sağlamak için ilk iş olarak Filistin liman şehirlerini ele geçirmeyi düşündü. Ama bunu gerçekleştirmeden önce siyasî otoritesini korumayı ve hâkim olduğu topraklarda bulunan Haçlılardan devlete, krallığa ve kendisine sadakat yemini ile bağlanmalarını istedi. Ayrıca liman şehirlerinde bulunan İtalyan denizci devletler hariç hiçbir yerde bağımsız Lâtin idarelerinin kurulmasına da müsaade etmedi. Üstelik I. Baudouin, Kudüs Krallığı'nın kalıcı olarak Ortadoğu topraklarında varlığını sürdürmesi için Avrupa'dan özellikle

de İtalyan deniz devletlerinden gelecek yardımları uygun görmekteydi. Nitekim Kudüs Kralı olarak aday gösterildiğinde de krallık tacını, Cenovalıların elinden giyme ve kendi adına mücadele etmeleri koşulunda kabul etmişti. Bundan başka Avrupa'dan gelen desteği devam ettirmek isteyen I. Baudouin, Sicilya Norman Kralı II. Roger'nin annesi Adelaide ile siyasî evlilik yaparak iktidarını güçlendirmeyi plânlamıştı²⁹⁴.

3.2. Kudüs Krallığı'nda Devlet İdaresinin Oluşumu ve Yönetim Sistemi

Birinci Haçlı Seferi'ne katılan orduların Kudüs'e ulaşip burayı zapt etmesinin ardından Kudüs merkez olmak üzere Filistin topraklarında bir Haçlı Devleti kurulmuş oldu (17 Temmuz 1099)²⁹⁵. Kudüs Haçlı Krallığı olarak bilinen devletin ilk başkenti Kudüs olurken 1187 yılından 1291'e kadar Akkâ merkez yapılarak devletin varlığı devam ettirilmeye çalışıldı. Sistemli ve güçlü bir devlet yapısına sahip olan Kudüs Krallığı'nın birçok yönden Avrupa'da kurulan imparatorluklar ve feodal idareler ile devlet kurumları yönünden benzerlik taşıdığı görülmekteydi. Devlet idaresinin yeni tesis edildiği ve geçiş dönemi olarak söyleyebileceğimiz 1099-1118 yılları arasında Kudüs Krallığı'nı idare eden Godefroi ve kardeşi I. Baudouin, bir taraftan da Lâtin devlet sistemini kurmaya çalışırken diğer taraftan Müslümanların idaresindeki bölgelerin yönetimini göz önünde bulundurdu. Bu nedenle Kudüs Krallığı'nın devlet kurumlarında Lâtin devlet sistemine ait kurum ve yönetim sistemi batıda olduğu gibi hemen uygulanmamış aksine aşamalı olarak toplum yapısına zarar vermeyecek şekilde kabul edilmişti²⁹⁶. Çünkü Kudüs Krallığı, Avrupa'daki devletler gibi sadece Lâtin kökenli halklardan meydana gelmiyordu. Bunun yanı sıra krallık topraklarında birçok inanç ve farklı kültüre sahip insan toplulukları yaşamaktaydı. Bu şartlar içinde Kudüs Haçlı Krallığı'nda oluşturulan merkezi idare sistemini şu şekilde incelememiz mümkündür;

²⁹⁴Stevenson, **a.g.e.**, s. 68; Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, trc. Mustafa Daş, Yeditepe Yay., İstanbul 2013, s. 130.

²⁹⁵ Dana Carleton Munro, "The Establishment of the Latin Kingdom of Jerusalem", **The Sewanee Review**, Vol.32, No.3, USA 1924, s.258-275.

²⁹⁶Jonathan Riley-Smith, "Some Lesser Officials in Latin Syria", **The English Historical Review**, vol.87, No.342, Oxford 1972, s.1-5; Hans Eberhard Mayer, "Latins, Muslims and Greeks in the Latin Kingdom of Jerusalem", **History**, Vol.63, No.208, 1978, s.175,176.

3.2.1. Kral

Merkezi bir idareye sahip olan Kudüs Haçlı Krallığı'nın en üst yöneticisi kral idi. Nitekim devletin kurulduğu ve genişleme siyaseti izlediği ilk yıllarda kralların devlet yönetimindeki etkisi verdiği kararlarla güçlü bir şekilde hissedilmekteydi. Kudüs'ün ilk yöneticisi olan Kutsal Mezarın koruyucusu unvanına sahip Godefroi, kral ünvanını taşıyamamasına rağmen aldığı kararlar ve devlet kurumlarının bu kararları uygulaması onun yönetimde kral ile aynı hak ve sorumluluklara sahip olduğunu gösteren önemli bir delil olsa da bu kararların tartışmasız olarak uygulandığı yine de düşünülemezdi. Nitekim 1100 yılında Patrik Daimbert, Yafa liman şehriyle birlikte Kudüs'ün yönetiminin de kiliseye devredilmesini istediğinde Godefroi bu talebi kabul etmiş fakat kralın çevresinde bulunan aristokrat sınıfın bu duruma itiraz etmesi ve tartışmalar neticesinde kral bu karardan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Godefroi'nın ölümünden sonra tahtta geçen ve Kudüs Haçlı Devleti'nin ilk kralı ünvanını taşıyan I. Baudouin döneminde devletin sınırlarının genişlemesi ile birlikte devlet içinde yer alan asillere daha önce verilmeyen mülk edinme hakkı bu dönemde uygulanmaya başladı. Lakin I. Baudouin, iktidarının ilk yıllarında merkezi otoriteye önem verdiğinden şehirlerin sadece Kudüs Krallığı adına zapt edilmesini ve bunun dışında hiçbir yönetimi kabul etmediğini beyan etti. Kralın zamanla idare sisteminde böyle bir değişikliğe izin vermesinin ve asillere mülk edinme hakkını tanımmasının önemli nedenleri vardı. Çünkü devlet, mevcut toprakların yönetimi sağlayacak asil bir sınıfın varlığına ihtiyaç duymaktaydı. Kral, devlet içinde aristokrat sınıfın oluşmasına izin vererek yönetimi kolaylaştırmış fakat bunların kendi hâkimiyetini baskı altına alacak güce ulaşmasına müsaade etmemişti²⁹⁷.

Devlet idaresinde en yüksek makama sahip olan kralın yetki ve otoritesi “*Yüce Divan*” tarafından sorgulana biliyordu. Diğer taraftan Haçlı Devletleri büyük hâmi olarak Kudüs Kralı'nı tanımakta ve ona bağlılıklarını bildirmekteydi. Kudüs tahtına çıkan krallar Avrupa'daki krallıkların bir benzeri olarak meşruiyetlerinin kilise

²⁹⁷J.L. La Monte, **Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291**, Cambridge 1932, s.276-282; Praver, **a.g.e.** s.1 vd.; Demirkent, “Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi”, **Haçlı Seferleri Tarihi, Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, İstanbul 2007, s.249-250.

tarafından onaylanmasına önem vermekte böylelikle halk üzerindeki nüfuzlarını daha çabuk tesis edebilme imkânı bulmaktaydı. I. Baudouin, tahta çıktığında Patrik Daimbert'in krallık içindeki nüfuzunu ve siyasî faaliyetlerini bilmesine rağmen, otoritesini korumak için Daimbert'in bu makamda kalmasını onaylamış buna karşın Daimbert'de onu Kudüs Kralı olarak takdis edip krallığını kabul etti.

Kralın devlet nezdinde gücünü ortaya koyan bir diğer uygulama ise biat merasimleri idi. Yeni kral tahta çıktığında çevresindekilerden biat alarak meşruiyetini onlara kabul ettirmiş oluyordu. Özellikle İtalyan şehir devletlerin düzenlediği seferlerde Doğu Akdeniz'e ulaşan filolar Kudüs'ü ziyaret ederek krala biat etmekte ve onun adına savaşacaklarına söz vermektedir. Nitekim Godefroi'nın ölümünden sonra boş kalan krallık makamına I. Baudouin'ni çıkarmak isteyen Cenova filosunun ileri gelenleri ona bu teklifi kabul ettiği takdirde biat edeceklerini ve en az iki şehri onun adına ele geçireceklerine dair söz vermişti. Ayrıca verilen imtiyazların koruyucusu ve uygulayıcısı olan kral, bu imtiyazların sürelerinin uzatılmasını veya sonlandırılmasını da isteyebilirdi. Mesela 1101'de Arsuf'un 1102'de Kaysâriye'nin ve 1104'te Akkâ şehrinin alınmasında vermiş oldukları destek nedeniyle I.Baudouin'nin, Cenova filosuna vermiş olduğu imtiyazlar ebediyen kalıcı olması temennisi ile altın levha üzerine yazılarak Kutsal Mezarın duvarına asılmıştı.

3.2.2. Asiller

Haçlı orduları yurtlarından çıkıp Kudüs'e ulaşana kadar geçen sürede yapılan mücadeleler neticesinde çok sayıda asker hayatını kaybetmiş, Kudüs'ün alınmasının ardından orduda bulunan askerlerin bir kısmı da yurtlarına dönmüştü. Kudüs Krallığı'nın varlığını sürdürmesi ve Müslümanlarla olan mücadelesine devam edebilmesi için gerekli olan insan ihtiyacı sürekli olarak batıdan gelen Avrupalılar tarafından karşılanmasına rağmen gelenlerin soyluluk derecesine ve unvana sahip olmayan fakir insanlardan oluşması devlet içinde yönetime katılacak soylu sınıfın varlığını zorunlu hale getirdi²⁹⁸. Kudüs Krallığı bu sorunu kendi asil sınıfını meydana getirerek çözmeye çalıştı. Krallık, yeni gelen ve soyluluk derecesine sahip

²⁹⁸Fulcherius Carnotensis, **a.g.e.**, III, trc. Ryan, s.270 vd.

olmayan vatandaşları öncelikle Müslümanlarla savaşa teşvik ederek onların ellerinde bulunan toprakları krallık adına zapt etmelerini istedi. Böylelikle bu insanlar kraliyetin vassalleri olarak hizmete alınmış oldu. Devlet hizmetine alınan bu insanlar asil sınıfının ilk basamağını oluşturdu. Siyasî otoritesini güçlendirmek isteyen devlet ilk yıllarında vassal olarak aldığı bu insanlara toprak vermek yerine bir süre onların geçimlerini devam ettirmeleri için şehir ve kasabaların gelirlerini tahsis etti²⁹⁹. Devlete ait mülkün soylulara ikta olarak verilmeye başlanması ise I. Baudouin döneminde gerçekleşti.

Devletin ilk yıllarında kralın vassallerine verdiği bu iktalar, ailelerin mülkü olmamış sadece kullanım hakkını elde etmişlerdi. Toprağın kullanım hakkını elinde bulunduran şövalye savaşta öldüğü takdirde hakları varislerine aktarılmaz ve yönetim yeniden krala geçerdi. Zamanla bu sistem değişmeye başladığında iktalar veraset yoluyla mirasçılara devredilebilir hale gelmiş bu da toprağa bağlı köklü ailerin ortaya çıkmasında ekili olmuştu³⁰⁰.

3.2.3. Ordu

Kudüs Haçlı Krallığı'nda ordu sistemi birçok yapının bir araya gelmesinden meydana gelmekteydi. Bu askeri gücü, baronlar, asiller, şövalyeler, tarikat şövalyeleri din adamları ve yaya askerleri oluşturmaktaydı. Ayrıca yapılan seferlerde Trablus, Antakya ve Urfa Haçlı Kontlukları'nın orduları da Kudüs Krallığı'na destek vermekteydi. Müslümanlarla ve Bizans İmparatorluğu ile olan mücadelelerde Ermeniler de pek çok defa Haçlıların yanında yer almıştı. Ordunun iâşesinin ana kaynağı kral tarafından karşılandığı gibi kilise de ordunun ihtiyaçlarını karşılamada önemli görevler üstlenmişti. Haçlı ordusunun askeri ve maddî açıdan en büyük destekçisi ise Cenova başta olmak üzere Pisa ve Venedik'ti. Donama gücünden yoksun Doğu Akdeniz'de kalıcı başarı elde edemeyeceğini bilen Godefroi ve I. Baudouin liman şehirlerinin ele geçirilmesinde ve krallığın ihtiyaçlarının karşılanmasında İtalyan denizcilerin donanma gücünden yararlandı. Nitekim Cenova

²⁹⁹Riley-Smith, "The Latin Clergy and the Settlement in Palestine and Syria, 1098-1100", **The Catholic Historical Review**, vol.74, No.4, USA 1988, s.539-557.

³⁰⁰Prawer, **a.g.e.**, s.23; a.mlf, "Social Classes in th Crusader States: the Franks", **A History of the Crusades**, London 1985, s117-193; Demirkent, **Haçlı Krallığında Devlet İdaresi...**, s. 251-252.

filoları, Kudüs'ün kuşatıldığı sırada asker ve yiyecek dolu gemilerle Haçlıların yardımına gelmiş hatta kuşatmada bizzat görev alarak şehrin zapt edilmesinde etkili olmuştu. Ayrıca krallık adına savaşmak isteyen şövalye ve askerlerde İtalyan denizci devletler vasıtasıyla Avrupa'dan Kudüs'e taşınmaktaydı.

10 Haziran 1100 yılında Doğu Akdeniz'e ulaşan ve Yafa limanına demirleyen 200 gemiden oluşan ilk Venedik filosu, Godefroi ve Haçlılar tarafından sevinçle karşılandı. Bu sırada topraklarını genişletmek isteyen Godefroi, emrinde az sayıda şövalye ve süvari bulunduğundan ancak Kudüs'ün güvenliğini sağlamakla yetiniyordu. Venedik filosu Haçlıların ihtiyacı olan askeri ve iâşe maddelerini getirdiği gibi yaklaşık 9000 civarında askeride Kudüs'e taşıdı. Ordunun ihtiyacı olan kuşatma ve saldırı malzemeleri İtalyanlar vasıtasıyla Avrupa'dan temin ediliyor ayrıca Haçlıların, Beyrut başta olmak üzere diğer Doğu Akdeniz liman şehirlerinden bizzat temin ettiği hammadde ile de üretim gerçekleştiriliyordu. Avrupa'dan demir-çelik gibi kılıç ve zırh yapımında gerekli olan maddelerin yanında Balkanlar üzerinden kereste ihracatı da yapılmaktaydı. Nitekim Kudüs kuşatmasına katılan Gugliemo Embriaco komutasındaki Cenova ve İngiliz gemileri Yafa limanına getirdikleri askeri malzemeleri boşaltmış bunun yanında filodaki bazı gemileri parçalayarak kerestelerini mancınık, saldırı kulesi ve gerekli savaş malzemeleri yapmak üzere Kudüs'e taşımıştı.

3.2.4. Yüce Divan

Krallığın başlıca idare gücü "*Yüksek Adalet Divanı*" olarakta bilinen ve alınan kararların kanun hükmünde olduğu "*Yüce Divan*"dı. Burada Haçlılar arasında kabul gören Lâtin âdetleri kanun haline getirilmekteydi. Yüce Divan'da alınan kararlar ve tavsiyeler krallık toprakları içinde yaşayan herkesi ilgilendirdiği kadar kralı da bağlar ve o da bu kurallara riayet ederdi. Kral, yüce divanda "*Eşitler arasında birinci*", olarak kabul görür ve çevresindeki vassalleri ve adamları divan başkanı olarak görev alabilirdi. Yüce Divan, kral seçimlerinde etkili olduğu için buraya üye olacak kişilerin liyakatlı olmasına önem verilirdi. Yüce Divan'ın yönetimde belirleyici nitelikleri olmasına rağmen krallığın ilk yıllarında devlet yönetiminde daha çok kralın danışma meclisi olarak görev yaptığı görülür. Bu durum 1162'de III. Baudouin'in (1143-1162) ölümünden sonra değişmiş ve yüce divan kendi özgün yapısına

kavuşmuş olsa da III. Baudouin'in ölümünden sonra tahta geçen krallar yüce divanın üyeleri olan baronların etkisi altında kalmıştı³⁰¹.

Yüce Divan toplantılarına baronların yanı sıra toprak sahipleri, din adamları ve saygınlığa sahip vassaller katılabilirdi. Ayrıca bu divana krallıkta mülkleri olan Avrupalıların burada görev yapan temsilcileri katılma hakkına sahip olmuş fakat bunlara daimi üyelik hakları verilmemişti. Yapılan toplantılara tüm üyelerin katılma zorunluluğu bulunmazdı. Bazen kralın yanındaki yüksek memurlar veya kilise temsilci ve birkaç üye toplantıyı gerçekleştirebilirdi. Toplantıların merkezi Kudüs olmasına rağmen gerektiğinde başka şehirlerde de toplantı yapılabilmekteydi³⁰².

3.2.5. Mahkemeler

Yüce Divan'da temsil hakkı bulunmayan ve asil olmayan hür Lâtin vatandaşların adli işlerine "*Burjuva Mahkemeleri*" bakmakla yükümlüydü. Burjuvalarla ilgili her türlü davanın görüldüğü bu mahkemeler cinayet, hırsızlık, tecavüz, ihanet ve saldırı suçlarını karara bağlardı. Burjuva mahkemelerine başkan, mahkemeyi idare eden lordun kendi adamları arasından seçilirdi. Mahkemenin idari reisi olan başkan yargı kararlarına müdahale edemezdi. Davalara bakmakta yetkili görevli ise hakimlerdi. Oniki kişiden oluşan hakim topluluğu Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri toplanarak davalara bakmaktaydı. Dini işler, Hristiyanlıkla ilgili meseleler, evlilik ile ilgili davalar burada görülürdü. Krallığın ilk yıllarında Haçlılar, yerli Hristiyan halkın yargı işlerine müdahale etmemiş ve bir süre davalar reis veya vikont tarafından görülmüştü³⁰³.

Kudüs Kralığı'nda bunların yanı sıra kiliselerin ve yabancı konsoloslukların davalarının görüldüğü özel mahkemeler mevcuttu. Kilise mahkemeleri dini hukuka göre karar vermekteydi. Şövalyelerin bağlı bulunduğu dini tarikatların davalarında burada karara bağlanırdı. Krallığın sınırlarının genişlemesi ile ticari faaliyetler artış göstermiş bu da ticaret mahkemelerinin kurulmasını zorunlu hale getirmişti. İlk

³⁰¹La Monte, **a.g.e.**, s.88 vd.; Praver, **a.g.e.**, s.36; Demirkent, **Haçlı Krallığında Devlet İdaresi...**, s. 253.

³⁰²La Monte, **a.g.e.**, s.90; Demirkent, **Haçlı Krallığında Devlet İdaresi...**, s. 254.

³⁰³La Monte, **a.g.e.**, s.107-108; Runciman, **a.g.e.**, II, s.351; Demirkent, **Haçlı Krallığında Devlet İdaresi...**, s. 255-256.

ticaret mahkemesi Kral I.Amaury'nin (1162-1174), 1168 yılında Sûr şehrinde Pisalılara mahkeme kurma hakkı vermesiyle gerçekleşti. Zamanla bu mahkemeler krallığın tüm şehirlerine yayılmış ve yerel mahkemeleri de kapsamıştı. Krallıkta yaşayan yabancılara ait konsolosluk mahkemelerini kurma hakkı Venedik başta olmak üzere Cenova ve Pisalılara tanındı. Daha sonra bu hak genişletilerek Barselona ve Marsilya kolonilerine de verildi. Burada sadece küçük davalar karara bağlanır büyük suçlar ise Burjuva mahkemelerinde görülürdü.

3.2.6. Memurlar

Kudüs Kralığı'nın kurumlarında görev alan yüksek rütbeye sahip devlet memurları ikta sahipleri arasından seçilirdi. Kralık bu idari yapının oluşmasında Fransa'daki memurluk sisteminin benzerini uygulamıştı. Sarayda yüksek rütbeye sahip memurlar; “*Seneşal, Konnetabl, Marşal, Çemberlayn, ve Şansölye*” unvanı ile görev almaktaydı. Devletin teşrifat işleri, memurların kontrolü ve hazinenin idaresi ile “*Seneşal*”, ordunun sevk ve idaresi ile “*Konnetabl ve Marşal*”, kralın özel masrafları, haciblik ve idare işlerinden “*Çemberlayn*”, devlet içindeki yazışmalar, evrakların hazırlanması, kayda geçirilmesi ve mühürlenmesinden din adamları arasından seçilen “*Şansölye*” sorumluydu³⁰⁴.

Merkeze doğrudan bağlı olan şehirlerde kralı ve ikta sahibini temsil eden “*vikont*” adı verilen memur bulunurdu. Asil ailelerden seçilen vikontların görevi sınırlı olduğu gibi ilk dönemlerde görev süresi bittiğinde yerine başkası atanırdı. Vikont; sorumlu olduğu bölgenin vergisini toplar ve bölgesinin yönetimi için gerekli olan parayı ayırdıktan sonra kalan miktarı devlet hazinesine teslim ederdi. Ayrıca bölgesindeki asayişin de sorumlusu olan vikontların yanında “*Muhtesib*” adı verilen yardımcıları bulunurdu. Muhtesibler çarşı-pazarların kontrol edilmesinde vikontlara yardımcı olurdu. Bundan başka yerel idarelerde bazen vikontlara bağlı olarakta görülebilen “*Sergeant*” adı verilen büyük arazi sahibi soyluların topraklarına yerleştirilen askerlikle yükümlü görevliler bulunmaktaydı. “*Vikont*” ve

³⁰⁴La Monte, a.g.e., s.109 vd; Runciman, a.g.e., II, s.259.

“*Muhtesibler*” gerektiğinde güvenliği sağlamak amacıyla emirlerinde Sergeant bölükleri bulundura bilmekteydi³⁰⁵.

3.2.7. Kilise

Krallık topraklarında yer alan kiliselerin tamamı Kudüs Patrikliği'ne bağlanmıştı. Yüce Divan tarafından seçilen kralın meşruiyetini onaylama yetkisi kiliseye verilmişti. Fakat krallığın ilk yıllarında kral, Kudüs Patriği'nin emri altına girmemiş aksine bu dönemde patrik, krallığa bağlı sadece bir devlet görevlisi durumunda kalmıştı. Kral, “*Kutsal Mezar Kilisesi Dini Meclisi*”nin seçtiği iki aday arasından birini patrik olarak atardı. Kudüs Kilisesi'nin dini vazifelerinin yanında önemli görevlerinden biri de ordu için asker temin etmektir. Kiliseye yapılan bağışlar ve yardımlar neticesinde önemli gelire sahip olan patrik, özel mahkemelerde dini davaların yürütülmesinden, boşanma, evlenme miras meselelerinin neticelendirilmesinden mesuldü. Krallık topraklarında Sûr, Kaysâriye, Nazareth ve Moab kiliseleri önemli görülen dini merkezler arasında gelmekteydi³⁰⁶.

3.3. Doğu Akdeniz'de İtalyan Kolonilerinin Kurulması ve Faaliyetleri

3.3.1. İtalyan Kolonilerinin Teşekkülü ve Yönetimi

Cenova, Venedik ve Pisa; Doğu Akdeniz'de Antakya Haçlı Prinkepsliği, Trablus Haçlı Kontluğu ile Kudüs Haçlı Krallığı'nın kurulmasında sadece denizden donanma desteği vermekle kalmayıp bu devletlerin siyasî ve idari yapılarını kurmalarına yardımcı oldu. Avrupa devletlerinin ve İtalyan deniz filolarının yardımı olmaksızın Doğu Akdeniz'de kalıcı bir başarının sağlanamayacağını bilen Kudüs Haçlı Krallığı, Venedik, Pisa ve Cenova'nın yapmış olduğu yardımlara karşılık onlara geniş imtiyazlar tanıyarak Doğu Akdeniz'de pek çok şehri kolaylıkla ele geçirmeyi başardı. Nitekim kral ele geçirdiği topraklarda faaliyetlerini sürdürebilmek için Lâtin kökenli bir topluma ihtiyaç duymaktaydı. Zira bölgeye gelen İtalyan filoları bu nitelikleri taşımaktaydı. Bölgeye yerleştirilecek İtalyanlar hem bölgenin

³⁰⁵La Monte, **a.g.e.**, s.114 vd; Demirkent, **Haçlı Krallığında Devlet İdaresi...**, s. 256-257.

³⁰⁶La Monte, **a.g.e.**, s.203 vd; Runciman, **a.g.e.**, II, s.258 vdd. Ayrıca bkz.; Matthew Spinka, “Latin Church of the Early Crusades”, **American Society of Church History**, Vol.8, No.2, Cambridge 1939, s.113-131; Prawer, “Colonization Activities in the Latin Kingdom of Jerusalem”, **Année**, vol. 29, No.4, France 1951, s.1063-1118.

güvenliğini sağlayacak hem de Ortadoğu'da kurulacak Lâtin toplumunun temelini oluşturacaktı³⁰⁷. Bu nedenle Haçlılar, İtalyanların ilgisini artırmak için geniş imtiyazlar tanıdı. İtalyanlar açısından da Doğu Akdeniz limanlarına ulaşmak hem ham maddeye yakın olma hem de kendi bağımsız kolonilerini oluşturma konusunda önem arz etmekteydi. Bu sebeple İtalyan denizci devletler Haçlıların kendilerine verdiği imtiyazları iyi kullanarak özerk yapılar oluşturmaya başladı. Hatta burada “*ruga*”, “*vicus*” olarak bilinen işletmeler açarak ticari faaliyetlerini sürdürdüler³⁰⁸.

Cenova, Pisa ve Venedik'in Suriye ve Filistin topraklarında kurmuş olduğu idari yapıların birbirine benzediği görülmektedir. İtalyanlar yeni bir bölgenin idaresini ele geçirdiğinde ilk iş olarak şehirde yönetim ve adaleti sağlamak için koloni içinde daha önce önemli başarılar kazanmış birisini “*Vikont*” unvanı ile atardı. İdaresinde bulunan bölgenin en üst yöneticisi olan vikontlar mahkeme başkanı olarak da görev yapar, ayrıca savaş ve barış dönemlerinde kendi efendisinin tüm işleriyle ilgilenirdi. Vikontların idaresinde bulunan bölgelerde Kudüs Krallığı'na bağlı memurlar idari karar ve yargılama yetkisini kullanmazdı. Zamanla İtalyan soylular sahip oldukları toprakların işletme haklarını vikontlara vermeye başlamış ve bu durum sürekli hale getirilmişti. Bu duruma bir örnek verecek olursak Cübeyl'in zaptından sonra Ugo Embriaco vikont olmuş ve asillere bağlılığını devam ettirmişti. Ayrıca Ugo'nun bu görevi daha sonra haleflerine bıraktığı da görülmekteydi³⁰⁹.

Kudüs Haçlı Kralı I. Baudouin'in iktidarının ilk dönemlerinde İtalyanlar haricinde bölgede yaşayan Haçlılara toprak üzerinde mülk edinmeyi yasaklaması İtalyan şehirlerini daha da ayrıcalıklı hale getirdi. Bu fırsatı iyi değerlendiren şehir devletleri kendilerine verilen özel mülkiyetleri satarak veya işletmeye açarak önemli gelirler elde etti. Ev, dükkân ve depoların kullanım ücretleri, ticaret filoları Doğu Akdeniz limanlarına geldiği dönemlerde çok yüksek fiyatlara ulaşmakta bu da orada yaşayan şehir halkının büyük gelir elde etmesini sağlamaktaydı. Söylendiği üzere Birinci Haçlı Seferi'ne sadece askeri açıdan değil idari açıdan da destek veren İtalyan

³⁰⁷Josiah C. Russell, “The Population of the Crusader States”, ed. K. Setton, **A History of the Crusades**, London 1985, s.295-315.

³⁰⁸Heyd, **a.g.e.**, s.17-148.

³⁰⁹Prawer, **a.g.e.**, s. 218-219; Heyd, **a.g.e.**, s.150 vd; Byrne,**Genoese Trade with Syrian...**, s.195.

şehir devletleri, hâkimiyetinde bulunan bölgelerdeki sosyal hayatın düzenlenmesinde etkili oldu. Yerli halktan göç edenler olduğu zaman toprakların boş kalmaması için bunların yerine İtalyanlar yerleştirilerek burada Lâtin kökenli ailelerin sayısı arttırılmaya çalışıldı. Ayrıca şehirlerde halkın ekmek ihtiyacını karşılamak üzere fırınlar, ticaret mallarını saklamak üzere büyük depolar inşa edilmiş, nüfusun yoğun olduğu bölgelerde bu yapıların sayıları artırılmıştı³¹⁰. Diğer taraftan halkın dini ibadetlerini rahatça yerine getirebilmeleri için yeni kiliseler yapılmakta ve bunlara her şehir devleti için kutsal olarak kabul edilen Azizlerin isimleri verilmekteydi.

Ticari bağımsızlığa önem veren İtalyanlar, ekonomik hayatın temeli olarak gördükleri pazar yerlerine ve esnafın ticari faaliyetlerine müdahale etmekten kaçınmış ve şehirlerde bulunan esnafa faaliyetlerini devam ettirdiği sürece yıllık vergi vermeyi zorunlu hale getirmişti. Ayrıca tacirlerin sık olarak kullandığı limanlara “*anterepo*” adı verilen büyük depolar inşa eden İtalyan idareciler böylelikle hem ticari malları koruma altına almış hem de bu malların sayım ve dağıtımını kolaylaştırmıştı. Ekonomik anlamda tarım faaliyetlerinin başlatılmasına önem veren Kudüs Krallığı Venedik, Cenova ve Pisa’ya sahip olduğu mülklerin haricinde şehir dışında bahçeler tahsis ederek bunları kayıt altına almıştı. İtalyan soylular “*Casaux*” adı verilen ve özel mülkiyet değeri taşıyan bu bahçelerde işlerini köylülerle bırakıyor kendileri sadece yönetim ve mahsulün kontrolü ile ilgileniyordu. Ayrıca hasat dönemlerinde bahçe sahiplerinin ürünün belirli bir kısmını bahçesinde çalışan köylülere bırakması gelenek haline gelmiş, buna karşılık köylülerin peynir, tavuk, yumurta, nohut gibi kendi yetiştirdiği ürünlerden bahçe sahibine hediye ettikleri görülmüştü³¹¹.

³¹⁰Prawer, “The Settlement of the Latins in Jerusalem”, **Speculum**, Vol.27, No.4, USA 1952, s.490-503.

³¹¹Heyd, **a.g.e**, s. 150 vdd; Byrne, **Genoese Trade with Syrian...**, s. 195. Ayrıca bkz.; E. L. J. Coornaert, “European Economic Institutions and the New World; the Chartered Companies”, **The Cambridge Economic History of Europe**, Cambridge 1967, s.221-271; Fred A. Cazal, “Financing the Crusades”, **A History of the Crusades: The Impact of the Crusades on Europe**, ed. K. Setton, vol.6, London 1989, s.98-116.

3.3.2. İtalyan Kolonilerinin Doğu Akdeniz Liman Şehirlerindeki Ticari Faaliyetleri

Doğu Akdeniz limanlarına bağlı şehirlerde bağımsız İtalyan kolonilerinin kurulmasının ardından Avrupalı tacirlerin, Suriye ve Filistin limanları başta olmak üzere Ortadoğu'nun diğer önemli limanlarına olan ticari faaliyetleri artış gösterdi. Zira İtalyan filolarının düzenlemiş olduğu bu ticari seferler neticesinde çok sayıda mal Avrupa pazarlarına ulaştırılmaktaydı. Ticaret filoları Avrupa'dan dönüşleri sırasında Haçlıların ihtiyaç duyduğu malları Doğu Akdeniz limanlarına getirmekteydi. Kudüs Krallığı'nın tacirleri korumaya yönelik vermiş olduğu imtiyazlar sayesinde ticaret filoları ham madde ve zenginlik kaynağı olarak görülen Sind'e, Hind'e ve Hindi Çin'e kadar giderek buradaki pazarlara ulaştı. Geniş ve birden fazla ticaret yoluyla birbirine bağlanan Doğu Akdeniz limanlarına getirilen bu mallar Ortadoğu'nun en büyük pazarları arasında yer alan Haleb, Rakkâ ve Dimaşk'a gönderilmekte buradan da İran, Anadolu, Mısır, Arabistan pazarlarına ihraç edilmekteydi³¹². Bu dönemde Haçlıların kontrolünde gerçekleşen ticari faaliyetleri iki şekilde değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, Birinci Haçlı Seferi'nin ardından yerel toplumun hâkimiyetinde Kızıldeniz ve Yemen merkezli gerçekleşen ticaret. Sosyo-ekonomik hayatı canlandırmak isteyen krallık, Müslüman ve Yahudi tacirlerin faaliyetlerini destekledi. İkinci olarak Müslüman, Yahudi tacirlerin faaliyetleri sonucu gerçekleşen ticari üstünlük zaman içinde kontrollü bir şekilde İtalyanların idaresine geçti.

Ticaret filoları ile getirilen malların limana indirilmesi veya limandan yüklenmesi esnasında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardı. Her şehrin liman işletmesine dair esasların yer aldığı mevzuat bulunmaktaydı. Güvenliği ve denetimi sağlamak amacıyla yapılan aramalarda gerekli görüldüğü zaman limanın giriş kısmı büyük bir zincirle kapatılarak gemilerde arama yapılabilmekteydi. Zira Akkâ ve Sûr şehirlerinde liman giriş kısmı hem şehrin güvenliğini hem de gemi denetimini sağlamak için büyük demir zincirle kapatılmıştı. Ayrıca gemi mürettebatı tarafından

³¹²Heyd, **a.g.e.**, s.177-178,189; Güngörmez, "Haçlı Seferleri Döneminde Gelişen Doğu-Batı Ticaretinin Doğal Bir Sonucu: Kültürel Etkileşim", **Cappadocia Journal Of History And Social Sciences**, Volume 3, Germany 2014, s. 124; Byrne, **Genoese Trade with Syrian...**, s.193.

limana indirilecek yolcuların ve ticari malların listesi tutularak liman görevlilerine teslim edilir ve buradan depolara taşınırdı. Liman görevlileri malları teslim aldıktan sonra açık artırma usulü ile yüksek ücreti veren tacire satışını gerçekleştirirdi. Mal satışının yanında malın türüne ve tüccarın uyuğuna göre ödenecek verginin miktarı hazırlanır ve “*zincire giriş*” olarak tabir edilen gümrük gelirlerinin tahsil edilmesinden sonra tüccar gemilerinin limana girmesine izin verilirdi. Elde edilen bilgilere göre Fâtımîler genel olarak İtalyanlara ve diğer tüccarlara uyguladığı ticari vergi oranını % 19 civarında tuttu³¹³.

Doğu Akdeniz-Avrupa arasındaki ticaret güzergâhı coğrafi ve siyasî şartlar nedeni ile genel olarak Batı Avrupa kıyılarından yapılmaktaydı. Ticari sevkiyatlar sırasında kullanılan kadirga ve ağır ticaret gemileri Doğu Akdeniz’e açılan en kısa yolun Messina Boğazı olduğu fikri ile hareket etmekteydi. Zira İtalyan Şehir Devletleri, Messina Boğazı’nı sadece kısa olduğu için değil aynı zamanda güvenilir olduğu içinde tercih etmekteydi. Messina Boğazı’nı aşan gemilerin ikmal ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere ilk durakları Girit Adası olmakla birlikte Doğu Akdeniz Limanlarına ulaşmadan önceki son durakları ise Kıbrıs Adası olmaktadır.

3.3.2.1. Dokumacılık

Birinci Haçlı Seferi sonrasında Lâtinlerin, Doğu Akdeniz topraklarına yerleşmesiyle birlikte bölgede uzun süreden beri yapılan ipek ve pamuk endüstrisine dayalı sanayi gelişme gösterdi. Zira Avrupalıların seferden öncede ihtiyaç duyduğu bu sanayi ürünleri Doğu Akdeniz şehirlerinden temin edilerek Ortadoğu ve Avrupa pazarlarına ihraç ediliyordu. Antakya, Trablus ve Sûr dokumacılıkta öne çıkan şehirler arasında idi. Bu nedenle Venedik, Cenova ve Pisa hâkim olduğu bölgelerde sürekli olarak dokuma endüstrisini teşvik etmekte ve buradan kâr elde etmeye çalışmaktaydı. Söylendiğine göre, Birinci Haçlı Seferi sonrasında Sûr’da 4000 dokuma tezgâhı olduğu belirtilmiş ve burada dokunan ürünlerin sevkiyatını yapmak üzere limanda Venedik gemileri beklemekteydi.

³¹³Heyd, **a.g.e.**, s. 177-178, 185, 189, 190, 197-198; Cahen, **a.g.e.**, s. 180-185.; Güngörmez, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de Ticaret**, s. 56-57; a.mlf., “**Haçlı Seferleri Döneminde Gelişen Doğu- Batı Ticareti**”, s. 124; Byrne, **Genoase Trade with Syrian...**s. 193,198; La Monte, “From Crusader Kingdom to Commercial Colony”, **Bulletin of Polish Institute of Arts and Sciens in America**, Vol.3, No.2, Cambridge 1945, s.288-299.

3.3.2.2. Boyama ve Cam Sanayii

Ortadoğu'nun önemli ticari ve sanayi faaliyetleri arasında yer alan boyama endüstrisi birçok şehirde kurulan tesisler vasıtasıyla devam ettirilmekteydi. Bunların ana maddesi olarak kullanılan ve farklı renk ve desenlerde kumaşların üretilmesini sağlayan boyalar ise özellikle Şeria Vadisi'nden "Çivit", Asi Nehri civarından "Kızıl Gök", Sur Ovasından ise "Fırfır" temin edilmekte ve bunların boyamada en fazla talep edilen maddeler olduğu söylenmekteydi. Ortadoğu'nun bir diğer önemli endüstri alanını ise cam ve cam ürünleri oluşturmaktaydı. Zira Sûr şehri civarında bulunan zengin mineralli topraklar cam imalatı için elverişli olup, buradan elde edilen ürünlerin Akdeniz üzerinden ihracatı yapılmaktaydı³¹⁴.

3.3.2.3. Tarım Ürünleri

Akdeniz çevresinde bulunan topraklar sahip olduğu iklim koşulları sayesinde yıl içinde birden fazla mahsul elde edilmesine olanak tanıdığı gibi çok sayıda tarım ürününün yetiştirilmesine de imkân sağlamaktaydı. Doğu Akdeniz topraklarında yaşayan Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler ekonomik gelirinin yüksek olması sebebi ile ticari faaliyetleri tercih etmiş olsa da zirai faaliyetleri de toplum içinde devam ettirilmekteydi. Birinci Haçlı Seferi'nden önce Avrupa ve Akdeniz'e kıyası olan ülkeler ihtiyaçları olan tarım ürünlerini Doğu Akdeniz topraklarından sağlıyordu. Haleb, Dımâşk, Rakkâ ve Humus gibi şehirlerde kurulan büyük pazarlarda bu tarım ürünlerinin satışı yapılmaktaydı. Birinci Haçlı Seferi'nin ardından kurulan bağımsız İtalyan ticaret kolonileri kendilerine ait bulunan topraklarda tarım faaliyetlerini desteklemiş, idaresi altında çalışan köylülere ekim ve hasat zamanlarında ürünün belirli bir kısmını bırakarak köylülerin toprakla olan bağlarını korumaya çalışmıştı. Zira ilk dönemde yürütülen tarım faaliyetlerinde toprağın ekilip biçilmesinden şehirde bulunan halk sorumluyken İtalyanlar da bu ürünlerin pazara çıkarılıp satılmasıyla ilgilenmekteydi. Tarımı yapılan zirai ürünleri inceleyecek olduğumuzda ilk sırada buğday ve arpa gelmekteydi. Bereketli topraklarından dolayı "Münbit Hilal" olarak adlandırılan Doğu Akdeniz ovalarında çıkarılan buğday ve arpa Ortadoğu pazarlarında alıcı bulduğu gibi Suriye ve Filistin limanlarından İtalyan

³¹⁴Heyd, a.g.e., s.194-195.

gemilerine yüklenerek İstanbul başta olmak üzere Avrupa merkezlerine ihraç edilmekteydi. Ayrıca İtalyanlar hububatı doğrudan sadece ham madde olarak değil çeşitli yöntemlerle öğütürerek işlenmiş halde de satışını yapıyordu. Özellikle Cenovalılar, kendi topraklarında yetiştirilen hububatı piyasaya çıkarmadan önce taş ile öğüttükten sonra unu ve kepeği birbirinden ayırmışlar elde edilen unu uzun süren yolculuklara dayanıklı olması için hazırlanan küplerle doldurarak ihraç etmişlerdi.

Kudüs Krallığı, İtalyanlara ticari imtiyazlarla verdiği arazilerin yanı sıra daha önce söylendiği gibi bahçelerde tahsis etti. Portakal, limon, kayısı, ıspanak, enginar, nar, karpuz, ayva, incir gibi ürünlerin yetiştirildiği bu bahçeler yaklaşık olarak İtalyanların sahip olduğu tüm şehirlerde görülmekteydi. Albertus Aquensis, Kaysâriye şehrinin zapt edilmesi sırasında çevrede yer alan meyve bahçelerinin güzelliğinden söz ederek burada yetiştirilen ürünlere dikkat çekmekteydi. Ayrıca Doğu Akdeniz topraklarında Cübeyl başta olmak üzere elde edilen üzümün kaliteli olması İtalyan işletmecileri şarap depoları kurma hususunda teşvik ederek yeni işletmeler açmalarına imkân tanıdı.

Doğu Akdeniz topraklarında üretimi yapılan ve piyasa değeri oldukça yüksek olan bir başka ürün ise şeker kamışı oldu. Venedik başta olmak üzere İtalyan deniz devletleri ana üretim merkezi Akkâ ve Sûr şehirleri olan şeker kamışı tarımının yapılışını öğrenerek bunlardan şeker elde etmek için çeşitli işletmeler kurmuştu. Nitekim Sûr şehrinin Venedikliler'in yardımıyla zapt edilmesinin ardından şehir halkı bu işletmelerde çalıştığı görülmekteydi. Aynı zamanda bölgenin önemli ihraç ettiği önemli ürünlerin başında gelen zeytin çeşitli usuller kullanılarak preslenmiş ve ardından elde edilen zeytinyağı bölgede yaşayan Haçlılar ve İtalyan şehirleri için her zaman aranan ürünler arasında yer almıştı. Askalan, Arsuf, Kaysâriye, Yafa, Akkâ ve Sûr'da toplanan zeytinler batıya ihraç ediliyordu.³¹⁵ Haçlılar için önemi büyük olan şehirlerin zapt edilmesinin ardından ödül olarak da dağıtıldığını gördüğümüz baharat, uzun süre Uzakdoğu topraklarından ihraç edilip ardından Avrupa'ya satışı gerçekleştirildi. Fakat Cenova kolonilerindeki işletmelerinde zamanla baharat üretimi

³¹⁵Heyd, a.g.e, s.194; Güngörmez, XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret, s.110-113.

yaparak Ortadoğu ve Avrupa pazarlarına daha fazla mal sürülebildi³¹⁶. Ayrıca İtalyan kolonileri kısa sürede kurdukları şeker imlathaneleri ile bölgede hasatı yapılan şeker kamışını işleyerek Avrupa'ya ihraç edecek duruma geldi³¹⁷.

Görüldüğü üzere Birinci Haçlı Seferi sadece siyasi etkileri ile değil ekonomik ve kültürel etkileri ile de Ortadoğu başta olmak üzere Avrupa coğrafyasında önemli izler bıraktı. Birinci Haçlı Seferi ile başlayan süreçte Avrupalıların ham madde kaynaklarına ulaşarak bunları doğrudan temin etmesi Avrupa toplumunda sanayii faaliyetlerinin ve ticarethanelerin artmasını sağladı. Latinler kendi monarşik yapılarının benzerlerini Suriye ve Filistin başta olmak üzere Ortadoğu topraklarında kurarak bu sayede ticarete elde ettikleri üstünlüğü uzun süre koruma şansını elde etti.

³¹⁶Albertus Aquensis, **a.g.e.**, trc. Edgington, s.475, 565. Ayrıca bkz.; Güngörmez, “**XI- XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de Ticaret**”, s.107,109,113.

³¹⁷Barbara L. Solow, **The Economic Consequence of the Atlantic Slave Trade**, UK 2014, s.3; Jean Richard, “Agricultural Conditions in the Crusader States”, **A History of the Crusades**, London 1985, s.251-295.

SONUÇ

Coğrafyanın beşeri ve fiziki çevre üzerine etkisi tarih boyunca milletlerin siyasî yaşamını belirleyen en büyük faktörlerden biri olmuştur. İtalyan denizci devletler Venedik, Pisa ve Cenova zor coğrafi koşullar altında uzun süren mücadeleler neticesinde siyasî birliklerini tamamladı. Akdeniz ile güçlü ekonomik bağları olan bu şehir devletlerinin siyasî birliklerini sağlamasından sonra deniz üzerinde hâkimiyet kurma faaliyetleri kendi aralarında uzun yıllar devam edecek rekabeti başlattı. Birinci Haçlı Seferi çağrısını fırsat olarak gören ve bu durumu değerlendirmek isteyen İtalyanlar, seferin başarıya ulaşmasında büyük destek verdi. Seferin başarıyla neticelenmesinin ardından ekonomik bağımsızlıklarını koruyarak koloniler halinde Akdeniz'in her tarafına yayılmak amacı taşıyan İtalyan denizci devletlerin bu emeli Haçlılardan elde ettiği imtiyazlar neticesinde gerçekleşti. Doğu Akdeniz'de bağımsız Lâtin kolonileri kuran İtalyanlar kısa sürede Akdeniz üzerindeki sürdürülen ticaretin önemli güçlerinden biri olmayı başardı. Bu dönemden sonra doğu-batı arasında devam eden deniz yolu bağlantısının kontrolü de İtalyanların denetimine geçti. İtalyan denizci devletler sefere maddi desteğin yanı sıra Antakya Haçlı Prinkepliği, Kudüs Haçlı Krallığı ve Trablus Haçlı Kontluğu'nun siyasî yapılarını oluşturmalarına destek verdi. Bu bağlamda Birinci Haçlı Seferi'nin neticelerini kısa ve uzun vadede değerlendirmek mümkündür. Kısa vadede, Haçlı orduları gelen yardımlarla başarıya ulaşmıştı. Uzun vadede ise; Haçlıların özellikle Doğu Akdeniz limanlarına sahip olması neticesinde Avrupa'nın ekonomik ve sosyal yapısında değişimler görüldü. Uzun süre toprağa bağlı yaşayan Avrupalılar, İtalyan şehir devletlerinin faaliyetleri neticesinde yeniden ticarete yöneldi ve uzun süre Müslümanların kontrolünde bulunan ticaret yollarının denetimi Avrupalıların denetimine geçti.

Birinci Haçlı Seferi'nin uzun vadede önemli sonuçlarından biri de Avrupa'da başlayacak olan Coğrafi Keşifler ve Rönesans'ın temellerinin bu dönemde atılmış olmasıydı. Nitekim İtalyan ticaret filoları doğu-batı arasında mal sevkiyatının yanı sıra kültürel yönde Avrupa toplumlarının kalkınmasına katkı sağladı. Birinci Haçlı Seferi neticesinde Avrupa, İslam medeniyetini yakından tanıma fırsatı buldu.

Doğu Akdeniz'i ele geçiren Lâtinlerin bundan sonraki hedefi hammadde ve zenginlik kaynağı olarak gördüğu Uzakdoğu ticaretine ulaşmak oldu.

BİBLİYOGRAFYA

I- KAYNAKLAR

Albertus Aquensis,

Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione, Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae, RHC. occ., IV, trc. Susan B. Edgington, **Historia Ierosolimitana-History of the Journey to Jerusalem,** Oxford 2007.

Anna Komnena,

Alexiad, trc, Bilge Umar, **Alexiad Malazgirt'in Sonrası,** Inkilap Kitabevi, İstanbul 1996.

Anonim,

Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitarorum, trc. Rosalind Hill, **The Deeds of the Franks and the others Pilgrims to Jerusalem,** London 1962.

Caffaro di Rustico da Caschifellone,

Annal's, trc. Martin Hall and Jonathan Phillips, **Genoa and the Twelfth-Century Crusades,** University of London, Ashgate, London 2013.

Fulcherius Carnotensis,

Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium, RHC, occ, III, trc. R. Ryan, **Fulcher of Chartes, A History of Expedition to Jerusalem 1095-1127,** Knoxville 1969.

- İbn-i Cübeyr, **Rihlet el-Kinanî**, trc. İsmail Güler, **Endülüsten Kutsal Topraklara**, 2. Basım, Selenge Yay. İstanbul 2008.
- İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, trc. Abdülkerim Özeydın, **İslam Tarihi İbnü'l- Esir, el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi**, X, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- İbn Havkal, **Sûretü'l- Arz**, trc. Ramazan Şeşen, **10. Asırda İslam Coğrafyası**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.
- İbnü'l-Kalânîsî, **Zeylü Târihi Dimaşk**, trc. H. A.R. Gibb, **The Damascus Chronicle of the Crusades**, London 1932.
- Nâsır-ı Hüsrev, **Sefer-Nâme**, trc. Abdülvehap Tarzi, **Sefername**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1967.
- Raimundus Aguilers, **Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem**, RHC, occ, III, İng. Trc. J.H- L. L. Hill, Raymond d'Aguilers, Philadelphia 1968.
- Tudelalı Benjamin, **Tudelalı Benjamin & Ratibonlu Petachia, Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri Üç Kıtada Sosyal, Siyasî, Ekonomik İlişkiler, Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri**, trc. Nuh Arslantaş, İstanbul 2001.

Willermus Tyrensis,

**Historia rerum in partibus
transmarinis gestarum, RHC. occ., 1,
trc. E. A. Babcock-A. C. Krey, A
History of Deeds Done Beyond the Sea.
By William Archbishop of Tyre, Columbia
University Press, Newyork 1943, I-II.**

II- ARAŞTIRMA ESERLER

- Abulafia, David, **Büyük Deniz, Akdeniz’de İnsanlık Tarihi**, trc. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- Abulafia, David, **The Great Sea, A Human History of the Mediterranean**, Oxford University Press, England 2011.
- Abulafia, David, **The two Italies: Economic Relation between the Norman Kingdom of Sicily and the Northern Communes**, Cambridge University Press, London 1977.
- Ahmed, Usame Seyyid Ali, **“es- Sâhilü’ş- Şâmi fi’l Karni’sâni aşer- es sedis el hicri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aynü’ş- Şems Üniversitesi, Mısır 1992.
- Alptekin, Coşkun, **“Türkiye Selçukluları”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c.VIII, İstanbul 1992.
- Altan, Ebru **“Venedik’in Haçlı Seferi (1122-1124)”, Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan**, Bilge Kültür Sanat, Mart 2013.
- Altan, Ebru **“Sûr”, DİA**, c. XXXVII.
- Altan, Ebru **”Yafa”, DİA**, c.XLIII.
- Altan, Ebru **“Yağısıyan”, DİA**, c. XLIII.

- Altan, Ebru, “Kıbrıs Haçlı Krallığı, **Türkler Ansiklopedisi**, c.VI, Ankara 2002.
- Altan, Ebru, “Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, sy. 37, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, İstanbul 2002.
- Altan, Ebru, “Ortaçağda Antakya, (969-1098)”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına / In Memory of Prof. Dr. Işın Demirkent**, Dünya Yay, İstanbul 2008.
- Ammerman, Albert J., “Venice before the Grand Canal”, **Memoirs of the American Acedemy in Rome**, vol.48, USA 2003.
- Atila, Marina, **XI.-XII. Yüzyıllarda (1040-1171) Selçuklu-Fâtımî İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.
- Attenborough, David, **The First Eden The Mediterranean World and Man**, United Kingdom 1987.
- Avcı, Casim, **İslam - Bizans İlişkileri**, Klasik Yay. İstanbul 2003.
- Ayan, Necmettin, **Haçlı Seferleri’nde Kıbrıs’ın Rolü (1191-1310)**, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

- (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),
İstanbul 2014.
- Ayönü, Yusuf, “Bizans-Selçuklu Devleti İlişkileri”,
Bizans Tarihi, Eskişehir Anadolu
Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.
- Ayönü, Yusuf, **Selçuklular ve Bizans**, TTK, Ankara
2014.
- Azamat, Nihat,
Balcı, İsrafil,
Balletti, Caterina,
Bellemo, Elana,
Berthels, E.,
Bezer, Gülay Öğün,
Bilge, Mustafa L.,
Bostan, İdris,
Bostan, İdris,
Bouchier, E.S.,
Bradford, Ernle,
- “Nâsır-ı Hüsrev”, **DİA**, XXXII.
İlk İslam Fetihleri Savaş-Barış İlişkisi,
Pınar Yayınları, İstanbul 2011.
“Visualizing the History of the Arsenale
of Venice”, **Arsenale Di Venezia SPA**,
2013.
“The First Crusade and the Latin East as
Seen from Venice: the account of the
Translatio Sancti Nicolai”, **Early
Medieval Europe**, Sy.17, Oxford 2008.
“Nâsır-ı Husrev”, **İA**, c. IX.
“Terken Hatun”, **DİA**, c. XL.
“Hayfa”, **DİA**, c.XVII.
“Korfu”, **DİA**, c.XVI.
“Akdeniz”, **DİA**, c.II.
**A Short History of Antioch, 300 B.C-
A.D. 1268**, London 1921.
**Akdeniz Bir Denizin Hikayesi, Köprü
Kitapları**, İstanbul 2013.

- Braudel, Fernand, **Akdeniz Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras**, Metis Yayınları, İstanbul 2008.
- Broodbank, Cyprian, **Orta Deniz'in Yapımı**, trc. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- Bruce, Travis, "The Politics of Violence and Trade: Denia and the Pisa in the Eleventh Century", **Journal of Medieval History**, vol. 32, USA 2006.
- Buhl, Fr., "Hayfa", **İA**, c.I.
- Buhl, Fr., "Cebele", **İA**, c.III.
- Bulland, Marcus-Norman Housley, **The Experience of Crusading**, Cambridge University Press, United Kingdom 2003.
- Busch, Silvia Orvietani, The Catalan and the Northern Tuscan Coast 1113-1235 Two Mediterranean Port-Systems Compared, **Medieval Mediterranean Ports The Catalan and Tuscan Coast 1100 to 1235**, Brill, Köln 2001.
- Buzpinar, Ş. Tufan, "Lâzkiye", **DİA**, c.XXVII.
- Brown, Horatio F., **Studies in the History of Venice**, Newyork 1907.

- Byrne, Eugene H., “Commercial Contracts of the Genoese in the Syrian Trade of the Twelfth Century”, **Quarterly Journal of Economics**, 31, (1 Kasım 1916).
- Byrne, Eugene H., Genoese Trade with Syria in the Twelfth Century, **The American Historical Review**, vol. 25, Oxford University Press, Haziran 1920.
- Byrne, Eugene H., “Easterns in Genoa”, **Journal of the American Oriental Society**, vol.38, 1938.
- Cahen, Claude, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu-Batı**, trc., Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Canik, Gülmiş Vesile, **Sicilya’da Müslümanlar(827-1243)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.
- Caspari, M.A., “Corfu”, **The Encyclopaedia Britannica**, 11. ed., v.29, New York 1910-1911.
- Carboni, Stefano, “Moments of Vision: Venice and the Islamic World 828-1798”, **Venice and the Islamic World 828-1797**, New York 2007.
- Cazel, Fred A. “Financing the Crusades”, **A History of the Crusades: The Impact of the**

- Crusades on Europe**, ed. K. Setton, vol.6, London 1989.
- Coornaert, E. L. J., “European Economic Institutions and the New World; the Chartered Companies”, **The Cambridge Economic History of Europe**, Cambridge 1967.
- Cosentino, Salvatore, “Byzantine Sardinia between West and East”, **Millennium**, vol. 1, Germany 2008.
- Çetinsaya, Gökhan, “Ortadoğu”, **DİA**, c.XXXIII.
- Cowdrey, H.E.J., “The Mahdia Campaign of 1087”, **The English Historical Review**, Oxford 1977, vol.92, No.362.
- Darkot, Besim, “Akdeniz”, **İA**, c.I.
- Darkot, Besim, “Kıbrıs”, **İA**, c.VI.
- Darkot, Besim, “Rodos”, **İA**, c. IX.
- Darkot, Besim, “Süveydiye”, **İA**, c.XI.
- Darkot, Besim, ”Ayas”, **İA**, c.II.
- Darkot, Besim, “Lâzkiye”, **İA**, c.VII.
- Datson, John E., “Ships Types and Fleet Composition at Genoa and Venice in the Early Thirteen Century”, **Logistics of Warfare in the Age of the Crusades**, Sydney 2002.
- Datson, John E., “Foundations of Venetian Naval Strategy from Pietro II Orseoto to the Battle of Zoncho, 1000-1500”, **Medieval and Renaissance Studies**, v.32.

- Davis, Robert C., “Venetian Shipbuilders and the Fountain of Wine, **Past & Present**, No:156, 1997.
- Demirkent, Işın, “1071 Malazgirt Savaşına Kadar Bizans’ın Askeri ve Siyasi Durumu”, **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.33, İstanbul 1981.
- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Döneminde Doğu-Akdeniz’de Deniz Hâkimiyeti”, **Haçlı Seferleri Tarihi, Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Yay. Haz. Ebru Altan, Dünya Yayınları, İstanbul 2007.
- Demirkent, Işın, “Kıbrıs”, **DİA**, c. XXV.
- Demirkent, Işın, “Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi”, **Haçlı Seferleri Tarihi, Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, İstanbul 2007.
- Demirkent, Işın, “Kürboğa”, **DİA**, c.XXVI.
- Demirkent, Işın, “Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, **Bellekten**, Sy.248.
- Demirkent, Işın, “1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.36, İstanbul 2000.
- Demirkent, Işın, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Demirkent, Işın, “Haçlılar”, **DİA**, c.XIV.

- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.35, İstanbul 1994.
- Doğan, Cabir, “Fethinden Kaybına Rodos” (1522-1912), **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2013.
- Doğdu, Yunus Emre, “El-Efdal bin Bedr’ül Cemali ve Ortadoğu Siyasetine Etkisi”, **Journal of History and Future**, Sy.1, c.1, Aralık 2015.
- Dursun, Davut, “Beyrut”, **DİA**, c.VI.
- Edbury, W- J.G. Rowe, **William of Tyre Historia of Latin East**, Cambridge 1988.
- Ege, Emel Altan, “Venedik: Akdeniz’de Doğu ile Batı’nın Buluşma Noktası”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sy.34, İstanbul 2005.
- Emecen, Feridun, “Akkâ”, **DİA**, c.II.
- Epstein, Steven A., **Genoa & the Genoese 958-1528**, The University of North Carolina Press, USA 1996.
- Erdem, İlhan, “Türkiye Selçuklu- İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları”, **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.21, Sy.33, Ankara 2003.
- Face, Richard D., “Secular History in Twelfth Century Italy: Caffaro of Genoa”, **Journal of Medieval History**, vol. 6/2, London 1980.

- Fayda, Mustafa, "Askalan", **DİA**, c.III.
- Fayda, Mustafa, "Ömer", **DİA**, c.XXXIV.
- Ferraro, Joanne M., **Venice History of Floating City**, Cambridge Universty Press, England 2012.
- Fink, Harold S., "The Foundation of the Latin States (1099-1118)", **A History of the Crusades, The First Hundred Years**, vol.1, Ed. Marshall W Baldwin, London 1969.
- Finlay, George, **A History of Greece**, Cambridge 2014.
- Frankopan, Peter, "Byzantine Trade Privileges to Venice in the Eleventh Century: the Chrysobull of 1092", **Journal of Medieval History**, vol.30/2, UK 2004.
- Frankopan, Peter, **The First Crusade: The Call from the East**, Cambridge 2012.
- France, John, "The First Crusade As a Naval Enterprise", **The Marner's Mirror The International Quartely Journal of the Society for Nautical Research**, v. 99, London 2013.
- Gavanime, "Yussuf Derviş, "el-Efdal b. Bedr'ül Cemali ve Birinci Haçlı Seferindeki Rolü", trc. Abdülkerim Özaydın, **İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sy. XIII, İstanbul 1987.

- Genç, Süleyman, “Tuğrul Bey Zamanında Selçuklu-Abbasi İlişkileri”, **Türkler Ansiklopedisi**, c. IV.
- Gertwagen, Ruthy, “Harbours and facilities along the Eastern Mediterranean Sea”, **Logistics of Warfare in the Age of the Crusades**, Ed. John H. Pryor, Australia 2002.
- Gökhan, İlyas, “Sultan Melikşah Zamanında Suriye Üzerinde Selçuklu-Fâtımî Mücadelesi”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sy.2, Nevşehir 2013.
- Gölgesiz, Sevtap, “I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu’nun Siyasi Durumuna Bakış”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c.2, Sy.4, Edirne 2012.
- Gölgesiz, Sevtap, “XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.XXVII, S.1, Ege Üniversitesi, İzmir 2012.
- Gölgesiz, Sevtap, Kuruluş Döneminde (1098-1112) **Antakya Haçlı Prinkepsliği-Bizans İlişkileri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir 2007.
- Graefe, E., “Fâtımîler”, **İA**, c. IV.
- Grief, Avner, “On the Political Foundations of the late Medieval Commercial Revolution:

- Genoa During the Twelfth and Thirteenth Centuries”, **The Journal of Economic History**, Cambridge University Press, vol.54, No: 2, 1994.
- Grief, Avner, “The Organization of Long Distance Trade: Reputation and Coalitions in the Geniza Documents and Genoa During the Eleventh and Twelfth Centuries”, **The Journal of Economic History**, Vol.51, No.2, Cambridge 1991.
- Güngörmez, Zeynep, “Haçlı Seferleri Döneminde Gelişen Doğu-Batı Ticaretinin Doğal Bir Sonucu: Kültürel Etkileşim”, **Cappadocia Journal Of History And Social Sciences**, Volume 3, Germany 2014.
- Güngörmez, Zeynep, **Haçlıların Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu’daki Faaliyetleri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2010.
- Güngörmez, Zeynep, **XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de Ticaret**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş 2014.
- Harris, Jonathan, **Byzantium and The Crusades**, New York 2003.

- Hazard, Harry W., “Caesarea and the Crusades”, **Bulletin of American School of Oriental Research Supplementary Studies**, No.19, The Joint Expeditions to Caesarea Maritima, Vol.1, Studies in the History of Caesarea Maritima, USA 1975.
- Hell, Y., “Beyrut”, **İA**, c.II.
- Heyd, W., **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, trc. Enver Ziya Karal, TTK, Ankara 2002.
- Heywood, William, **A History of Pisa (Eleventh And Twelfth Centuries)**, Cambridge University Press, London 1921.
- Hill, George, **A History of Cyprus**, vol.1, Cambridge University Press, London 2010.
- Hillenbrand, Carole “Malazgird”, **EI**, c.IV.
- Hillenbrand, Carole **Malazgirt Muharebesi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- Hinds, Kathryn, **Venice and Its Merchant Empire**, Newyork 2002.
- Hodgson, F. C., **The Early History of Venice, From The Foundation to the Conquest of Constantinople A.D. 1204**, London 1901.
- Honigmann, Ernst, “Yafa”, **İA**, c. XIII.
- Honigmann, Ernst, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, trc. Fikret Işıltan, İÜEF Yay., İstanbul 1970.

Hutton, Edward,

Venice And Venetia, New York 1924.

Hülagü, Metin,

“1897 Türk- Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit”, **CIEPO-14. Uluslararası Türk İncelemeleri Kongresi**, Ege Üniversitesi, İzmir 2000.

İlgürel, Mücteba,

“Çaka Bey”, **DİA**, c. VIII.

J., Thomas,

“The Entrance to the Arsenal at Venice”, **The Illustrated Magazine of Art**, vol.4, No. 23, 1854.

Jacoby, David,

Byzantium, Latin Romania and the Mediterranean, Ashgate Publishing Limited, Biritian 2001.

Jacoby, David,

“The Chrysobull of Alexius I Comnenus to the Venetians: the Date and the Debate”, **Journal of Medieval History**, Vol. 38/2, UK 2002.

Kafesoğlu, İbrahim,

“Alparslan”, **DİA**, c.II.

Kafesoğlu, İbrahim,

“Malazgirt”, **İA**, c. VII.

Kafesoğlu, İbrahim,

“Nizâmü'l-Mülk”, **İA**, c.VII, İstanbul 1988.

Kafesoğlu, İbrahim,

Selçuklu Tarihi, M.E.B., İstanbul 1992.

Kafesoğlu, İbrahim,

Sultan Melikşah, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1973.

Karaarslan, Nasuhi Ünal,

“İbn Cübeyr”, **DİA**, c.XIX.

- Kayhan, Hüseyin, “Selçuklular-Abbâsî Halifeliği İlişkileri”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.IV, Ankara 2002.
- Kaymaz, Nejat, “Malazgirt Savaşı Anadolu’nun Fethi ve Türklşemesine Dair”, **Malazgirt Armağanı**, Ankara 1972.
- Kesik, Muharrem, “Kutalmış’ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri”, **Türk Kültürü Dergisi**, sy.454, Ankara 2001.
- Kesik, Muharrem, “Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri”, **Sosyoloji Yılığ**, sy.15, İstanbul 2006.
- Kesik, Muharrem, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, TTK, Ankara 2003.
- Kınel, Machiel, “Rodol”, **DİA**, c. XXXV.
- Koca, Salim, “Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh’ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Bey’i Atsız”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy.22, Konya 2007.
- Koca, Salim, **Selçuklular’da Ordu ve Askerî Kültür**, Ankara 2005.
- Köymen, M. Altay, “Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk ve Târihî Rolü”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.V, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Köymen, M. Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, c.I, TTK, Ankara 1993.

Köymen, M. Altay,

Tuğrul Bey ve Zamanı, M.E.B. Kültür Yayınları, İstanbul 1976.

Kuşcu, Ayşe Dudu,

“Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 27, 2010.

Küçüksipahioğlu, Birsal,

“Haçlı Seferleri’nin Başından 1204’e Kadar Batılıların Bizans’ı Zapt Etme Plânları”, **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.42, İstanbul 2005.

Küçüksipahioğlu, Birsal,

Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Küçüksipahioğlu, Birsal,

“Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers”, **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy. 41, İstanbul 2005.

Laiou, Angeliki E.,

“Byzantine Trade with Christians and Muslims and the Crusades”, **The Crusades form the Perspective of Byzantium and the Muslim World**, Harvard 2001.

La Monte, J.L.,

Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291, Cambridge 1932.

La Monte, J.L.,

“From Crusader Kingdom to Commercial Colony”, **Bulletin of Polish Institute of Arts and Sciens in America**, Vol.3, No.2, Cambridge 1945.

- La Monte, J.L., “The Lords of Caesarea in the Period of the Crusades”, **Speculum**, Vol.22, No.2, USA 1947.
- Lane, Frederic C., **Venice A Maritime Republic.**, John Hopkins University Press, Fifth Printing, London 1991.
- Lavargne, M., “Sûr”, **EP**, c. IX.
- Lavargne, M., “Sayda”, **EP**, c.IX.
- Lemerle, Paul, **Bizans Tarihi**, trc. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- Levtchenko M.V., **Bizans Tarihi**, trc. Maide Selen, Doruk Yay., İstanbul 2007.
- Lock, Peter, **The Routledge Companion to the Crusades Crusading and the Italian City Republics**, Newyork 2006.
- Lombart, Maurice, **İslamın Altın Çağı İlk Zafer Yıllarında İslam**, Pınar Yay., İstanbul 2002.
- Lorenzetti, Giulio, **Venice And Its Lagoon: Historical-Artistic Guide**, Trieste 1975.
- Luzzatto, Gino, **An Economic History of Italy, from the Fall of the Roman Empire to the Begining of the 16th Ceuntry**, England 1961.
- Madden, Thomas F., **Venice: A New History**, Penguin Books, 2012.
- Marshall, Christtopher J. “The Crusading Motivation of the Italian City Republics in the Latin East”,

- c.1096-1104, **The Experience of Crusading**, Cambridge 2003.
- Mayer, Hans Eberhard, “Latins, Muslims and Greeks in the Latin Kingdom of Jerusalem”, **History**, Vol.63, No.208, 1978.
- McNeill, William H., **Venice the Hinge of Europe 1081-1797**, London 1974.
- Merrills, Andrew,
Miles, Richard, **The Vandals, (Peoples of Europe)**, Ed. Wiley-Blackwell, United Kingdom 2010.
- Mosca, Gaetano, “Roma ve Ortaçağ” trc. Mukbil Özyörük, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.III, Sy.2, Ankara 1946.
- Morris, Jan, **The Venetian Empire A Sea Voyage**, Penguin Books, London 1980.
- Munro, Dana Carleton, “The Establishent of the Latin Kingdom of Jerusalem”, **The Sewanee Review**, Vol.32, No.3, USA 1924.
- Munro, Dana Carleton, “Letters of the Crusader”, **Translations and Reprints from the Original Sources of European History**, vol.1, no.4, Philadelphia 1898-1912.
- Myres, John Linton, “Cyprus”, **The Encyclopaedia Britannica**, ed.11., v.29, New York, 1910-1911.

- Nicol, Donald M, **Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine**, trc. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.
- Norwich, John Julius, **A History of Venice**, England 2003.
- O'Shea, Stephan, **İnanç Denizi Ortaçağ Akdeniz'in de İslam ve Hristiyanlık**, trc. Emre Demircioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- Orhonlu, Cengiz, "Trablus", **İA**, c.VII/I.
- Ostrogorsky, George, **Bizans Devleti Tarihi**, trc. Fikret Işıltan, 7. Basım, TTK, Ankara, 2011.
- Önalp, Ertuğrul "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Batı İslam Ülkelerinde Bulunan İspanyol Gezginler," **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi**, İstanbul 1991.
- Özaydın, Abdülkerim, "Ağlebiler", **DİA**, c.I.
- Özaydın, Abdülkerim, "Berkyaruk", **DİA**, c.V.
- Özaydın, Abdülkerim, "Muhammed Tapar", **DİA**, c.XXX.
- Özaydın, Abdülkerim, "Selçuk Bey", **DİA**, c.XXXVI.
- Özaydın, Abdülkerim, "Tuğrul Bey'in Bağdad Seferi", **Nesil Dergisi**, Sy.43, İstanbul 1980.
- Özaydın, Abdülkerim, "Tutuş", **DİA**, c.XLI.

- Özaydın, Abdülkerim, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi**, (498-511 / 1105-1118), TTK, Ankara 1990.
- Özaydın, Abdülkerim, “Tartûs”, **DİA**, c.XL.
- Özaydın, Abdülkerim, “Nizâmülmülk”, **DİA**, c.XXXIII.
- Özaydın, Abdülkerim, “Efdal b. Bedr el-Cemali”, **DİA**, c.X.
- Özaydın, Abdülkerim, “Melikşah”, **DİA**, c. XXIX.
- Özaydın, Abdülkerim, “Cebele”, **DİA**, c.VII.
- Özaydın, Abdülkerim, **Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi**, (485-498/10821104), İÜEF Yay, İstanbul 2001.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbnü'l- Esîr”, **DİA**, c. XXI.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbnü'l- Kalânîsî”, **DİA**, c.XXI.
- Özatağ, Onur, **İbn Kalânîsî Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Özdemir, Mehmet Nadir, “Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy.24, Konya 2008.
- Özer, Emrah, “Haçlıların Askalan Şehrini Zaptı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih**

- Özkul, Ali Efdal
Araştırmaları Dergisi, c.34, Sy.58, Ankara 2015.
“Doğu Akdeniz’in Anahtarı Kıbrıs Adası”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, sy.34.
- Öztürk, Murat ,
“Zâtüssavâri”, **DİA**, c. XLIV.
- Öztürk, Murat,
Fatîmîlerin Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Paul, Nicholos L.,
“Literacy and Propaganda at the Time of the First Crusade”, **Speculum**, vol.85, No.3, 2010.
- Penna, Dafni,
The Byzantine Imperial Acts to Venice, Pisa and Genoa, 10th-12th Centuries A Comparative Legal Study, Eleven International Publishing, The Netherlands 2012.
- Pirenne, Henry,
Hazreti Muhammed ve Şarلمان İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı, trc. Muhsin Önal Mengüşoğlu, İstanbul 2012.
- Pirenne, Heny,
Ortaçağ Kentleri, trc. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

- Powell, James M., **The Crusades, The Kingdom of Sicily, and the Mediterranean**, Routledge, London 2007.
- Prawer, Joshua, **Crusader Institutions**, Oxford 1980.
- Prawer, Joshua, “The Settlement of the Latins in Jerusalem”, **Speculum**, Vol.27, No.4, USA 1952.
- Prawer, Joshua, “Social Classes in th Crusader States: the Franks”, **A History of the Crusades**, London 1985.
- Prawer, Joshua, “Colonization Activites in the Latin Kingdom of Jerusalem”, **Année**, vol. 29, No.4, France 1951.
- Pryor, John H., **Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslar, Batılılar ve Türkler**, trc. Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Pryor, John H., “The Maritime Rebuplic” **NCMH**. c.1198- c.1300, Cambridge University Press, London 2008.
- Purton, Peter, **A History of the Early Medieval Siege c.450-1200**, Woodbridge, USA 2009.
- Queller-,Donald E,

- Irene B. Katele , “Venice and the Conquest of the Latin Kingdom of Jerusalem”, **Studi Veneziani**, Vol. 21, 1986.
- Ray, Lillian Elizabeth, **Venetian Ships and Seafaring up to the Nautical Revolution: A Study Based on Artistic Representations of Ship and Boats before CA. 1450**, M.B, Texas A&M University, USA 1992.
- Richard, Jean, “Agricultural Conditions in the Crusader States”, **A History of the Crusades**, London 1985.
- Riley-Smith, Jonathan, “The Latin Clergy and the Settlement in Palestine and Syria, 1098-1100”, **The Catholic Historical Review**, vol.74, No.4, USA 1988.
- Riley-Smith, Jonathan, “Some Lesser Officials in Latin Syria”, **The English Historical Review**, vol.87, No.342, Oxford 1972.
- Robbert, Louise Buenger, “Venice and the Crusades,” **A History of the Crusades**, c.V, Wisconsin University Press, 1985.
- Roberts J.M., **Avrupa Tarihi**, trc. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2010.

- Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, trc. Fikret Işıltan, c.I-III, TTK, Ankara 2008.
- Russell, Josiah C., “The Population of the Crusader States”, **A History of the Crusades**, London 1985.
- Sahillioğlu, Halil, “Antakya”, **DİA**, c. III.
- Salah, Mostafa Moh., “Mediterranean Sea”, **Encyclopedia of Britannica**, c.II.
- Sarah C. Davis-Secord, **Sicily And The Medieval Mediterranean: Communication Networks And Inter-Regional Exchange A Dissertation**, PhD Thesis, University of Notre Dame, Indiana 2007.
- Schwaz, P., “Sayda”, **İA**, c.X.
- Sevim, Ali, “Malazgirt Muharebesi”, **DİA**, c. XXVII.
- Sevim, Ali, “Suriye Selçuklu Melikliği”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.IV. Ankara, 2002.
- Sevim, Ali, “Tutuş’un Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsü”, **Belleten**, c.XVII, Ankara 1963.
- Sevim, Ali, **Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah**, TTK, Ankara 1990.

- Sevim, Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK, Ankara 2000.
- Sevim, Ali, **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, TTK, Ankara 1989.
- Seyyid, Eymen Fûad, "Fâtımîler", **DİA**, c.XII.
- Sismondi, J.C. L, **History of the Italian Republics in the Middle Ages**, London 1817, s.85; Edward Hutton, **Venice And Venetia**, New York 1924.
- Sitwell, F.J., **Venice, Its History-Arts-Industries and Modern Life**, Philadelphia 1896.
- Solow, Barbara L., **The Economic Consequence of the Atlantic Slave Trade**, UK 2014.
- Spinka, Matthew "Latin Church of the Early Crusades", **American Society of Church History**, Vol.8, No.2, Cambridge 1939.
- Stanton, Charles D., **Norman Naval Operations in the Mediterranean**, UK 2016.
- Stevenson, W.B, **The Crusades in the East A Brief History of the Wars of Islam with the Latins in Syria during the Twelfth and Thirteenth Centuries**, Cambridge University Press, 1968.

Sümer, Faruk,

Sümer, Faruk,

Sürsal, Hilal,

Şahin, Seyhun,

Şahin, Seyhun,

Şakiroğlu, Mahmut H.,

Şakiroğlu, Mahmut H.,

Şen, Fatih,

Şeşen, Ramazan

Şimşir, Ömer Kemal,

“Selçuklular”, **DİA**, c.XXXVI.

“Tuğrul Bey”, **DİA**, c.XLI.

“Ortadoğu’da Selçuklu Varlığı”,
Türkler Ansiklopedisi, c. IV,
Ankara 2002.

“Norman İstilasının I. Haçlı
Seferi’ne Yansımaları
(Antakya’nın İşgâline Kadar I.
Bohemund ve Tancred’in
Faaliyetleri)”, **Cappadoica
Journal of History and Social
Sciences**, Vol. 1, Ahlen-
Germany, 2013.

**Sicilya’da Normanlar ve
Müslümanlar**, Arkeoloji ve
Sanat Yayınları, İstanbul 2016.

“Sicilya”, **DİA**, c.XXXVII.

“Sardinya”, **DİA**, c.XXXVI.

**Normanların Güney İtalya ve
Sicilya’yı Fetihleri, 1059-1130**,
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(Basılmamış Yüksek Lisans
Tezi), Trabzon 2015.

“İbn Havkal” **DİA**, c.XX.

**Kıbrıs Tarihi ve Önemi
Konusunun Sosyal Bilgiler
Ders Kitaplarındaki Yeri ile
İlgili Analiz Çalışması**, Muğla

Temir, Selver,

Thayer, Willam Rascoe,

Theotokis, Georgios,

Tokuş, Ömer ,

Tomar, Cengiz,

Tomar, Cengiz,

Tukin, Cemal,

Tukin, Cemal,

Tuncel, Metin,

Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla 2014.

Abbasi Halifeleri ile Selçuklu Sultanları Arasındaki İlişkiler, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2010.

A Short History of Venice, Chapter III Venice and Crusades, Boston and Newyork Houghton Mifflinand Company, Cambridge 1908.

“The Byzantine naval Forces of the Tenth and Eleventh Century”, **The Norman Campaigns in the Balkans, 1081-1108 AD**, İstanbul 2014.

“Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler”, **İÜEF Tarih Dergisi**, Sy.59, İstanbul 2014.

“Sayda”, **DİA**, c. XXXVI.

“Trablusşam”, **DİA**, c.XLI.

“Girit”, **İA**, c.IV, İstanbul 1964.

“Girit”, **DİA**, c.XIV.

“Akdeniz”, **DİA** c.II.

Turan, Şerafettin,

Usta, Aydın,

Üçok, Bahriye,

Ünsal, Emin,

Valdes, Giuliana,

Vasiliev, Alexander A.,

Vatansever, Müge,

Wiel, Alethea,

Wieruszowski,

“Levant”, **DİA**, c. XXVII.

Haçlı Seferlerinde Kuşatma,
Yeditepe Yay. İstanbul 2015.

**İslam Tarihi Emeviler-
Abbasiler**, Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Yayınları,
Ankara 1968.

**Girit'in Türk Hâkimiyetinden
Çıkışı**, Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
(Basılmamış Yüksek Lisans
Tezi), Edirne 2009.

Art and History of Pisa, Italy
2000.

Bizans İmparatorluğu Tarihi,
trc. Tevabil Alkaç, Alfa Yay.,
İstanbul 2016.

“Kıbrıs Sorunun Tarihi
Gelişimi”, **Dokuz Eylül
Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dergisi**, c.12, özel sayı, İzmir
2010.

The Navy of Venice, London
1910.

“The Norman Kingdom of Sicily
and the Crusades”, **A History of
the Crusades: The First
Hundred Years**, Ed. M.W.
Balwin, London 1969.

Yaycı, Cihat,

“Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, **Bilge Strateji**, c.4, Sy.6, 2012.

Yazıcı, Nesimi,

İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi, TDV, İstanbul 2008.

Yıldız, Hakkı Dursun,

“Abbâsîler”, **DİA**, c.I,

Yılmaz, Sait,

“Büyük Güçler ve Kıbrıs”, **21.yüzyıl Dergisi**, Sy.15, 2010.

Yiğit, İsmail,

“Emeviler”, **DİA**, c. XI.

Yiğit, İsmail,

“Osman”, **DİA**, c.XXXIII.

Yinanç, Mükrimin Halil,

Selçuklu Devri Anadolu’nun Fethi, İstanbul 1930.

EKLER:

Harita 1: Doğu Akdeniz Liman Şehirleri

[Işın Demirkent'in eserindeki harita esas alınarak düzenlenmiştir. (Haçlı Seferleri Tarihi, Dünya Yay., İstanbul 1997, s.48.)]

Harita 2: İtalya ve Adriyatik Bölgesinde Yer alan Şehirler

Kaynak: www.google.com.tr

Harita 3: Akdeniz ve Çevresinin Uydudan Çekilen Görüntüsü

Kaynak: www.google.com.tr

Harita 4: Akdeniz Adaları ve Geçiş Güzergâhları.

Kaynak: [www.google.com.tr erişim adresindeki bilgiler esas alınarak düzenleme yapılmıştır. (Hüseyin KAVAK-Muharrem DOĞANCI, 2016)]

Resim 1: Haçlı Seferine Katılan Asker ve Savaş Aletleri (Temsili),

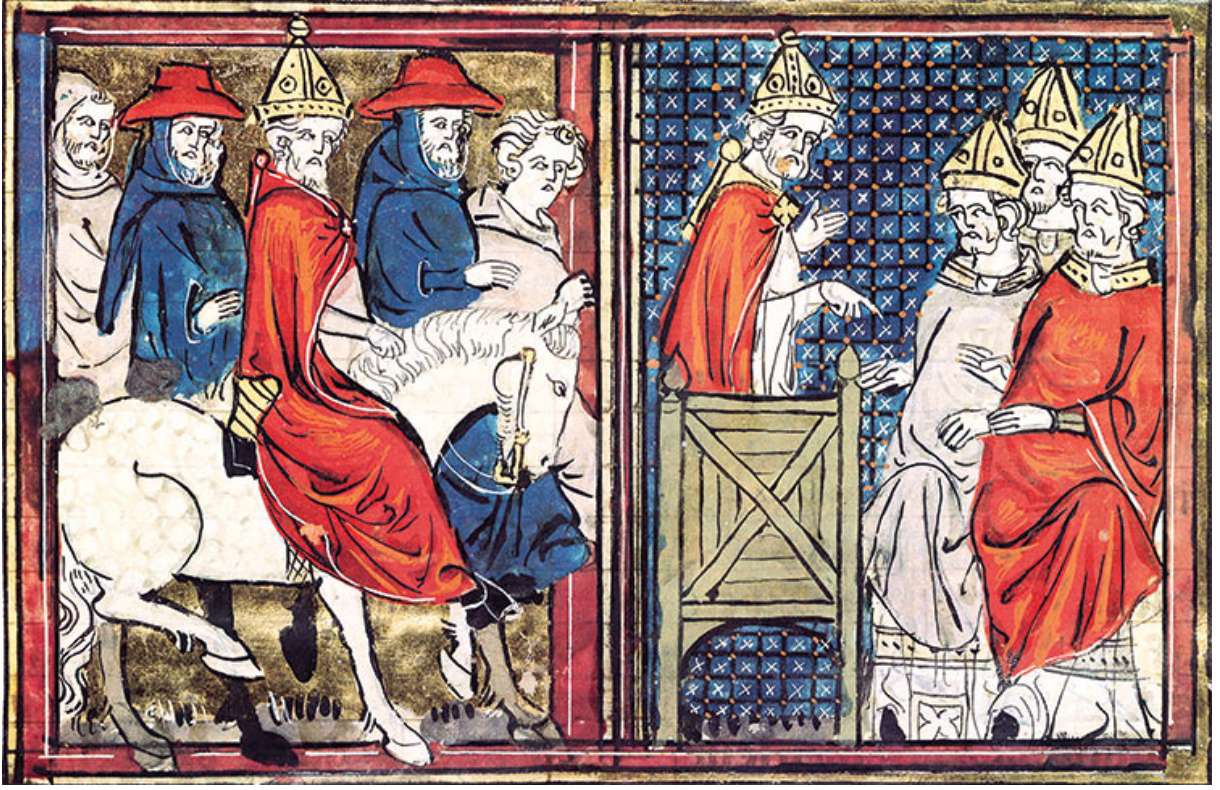
Kaynak: <https://tr.pinterest.com/>

Resim 2: Haçlı Seferine Katılan Asker ve Savaş Aletleri (Temsili),

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/>

Resim 3: Papa II. Urbanus ve Beraberindeki Haçlılarla Gerçekleştirdiği Toplantı (Temsili)

Kaynak: <https://edu.hstry.co>

Resim 4: Kudüs Haçlı Krallığı'nın İlk Kralı I. Baudouin'e (1100-1118) Ait Bir Minyatür,

Kaynak: <http://fairbanksonline.net>

Resim 5: Venedik Büyük Meydana Ait Bir Görünüm

Kaynak: Frederic Lane, Venice A Maritime Republic, 1973.

Resim 6: Venedik'te Bulunan ve Arsenal Tersanesi'nin Giriş

Kaynak: <http://www.panoramio.com/>

Resim 7: Venedik'te Yer Alan Grand Kanal ve Çevresindeki Yerleşmeler

Kaynak: Frederic Lane, Venice A Maritime Republic, 1973.

Resim 8: Venedik'te Bulunan San Marco Kilise'sinin iç Duvarlarından Bir Görünüm

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/>

Resim 9: San Marco Kilisesi'nin Kubbe Süslemeleri ve Hz. İsa Tasviri

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/>

Resim 10: Venedik Doge’u Ordelafo Faliero Ait Olduğu Söylenen Tasvir

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/>

Resim 11: Kutsal Mezar Kilisesi Dış Görünüm (Kudüs)

Kaynak: <https://tr.wikipedia.org>